

PODATKI O DIPLOMSKEM DELU

Ime in priimek: Nina Perdih

Naslov diplomskega dela: Kakovost življenja uporabnikov Varstveno delovnega centra Tolmin

Kraj in leto: Ljubljana, 2015

Število strani: 94

Število prilog: 2

Mentor: doc. dr. Milko Poštrak

Somentor: doc. dr. Nino Rode

Ključne besede: Varstveno delovni center Tolmin, kakovost življenja, uporabniki, bivalna enota, normalizacija

Povzetek: V diplomskem delu je prikazana primerjava kakovosti življenja uporabnikov v dveh bivalnih enotah Varstveno delovnega centra Tolmin. V teoretičnem uvodu sem predstavila nekatere koncepte in metode dela z osebami z motnjami v duševnem in telesnem razvoju, nato pa sem predstavila še nekatere oblike oskrbe s poudarkom na varstveno delovnem centru in stanovanjskih skupinah. Empirični del raziskave sestavljajo delno standardizirani intervjuji štirih uporabnikov iz vsake bivalne enote, ki so predstavljali vir informacij za primerjavo kakovosti bivanja v eni in drugi enoti. Kakovost bivanja sem raziskovala skozi naslednje vidike: opravila, pravila bivanja, rituali, prosti čas, socialni stiki, varuhinje in denar. Raziskovala sem tudi, kako je preselitev petih uporabnikov vplivala na kakovost bivanja v obeh bivalnih enotah in kakšne želje imajo uporabniki glede bivanja.

Title: The quality of life of the users in Day Care and Work Centre Tolmin

Key words: Day Care and Work Centre Tolmin, quality of life, users, residential unit, normalization.

Abstract: The quality of life of the users of two residential units of Day Care and Work Centre Tolmin is compared and presented in my diploma work. Some concepts and methods of work with people with mental and physical disorders are presented in the theoretical introduction of the diploma work. Later on, some forms of day care are described, paying special attention to the residential units of the day care in the Day Care and Work Centre Tolmin. The empirical part of the research consists of partially standardized interviews of four users from each residential unit, which serves as an important source of information when comparing the quality of life in the two residential units. I have also tried to find out the quality of life through the following aspects: tasks to do, rules of living, rituals, free time, social contacts, educators and money. I have also wanted to see how the relocation of five users affected the quality of life in the two residential units and what the needs of the users actually are.

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA SOCIALNO DELO

DIPLOMSKO DELO

**KAKOVOST ŽIVLJENJA UPORABNIKOV VARSTVENO
DELOVNEGA CENTRA TOLMIN**

Mentor: doc. dr. Milko Poštrak

Somentor: doc. dr. Nino Rode

Avtorica: Nina Perdih

Ljubljana, 2015

PREDGOVOR

V tretjem letniku študija sem za opravljanje prakse izbrala učno bazo Varstveno delovni center Tolmin. V mesecu in pol, kolikor je trajala praksa, sem spoznala delovanje dnevnega in celodnevne programa in z uporabniki vzpostavila dobre odnose. Po zaključku prakse sem vedela, da želim raziskavo za svojo diplomsko delo opraviti v Varstveno delovnem centru Tolmin. Prav v tem letu pa so ponovno odprli drugo bivalno enoto. V preteklosti sta v okviru Varstveno delovnega centra Tolmin že delovali dve bivalni enoti. Ena so zaprli leta 2013 zaradi pomanjkanja kadra. Tako so eno leto vsi uporabniki, ki so bili vključeni v celodnevni program, živeli skupaj v eni bivalni enoti, po letu dni pa so zaposlili dve novi varuhinji in tako v začetku leta 2014 ponovno odprli drugo bivalno enoto, v katero se je preselilo pet uporabnikov.

Med prakso sem spoznala delovanje obeh bivalnih enot. Pet uporabnikov, ki se je preselilo v drugo bivalno enoto, mi je ves čas poročalo o tem, kako je bilo slabo živeti skupaj z ostalimi uporabniki in kako se imajo sedaj dobro. Niso pa poročali o tem, kaj je sedaj boljše. Medtem ko ti uporabniki niso nehali hvaliti druge bivalne enote, pa od uporabnikov, ki se niso preselili nisem slišala nobenega mnenja niti o tem, ali je sedaj bolje ali slabše kot pred preselitvijo.

V začetku teoretičnega uvoda sem definirala pojme socialno delo, socialna politika, socialna varnost in socialno varstvo, saj so temelj, ki urejajo delovanje varstveno delovnih centrov. Nato sem opisala koncepte in metode dela, ki jih lahko strokovni delavci uporabijo pri delu z osebami z motnjami v duševnem in telesnem razvoju. Na koncu sem na opredelila varstveno delovne centre, bolj podrobno sem opisala Varstveno delovni center Tolmin in stanovanjske skupine, na kratko pa sem predstavila še centre za posredovanje osebnih asistentov, centre za neodvisno življenje, pomoč družini na domu, socialni servis, skupine za samopomoč ter službe za izvajanje osebne asistencije.

Opozoriti velja, da so bila raziskovalna vprašanja zastavljena z mislijo na Varstveno delovni center Tolmin in na preselitev, ki se je zgodila v začetku leta 2014, zato rezultatov raziskave ni možno posplošiti na preostale varstveno delovne centre.

V nadaljevanju diplomskega dela bom pojem Varstveno delovni center Tolmin, nadomeščala z okrajšavo VDC Tolmin.

ZAHVALA

Najprej bi se zahvalila uporabnikom celodnevne programa VDC Tolmin, saj brez njihovega sodelovanja ne bi bilo možno izvesti raziskave in diplomskega dela na to temo.

Zahvala gre tudi direktorici in vodji VDC Tolmin, ki sta odobrili možnost za raziskovanje, posredovali potrebne podatke ter podali svoje mnenje.

Zahvalila bi se še mentorju doc. dr. Milku Poštraku in somentorju doc. dr. Ninu Rodetu za pomoč in nasvete pri pisanju diplomskega dela.

KAZALO

1 TEORETIČNI UVOD	7
1.1 OPREDELITEV POJMOV	7
1.1.1 Socialno delo	7
1.1.2 Socialna politika.....	7
1.1.3 Socialna varnost	8
1.1.4 Socialno varstvo	8
1.2 KONCEPTI IN METODE DELA Z OSEBAMI Z MOTNJAMI V DUŠEVNEM IN TELESNEM RAZVOJU	8
1.2.1 Uporabniška gibanja	11
1.2.2 Dezinstitucionalizacija	11
1.2.2.1 Začetek zapiranja.....	11
1.2.2.2 Pojav dezinstitucionalizacije	12
1.2.2.3 Dezinstitucionalizacija na področju otrok in mladostnikov	14
1.2.2.4 Dezinstitucionalizacija na področju starejših	15
1.2.2.5 Dezinstitucionalizacija na področju duševnega zdravja	16
1.2.3 Normalizacija	18
1.2.4 Krepitev moči.....	20
1.2.5 Družbeno vrednotene vloge.....	22
1.2.6 Individualno načrtovanje.....	22
1.2.7 Zagovorništvo	24
1.2.8 Osebna asistenca	25
1.2.9 Analiza tveganja	26
1.2.10 Kakovost življenja.....	26
1.2.11 Socialne mreže.....	27
1.2.11.1 Socialni stiki – uporabniki stanovanjskih skupin	29
1.2.12 Socialni, kulturni in ekonomski kapital	31
1.2.13 Nekatere potrebe in pravice uporabnikov	32
1.2.13.1 Stanovanje	32
1.2.13.2 Delo in denar	32
1.2.13.3 Vsakdanje življenje.....	32
1.2.13.4 Pravica do napak.....	32

1.2.13.5 Pravica do učenja.....	33
1.3 OBLIKE OSKRBE ZA OSEBE Z MOTNAJAMI V DUŠEVNEM IN TELESNEM RAZVOJU	33
1.3.1 Varstveno delovni center	34
1.3.1.1 Varstveno delovni center Tolmin	34
1.3.1.1.1 Dnevni program.....	35
1.3.1.1.2 Celodnevni program	35
1.3.2 Stanovanjske skupine.....	36
1.3.2.1 Bivalna skupnost na področju oseb z motnjami v duševnem razvoju	37
1.3.3 Centri za posredovanje osebnih asistentov in centri za neodvisno življenje.....	38
1.3.4 Pomoč družini na domu.....	38
1.3.5 Socialni servis.....	38
1.3.6 Skupine za samopomoč.....	39
1.3.7 Službe za izvajanje osebne asistence	39
2 PROBLEM.....	40
2.1 OPREDELITEV PROBLEMA	40
2.2 RAZISKOVALNA VPRAŠANJA	41
3 METODOLOGIJA.....	42
3.1 VRSTA RAZISKAVE	42
3.2 MERSKI INSTRUMENTI.....	42
3.3 POPULACIJA.....	42
3.4 ZBIRANJE PODATKOV	43
3.5 OBDELAVA IN ANALIZA PODATKOV	44
4 REZULTATI.....	45
4.1 ŽIVLJENJE V VARSTVENO DELOVNEMU CENTRU TOLMIN	45
4.1.1 Rituali	45
4.1.2 Opravila.....	46
4.1.3 Prosti čas	49
4.1.4 Pravila bivanja	51
4.1.5 Varuhinje	54
4.1.6 Socialni stiki	56
4.1.7 Finance	59

4.2 PRESELITEV/PRIMERJAVA ŽIVLJENJA PRED IN PO PRESELITVI	60
4.2.1 Obvestilo.....	60
4.2.3 Težave pri preselitvi.....	61
4.2.4 Prednosti življenja v hiši.....	61
4.2.5 Prednosti življenja v zavodu	62
4.2.6 Slabosti življenja v hiši	62
4.2.7 Slabosti bivanja v zavodu	63
4.2.8 Razlike po preselitvi.....	63
4.2.9 Početje uporabnikov v hiši	64
4.3 ŽELJE GLEDE BIVANJA	64
4.3.1 Hiša ali zavod	64
4.3.2 Izbira bivanja med vsemi možnostmi.....	64
4.3.3 Spremembe v zvezi z bivanjem.....	65
5 RAZPRAVA.....	66
6 SKLEPI.....	78
7 PREDLOGI.....	81
8 LITERATURA IN VIRI	83
8.1 LITERATURA	83
8.2 SPLETNI VIRI	85
9 PRILOGE.....	89
9.1 SMERNICE ZA INTERVJU	89
9.2 IZJAVA O AVTORSTVU.....	92
10 POVZETEK	93

1 TEORETIČNI UVOD

1.1 OPREDELITEV POJMOV

Socialno delo in socialna politika se ukvarjata tudi z osebami z motnjami v duševnem in telesnem razvoju, ki so uporabniki varstveno delovnih centrov. Socialna politika znotraj sistema socialnega varstva med drugim zagotavlja tudi zavodsko varstvo za prej omenjene osebe v okviru varstveno delovnih centrov, zato bom v nadaljevanju opredelila omenjene pojme.

1.1.1 Socialno delo

Enotna definicija socialnega dela ne obstaja, saj je težko zaobjeti vse vidike, s katerimi se ukvarja, poleg tega pa se s časom spreminja. Beseda socialni etimološko izvira iz besede *socius*, ki pomeni tovariš, iz katere izhaja beseda *societas*, ki pomeni družbo. Beseda delo se je pojavila v 12. stoletju in je pomenila oblike trpljenja, v 19. stoletju pa so besedo začeli uporabljati za organizirane dejavnosti ali dejavnosti po vnaprej določenih postopkih. V 20. stoletju delo dobi sodoben pomen, ki pomeni aktivnosti profesionalnega dela in ekonomske aktivnosti ljudi (Milošević Arnold, Poštrak 2003: 15–16).

Navedla bom le mednarodno definicijo socialnega dela, ki je bila sprejeta leta 2001: »Stroka socialnega dela spodbuja socialne spremembe, premagovanje problemov v človeških odnosih in opolnomočenje ter osvoboditev ljudi za to, da se doseže večja blaginja. S praktično uporabo teorij človeškega vedenja in socialnih sistemov socialno delo posreduje tam, kjer ljudje prihajajo v interakcije s svojim okoljem. Temeljni načeli socialnega dela sta načeli človekovih pravic in socialne pravičnosti.« (Globalni standardi izobraževanja in usposabljanja za socialno delo 2005: 10)

1.1.2 Socialna politika

Bubnov Škoberne in Strban trdita, da ni enotne definicije, kaj je socialna politika. Le-ta se oblikuje tako na nacionalni kot na ravni Evropske unije. V zadnjem času se socialna politika preusmerja od pasivne k aktivni obliki reševanja socialnih stisk (2010: 29–30).

»Glavni cilji socialne politike so usmerjeni v ustvarjanje znosnih življenjskih razmer za vsakogar, za zdravje posameznikov in prebivalstva, za možnosti za osebni in poklicni razvoj,

za polno zaposlenost in za odpravljanje socialne izključenosti ter socialnih napetosti.«
(Bubnov Škoberne, Strban 2010: 30)

1.1.3 Socialna varnost

»Socialna varnost je širše zasnovan model državnih ukrepov na različnih področjih za zagotovitev socialne varnosti in vključuje zdravstvene, delovnopravne, stanovanjske, izobraževalne in ostale vidike ter je nadrejen pojem socialnemu varstvu, ki je definiran z vrstami storitev in denarnih dajatev skupinam in posameznikom, ki nimajo zadostnih sredstev za preživljanje.

V Republiki Sloveniji smo sprejeli definicijo socialne varnosti kot pravico posameznika, da je zavarovan za naslednja tveganja, za primer bolezni, nezaposlenosti, starosti, poškodbe pri delu, invalidnosti, materinstva, preživljanja otrok ter dajatve družinskim članom po smrti osebe, ki preživlja družino in pravice, ki so v Sloveniji urejene z Zakonom o socialnem varstvu.« (MDDSZ, delovna področja, sociala)

1.1.4 Socialno varstvo

Sistem socialnega varstva se spreminja z družbenimi in ekonomskimi spremembami ter koncepti socialne politike posamezne države. Je sistem zagotavljanja minimalne socialne varnosti državljanom (Cigler 1992: 127).

»Sistem socialnega varstva obsega sistem dajatev v denarju, storitvenih in stvarnih dajatev, ki imajo naravo socialnih pomoči. Namenjene so posameznikom, družinam in skupinam prebivalstva, za katere se v posebnem postopku ugotovi, da potrebujejo socialno pomoč v denarju, ker nimajo zadostnih sredstev za življenje, ali socialno pomoč v naravi, ker potrebujejo socialne storitve (na primer svetovanje, zavodsko varstvo, drugo pomoč) ali stvarne dajatve (na primer hrano, obleko, medicinske pripomočke).« (Bubnov Škoberne, Strban 2010: 44)

1.2 KONCEPTI IN METODE DE LA Z OSEBAMI Z MOTNJAMI V DUŠEVNEM IN TELESNEM RAZVOJU

V raziskavi sta Flaker in Rode raziskovala potrebe ljudi s psihosocialnimi stiskami. Ugotovila sta, da metode dela ne služijo uporabnikom, saj jih delajo odvisne od strokovnjakov.

Poudarjata pomen razvijanja metod, ki bodo razumljive uporabnikom in bodo uporabljale njihov jezik ter upoštevale njihov življenjski svet. Hkrati pa poudarjata pomen zagovornišva in analizo tveganja, ki bi pomagala uporabnikom pri načrtovanju skrbi (1995: 44).

Glede bivanja v stanovanjski skupini in v zavodu se postavlja vprašanje prostovoljnosti uporabnikov za takšno vključitev, saj nekateri nimajo možnosti izbire, kje bodo bivali. Uporabnike, ki se niso prostovoljno vključili v storitve, poimenujemo mandatni uporabniki.

Čeprav Goffman v Azilih govori o osebah s težavami v duševnem zdravju, bi to lahko prenesli tudi na osebe z motnjami v duševnem in telesnem razvoju. Goffman govori o tem, da se le malo ljudi odloči za prostovoljen vstop v bolnišnico in ti sami pri sebi zaznavajo, da izgubljajo nadzor nad seboj ter jim sprejem pomeni olajšanje. Vendar pa meni, da večina vstopi v ustanovo neprostovoljno in našteva tri take vstopne (Flaker, Urek 1988: 95–96):

- »človek pride na prošnjo družine ali zaradi grožnje, da bo družina z njim pretrgala [stike], če ne bo šel 'prostovoljno';
- priženejo ga na silo, v spremstvu policije;
- ali pa ga prelisičijo, češ, da gre nekam drugam.« (Flaker, Urek 1988: 96)

Kdo so torej mandatni uporabniki uporabniki? Šugman Bohinc jih opredeli kot uporabnike, ki so vključeni v psihosocialne storitve na podlagi zakonske odredbe, čeprav sami nočejo biti vključeni. V storitve so lahko vključeni na podlagi odločbe ali zaradi doživljanja formalnih ali neformalnih pritiskov od tistih, ki imajo moč nad njimi. Po navadi imajo socialne delavke drugačne cilje kot mandatni uporabniki in svoje videnje na podlagi moči vsilijo uporabniku. Če pa je uporabnik napoten k socialni delavki na podlagi zakonske odločbe, so cilji določeni že vnaprej. Zaradi teh razlogov se pogosto zgodi, da socialne delavke naletijo na odpor pri mandatnih uporabnikih, vendar si s pomočjo osebnega stika, prepričevanjem in argumentiranjem prizadevajo mandatnega uporabnika spremeniti v prostovoljnega (2006: 345–347).

Flaker idr. opozorijo na to, da smo navajeni na življenje s totalnimi ustanovami. Večini ljudi se zdi namestitev posameznika v eno izmed ustanov samoumevna, ko svojci zanj ne morejo več skrbeti. Ob tem svojci doživljajo občutke nelagodja in krivde, da niso zmožni poskrbeti za svojega bližnjega, uporabniki ustanov pa sprva občutek krivice, vendar se sprijaznijo s takim načinom bivanja. Da bi takšno obliko bivanja odpravile, so države razvile skupnostne službe, a izkazalo se je, da je povpraševanje po institucionalni oskrbi naraslo, saj so se omenjene službe ukvarjale le z lažjimi primeri (1999: 26–28).

Pri razmišljanju o mandatnih uporabnikih nam Masson poskuša predstaviti, zakaj je vsaka oblika psihoterapije škodljiva, saj meni, da se s tem prizadene pacientovo dostojanstvo in zmanjša njegovo svobodo. Izpostavi, da se ob nesoglasju med uporabnikom in terapevtom vedno verjame slednjemu. Še večja težava, ki jo izpostavi, so elektrošoki, lobotomija in tablete. Uporabniki so veliko časa opozarjali na njihovo škodljivost. Ko je bila uporaba elektrošokov prepovedana, se ni nihče od psihoterapevtov javno zavzel za njihovo uporabo, čeprav so trdili, da so koristni. Pojavi se paradoks, ko psihoterapevti zaznajo izboljšanje pri pacientu, ko ta uvidi v svojo bolezen in sprejme družbeno definicijo bolezni (2007: 27–33, 43–51).

Dorothy Rowe v predgovoru poda primer, ko so skrbniki zgroženi ob gledanju filmskega prizora, kjer vojaki pretepajo civilista, hkrati pa se ne zavedajo, da to tudi sami počnejo, ko ponižujejo in kaznujejo paciente. Opozori še na to, da psihoterapevti izkazujejo svojo nadrejenost nad uporabniki, saj se oni odločijo, kdaj bodo sprejeli pacienta, sprašujejo ga o čemerkoli, poleg tega pa ohranjajo distanco med seboj in pacientom (v Masson 2007: 14–16). Čačinovič Vogrinčič idr. razlikujejo dve vrsti pogovora v socialnem delu: prvi je v rešitev usmerjen pogovor, drugi pa v nadaljevanje pogovora usmerjen pogovor, na katerega se bom v nadaljevanju osredotočila. Pri tej vrsti pogovora socialna delavka in uporabnik porabita veliko časa za vzpostavitev stika. Primer takega pogovora je uporabnik, ki ga poimenujemo mandatni in ima izkušnje razvrednotenja, nespoštovanja in ponižanja. Takšen uporabnik najprej potrebuje nove dobre izkušnje (2008: 22–23).

Pri delu z uporabniki moramo biti pozorni tudi na jezik, ki ga uporabljamo. Uporabnike poimenujejo tudi eksperte iz izkušenj, saj s tem nakažejo na kompetentnost ljudi. Socialne delavke morajo biti spoštljive in odgovorne zaveznice uporabnikov (Čačinovič Vogrinčič idr. 2008: 5–6).

»Strokovni socialnodelovni pogovor je pogovor med sogovorniki, ki so iz pogovora pripravljene priti drugačni, z novimi pogledi, alternativnimi rešitvami, drugačnim razumevanjem. To je pogovor, ki prenese nove premisleke, nove odločitve.« (Čačinovič Vogrinčič idr. 2008: 7) Prav to pa potrebujejo mandatni uporabniki – novo, pozitivno izkušnjo.

Pri delu z mandatnimi uporabniki lahko začnejo tudi socialne delavke doživljati jezo, nemoč in strah, še posebej, če z uporabnikom delajo več časa. Pri tem pa je pomembno, da socialna delavka daje občutek pripravljenosti, da bosta skupaj z uporabnikom raziskala, kaj se dogaja v

njunem procesu. V nasprotnem primeru se negativni odnos le stopnjuje. Socialna delavka to reflektira in podeli z uporabnikom ter prevzame tudi svoj delež v odnosu ter ne krivi uporabnika (Čačinovič Vogrinčič idr. 2008: 116–118).

1.2.1 Uporabniška gibanja

Na kratko bom opisala uporabniška gibanja, ki so jih razvili tako imenovani mandatni uporabniki in so imela velik vpliv na večanje vpliva uporabnikov za načrtovanje socialnovarstvenih storitev, pravic in njihovo udeležbo v izobraževanju in raziskovanju (Videmšek 2012: 106–107).

Prva uporabniška gibanja so se razvila v začetku 17. stoletja, vendar so temeljila na delovanju posameznikov, prve kolektivne akcije pa so se začela razvijati v 20. stoletju. V Sloveniji so prva kolektivna združenja uporabnikov nastala v osemdesetih letih 20. stoletja na področju duševnega zdravja. Z gibanji so želeli opozoriti na svojo izključenost, izolacijo in na prekomerno uporabo zdravil ter doseči odpravo zaprtih ustanov in spremembo zakonodaje. Primer takega gibanja, ki so ga sprožili tabori v Hrastovcu, ki sem jih opisala v poglavju *Dezinstitucionalizacija na področju duševnega zdravja*, je Odbor za družbeno zaščito norosti. Kasneje so nastajala še druga uporabniška gibanja, ki so ustanavljala društva, kjer so se lahko uporabniki srečevali in govorili o svoji udeležbi ter vplivu. Društva so vodili tako uporabniki sami kot tudi strokovni delavci, v obeh primerih pa so govorili o večanju izbire in o udeležbi uporabnikov v procesih, ki so jim namenjeni. Gibanja so vplivala na prakso socialnega dela, saj so sprožila premike v odnosih moči – razvije se koncept krepitve moči, ki uporabnikom omogoča vpliv na načrtovanje skupnostnih služb (Videmšek 2012: 107–110).

V nadaljevanju bom predstavila posamezne koncepte in sodobne metode socialnega dela, ki jih Videmšek poimenuje inovativne metode (Videmšek 2012: 111).

1.2.2 Dezinstitucionalizacija

1.2.2.1 Začetek zapiranja

Pojavlja se vprašanje, kdaj in kako se je drugačne začelo zapirati v posebne ustanove. Foucault opisuje, da so v 17. stoletju ustanovili velike zapore, kamor so poleg kriminalcev zapirali tudi reveže in osebe s težavami v duševnem zdravju (1998: 43). Vendar pa so imeli

brezumneži, kot jih poimenuje Foucault, posebno mesto v špitalih. Zapirali so jih, da so se izognili sramoti in na tak način pozabili nanje (1998: 67–68).

»Zapiranje je hotelo brezumje prikriti in je tako kazalo na sram, ki ga je brezumje vzbujalo; toda pri tem je izrecno opozorilo na norost, nanjo je pokazalo s prstom.« (Foucault 1998: 72)

V 18. stoletju se je začelo ločevati norce od prestopnikov. Malesherbes je vse brezumne zapornike poslal v domove, kjer bi jih pozdravili z vajo in nego. V 19. stoletju pa so se pojavile kritike, da z norci ravnajo enako kot z obsojenci (Foucault 1998: 186–187).

Za razumevanje je pomembno, da opredelimo pojem totalna ustanova. »Vse ustanove – nekatere bolj, druge manj – zajemajo čas in zanimanje svojih članov. Tistim ustanovam, ki zajemajo tako rekoč vse vidike posameznikovega življenjskega kroga (delo, zabavo, rekreacijo itn.) prav zaradi totalnega zajetja Goffman pravi totalne. Totalnost zajetja simbolizirajo tudi ovire, ki jih taka ustanova postavi medse in zunanji svet, saj je navadno fizično oddaljena od preostalega sveta (z zidovi, gozdovi, močvirjem, bodečo žico, otoki ipd.).« (v Flaker 1998: 18–19).

Temeljne značilnosti totalnih ustanov po Goffmanu so:

- »vsi vidiki življenja potekajo na istem kraju in pod isto oblastjo;
- vsaka faza dnevne aktivnosti se odvija vpricho velikega števila drugih ljudi, ki so enako obravnavani in od katerih zahtevajo, da delajo isto stvar, skupaj;
- za vse dejavnosti obstaja urnik, ki je vsiljen od zgoraj s sistemom eksplicitnih formalnih pravil in telesom uradnikov;
- različne vsiljene dejavnosti sestavljajo enotni racionalni načrt z namenom, da se zadovolji uradni cilj ustanove.« (v Flaker, Urek 1988: 76)

V nadaljevanju se bom osredotočila na ozemlje Slovenije in začetke dezinstucionalizacije ter predstavila, na katerih področjih se je pojavljala.

1.2.2.2 Pojav dezinstucionalizacije

Po drugi svetovni vojni so uveljavili politiko »odprtih vrat«, pojavijo se različne oblike ter tehnike psihološkega in psihiatričnega obravnavanja tudi zunaj bolnišnic. Razloge za to vidimo v razvoju stroke, uveljavljanju psihofarmakov (vendar ti niso vplivali na stopnjo ozdravitve, že pred njihovo uporabo so zmanjšali sprejeme in odpuste v bolnišnicah), spremenjenih družbenih okoliščinah in kritikah psihiatrije ter bolnišnice (Flaker 1998: 166–171).

V literaturi najdemo tako izraza deinstitutionalizacija in dezinstitutionalizacija, vendar je njun pomen isti. Sama bom uporabljala izraz dezinstitutionalizacija.

»Izraz dezinstitutionalizacija ponavadi povezujemo z odpravo velikih represivnih ustanov. S tem izrazom opisujemo bodisi družben premik iz azila v skupnost in trend zmanjševanja hospitalizacij in časa, preživetega v bolnišnici, bodisi družbeno gibanje, ki je k temu premiku aktivno prispevalo. /.../ Hkrati pa dezinstitutionalizacija ne pomeni zgolj zapiranja velikih bolnišnic (dehospitalizacija) in ustvarjanja zunajbolnišničnih oblik zdravljenja, ampak tudi spremembe v samem lotevanju duševne stiske, ki upošteva tudi socialne in predvsem kontekstualne vidike duševne stiske.« (Flaker 1998: 157)

Opozoriti velja tudi na razliko med dezinstitutionalizacijo in dehospitalizacijo. Videmšek, ki povzema po Rogerju in Pilgrimu, pravi: »Dehospitalizacijo lahko opredelimo kot proces, ki je usmerjen v krajšanje ležalnih dob in zmanjševanje števila uporabnikov v bolnišnicah, in kot predhoden element dezinstitutionalizacije. Osnoven namen dehospitalizacije je bil izboljšanje razmer pri samem zdravljenju ljudi s težavami z duševnim zdravjem. Proces predvideva neinstitutionalno obravnavo z več socialne podpore pri samem okrevanju, ki v ideološkem smislu pomeni neinstitutionalno rešitev za reševanje problemov, povezanih s težavami z duševnim zdravjem.« (2013: 47)

Na našem ozemlju so velike zaprte ustanove obstajale v 19. stoletju, vendar so se začele širiti po drugi svetovni vojni. Po svetu pa se je v tem času že začel proces dezinstitutionalizacije predvsem zaradi izkušnje druge svetovne vojne in spoznanja, da je ljudem mogoče pomagati tudi v skupnosti. Škodljivost totalnih ustanov so dokazovali z različnimi raziskavami in eksperimenti, na podlagi katerih so si zahodne države v sedemdesetih in osemdesetih letih prizadevale za njihovo odpravo (Flaker 1998: 5-6).

»Normalni« ljudje stigmatiziramo osebe, ki so zaprte v ustanovah. Goffman opisuje odnos, ki ga gojimo do stigmatiziranih oseb in dejavnosti, ki popravljajo našo reakcijo. »Seveda že v osnovi ne verjamemo, da je oseba s stigmo čisto pravi človek. Ker izhajamo iz te domneve, jo na različne načine diskriminiramo, s čimer učinkovito zmanjšujemo njene življenjske možnosti, čeprav se tega pogosto ne zavedamo. Ustvarjamo teorijo stigme, ideologijo, s katero si pojasnjujemo njeno manjvrednost in dokazujemo, da je takšna oseba nevarna. /.../ Nagnjeni smo k temu, da posamezniku, ki ima neko hibo, pripisujemo še druge napake.« (Goffman 2008: 14)

Ramon vidi velik pomen dezinstitutionalizacije za socialno delo:

- »zadeva vse starostne skupine;
- zadeva nosilce vseh vrst hendikepa (tiste s telesnimi motnjami in z motnjami v razvoju ter tiste z motnjami duševnega zdravja);
- zadeva vse kontinente;
- pod drobnogled postavi vse osnovne vrednote socialnega dela.« (Ramon 2003: 212)

Videmšek navaja, da so v Sloveniji tri obdobja dezinstucionalizacije: prvo je tisto, ki jo zagotavljajo zavodi (1978–1992), drugo zagotavljajo nevladne organizacije (1992–2000), tretjo pa zagotavljajo oboji – zavodi in nevladne organizacije (2000–danes) (2013: 54).

1.2.2.3 Dezinstucionalizacija na področju otrok in mladostnikov

Logaški eksperiment je bil prvi poskus dezinstucionalizacije na področju mladostniškega prestopništva in nasploh v Sloveniji. Zasnovan je bil kot akcijska raziskava, in sicer kot uveljavitev permisivnega – demokratičnega vzgojnega stila med gojenci in vzgojitelji. Strokovnjaki so se dobivali na posvetih, kjer so promovirali nove oblike dela (npr. svetovanje, delo z družino, skupinsko delo) in kolektivno uvajali spremembe v celotni mreži služb. S tem so dosegli, da se je nov pogled na vzgojo širil tudi izven ustanove (Flaker 2012: 14).

Drugo akcijsko raziskavo na področju mladih je izvedel Inštitut za sociologijo. Prizadevali so si za demokratizacijo odnosov na makro in mikro ravni. Raziskava je potekala na Rakitni, ker so si tako kot v Logatcu prizadevali za demokratizacijo odnosov in v tabor vključili otroke, ki med počitnicami niso imeli kam iti. S kolonijo so pokazali, da ni treba uvajati kazni, da so lahko odnosi demokratični in da se otroci lahko samoodločajo. Kolonija je bila tako kritika avtoritarnemu pristopu kot tudi kritika ustanov (navadnih in posebnih) (Flaker 2012: 14-15).

Drug podoben projekt je bil tabor Črnega mrava. K tabornikom so vključevali otroke, ki niso obiskovali drugih obšolskih dejavnosti in so bili uporabniki kakšne ustanove. Pomembno je bilo, da so te otroke vključevali v organizacijo, ki ni bila namenjena specifični populaciji otrok. Vključevanje stigmatiziranih otrok je povzročilo tudi spremembe v organizaciji, predvsem v njeni demokratičnosti. Moteče in izzivalno vedenje otrok niso videli, kot da je nekaj narobe s posameznikom, temveč, da je nekaj narobe v skupini (Flaker 2012: 15-16).

Na področju mladih velja omeniti še ustanovitev Kluba za prevencijo narkomanije Velenje, ki je bil prostor za eksperimentiranje mladih z alternativnimi življenjskimi slogi in je prirejal posebne večere in delavnice (Flaker 2012: 17).

Prve prenovе vzgojnih zavodov so nastale sredi osemdesetih pod vodstvom Vinka Skalarja. Nekateri izmed zavodov so kasneje ustanovili stanovanjske skupine (Flaker 2012: 17).

»Za nadaljnji razvoj dezinstucionalizacije je bilo pomembno, da so izkušnje kolonij, taborov, uličnega dela in dela z mladino spodbudile mladinsko organizacijo na republiški in mestni ravni, da sta povabili akterje gibanja k sodelovanju pri raziskovanju in spreminjanju mladinskih delovnih akcij in oblik mladinske samopomoči.

V slabem desetletju (1976–1984) je torej nastala kontinuiteta kolonij in taborov, se ustvarila mreža prostovoljcev in angažiranih strokovnjakov, predvsem na področju dela z otroki in mladino. /.../ Ta faza nastajanja gibanja je imela tudi to značilnost, da je pomenila prehod od usmerjenosti v osebno konec sedemdesetih v čedalje bolj artikulirano družbeno kritično in radikalno stališče oziroma držo.« (Flaker 2012: 17-18)

1.2.2.4 Dezinstucionalizacija na področju starejših

V Sloveniji storitve za starejše ljudi zagotavljajo javni in zasebni sektor ter nevladne in prostovoljne organizacije. Značilna je tudi institucionalna ureditev, saj imajo domovi za starejše največjo vlogo pri skrbi za starejše ljudi. Domovi pa poleg institucionalnega bivanja nudijo tudi pomoč v skupnosti, ki je pogosto prezrta. Stari ljudje se odločajo za domove zaradi neenakomerne porazdeljenosti skupnostne pomoči in slabega razvoja sodobne tehnologije, hkrati pa dobro poznajo domsko varstvo. Tisti, ki ostanejo doma in potrebujejo pomoč, jo dobijo predvsem neformalno od ženskih svojcev in sosedov (Mali 2012: 86–88).

Že leta 1964 so bila sprejeta gerontološka načela, po katerih bi morali starejšim ljudem zagotoviti tako oskrbo, da bodo lahko čim več časa živeli v domačem okolju. Zаметke skupnostne skrbi je bilo najbolj zaznati po osamosvojitvi Sloveniji, vendar še vedno niso realizirane (Mali 2012: 88).

Dezinstucionalizacija zahteva spremembe na vseh treh ravneh. Na mikro ravni je potrebno ozavestiti stare ljudi, da lahko živijo v skupnosti. Na mezo ravni je potrebno razviti metode in storitve po željah uporabnikov, na makro ravni pa je potrebno urediti ustrezno zakonodajo (Mali 2012: 92–93). Zaključili bi lahko, da se dezinstucionalizacija na področju starejših sploh še ni začela.

1.2.2.5 Dezinstytucionalizacija na področju duševnega zdravja

Na področju mladih so v osemdesetih letih ustanovili Center za mladinsko samopomoč: Pin-
Informalnico. Zastavili so jo zelo splošno in ne-ciljno, kar pa je povzročilo, da so se vanjo
vključevali predvsem uporabniki psihiatričnih služb, zato je glavno področje Informalnice
postalo duševno zdravje. S pomočjo Informalnice so organizirali tudi srečanje med
ljubljsko in tržaško psihiatrijo ter vpeljevali prostovoljce na psihiatriji, nadaljevali pa so
tudi z organizacijo tabora v Hrastovcu (Flaker v 2012: 18).

V Hrastovcu so prve oskrbovance sprejeli oktobra 1948, ki so prišli iz Zavetišča Sv. Jožefa v
Ljubljani. V zavodu je bilo nastanjenih 192 oskrbovancev in sprva je bila to zelo mešana
populacija (različna starost in diagnoza). Za njih so skrbele nune in bolniške strežnice, slednje
so skrbele na nego oskrbovancev, vendar niso imele ustrezne izobrazbe (Flaker, Urek 1988:
20).

Zavod je leta 1986 imel 10 oddelkov, od tega 6 zaprtih in 4 odprte izven gradu. Na zaprtih
oddelkih je bilo 285 oskrbovancev. Povprečna doba bivanja v zavodu je bila skoraj 14 let,
starost oskrbovancev pa 46 let. Glede na število moških in ženskih oddelkov lahko sklepamo,
da je bilo v zavodu nastanjenih več moških kot žensk (Flaker, Urek 1988: 27).

Za začetek tabora so obstajali trije pogoji: »pripravljenost zavoda, da sprejeme prostovoljce;
skupina prostovoljcev, zainteresiranih za vprašanje psihiatričnih ustanov; podpora in sredstva
mladinske organizacije, ki so jim bila na voljo prek raziskovanja mladinskih delovnih akcij.«
(Flaker 2012: 19)

Tabor so organizirali Zavod za duševno in živčno bolne Hrastovec – Trate, RK ZSMS in
Informalnica. Vključila se je tudi Višja šola za socialne delavce, saj so v taboru sodelovali
študentje in profesorji šole. Prvi tabor je potekal leta 1987, z njim pa so želeli popestriti
življenje v zavodu predvsem tistim oskrbovancem, ki so malo udeleženi v terapevtskih
aktivnostih, njihov cilj pa je bilo tudi odpiranje zavoda. S taborom je osebje pridobilo
možnost, da preveri svoje delo, udeleženci pa so se srečali s populacijo, ki je skrita in se
hkrati srečali z ljudmi, ki delajo na tem področju. Hkrati so s taborom želeli javnost opozoriti
na probleme psihiatrije in socialnega dela (Flaker, Urek 1988: 46–47).

Pred taborom so organizirali priprave, kjer so predstavili problematiko, koncept projekta,
ogledali so si film in organizirali predavanje psihiatra v Hrastovcu. Tabor je potekal štirinajst
dni v septembru 1987. Udeleženci tabora so spali v šotorih, prehranjevali pa so se v zavodski
menzi. Organizirali so Kavarno, kjer so se ob čaju zbirali uporabniki, udeleženci in osebje. V

času tabora so potekale delavnice: likovna, »Take out«, pri kateri so peljali gibalno ovirane oskrbovance na prosto, glasbena, video, gledališka in kuharska. Prav tako pa so organizirali tudi kulturne prireditve, ki se jih je udeležilo veliko oskrbovancev, osebja in udeležencev tabora. Te prireditve so bile gledališka predstava skupine Ane Monroe, kino predstava, piknik na travi, razni koncerti, nastop tabornikov in noč čarovnic ter Indijanski dan. Javnost so ozaveščali preko razstave na Srednji družboslovni šoli v Mariboru in prireditve »Ladja norcev« v Mariboru, kjer so potekali nastopi oskrbovancev in stojnice z njihovimi izdelki (Flaker, Urek 1988: 50–51).

V nadaljevanju bom opisala učinke, ki jih je imel tabor. Razdeljeni na učinke na oskrbovance, osebje, udeležence tabora in na javnost.

Oskrbovanci so v času tabora srečali druge ljudi, s katerimi so se pogovarjali na običajen način in delali stvari, ki jih v zavodu običajno ne morejo, poleg tega pa so izgrajevali pozitivno samopodobo tudi s pomočjo dogajanja izven zavoda. Po taboru so si priborili tudi razširitev pravic. Osebje je nekatere dejavnosti tabora vključilo v svoje delo, hkrati pa so se morali o svojem delu med taborom tudi prepričevati. Osebje je omenilo, da so uporabnike začeli videti drugače, drugi pa so videli pozitivne spremembe v odnosu osebja do oskrbovancev. Učinek se kaže tudi v tem, da je osebje dobilo ideje za dejavnosti v zavodu, vendar jih ni znalo realizirati, hkrati pa so bili zainteresirani za podoben tabor tudi v prihodnje. Učinek tabora na udeležence je bil zagotovo kulturni šok, ki pa je kmalu minil in so oskrbovance zagledali kot ljudi. Učinek tabora na javnost se je kazal predvsem v tem, da se je o Hrastovcu veliko poročalo v medijih. Hkrati so se ljudje udeleževali prireditev, kar je povzročilo, da se je število obiskov v Hrastovcu povečalo (Flaker, Urek 1988: 57–63).

Na omenjenem taboru so prišli do naslednjih zaključkov: ugotovili so, da je Hrastovec totalna ustanova, ki zapira svoje varovance, saj ti veljajo za neozdravljive in nevarne, poleg tega ustanova deluje s pomočjo pravil in kazni. Tabor je v delovanje zavoda vključil javnost, vendar je bilo to za ustanovo le motnja v njenem delovanju, kljub temu pa je osebje dobilo nove ideje. Poimenovanje duševno prizadetega služi le racionalizaciji postopkov v ustanovi in je nestvarno. Čeprav so v Hrastovec poslani oskrbovanci, ki veljajo za neozdravljive, si osebje prizadeva za psihoterapevtske obravnave. Udeleženci tabora so prišli do spoznanja, da je norost pojav, ki je del kolektivne stvarnosti (Flaker, Urek 1988: 68–69).

Naslednje leto je sledil drugi tabor. Imeli so enak namen kot prejšnje leto, vendar so doživeli razočaranje, saj so opazili, da se je njihovo delo iz prejšnjega leta izgubilo in življenje v

ustanovi teče po ustaljenih tirnicah. Ugotovili so, da je potrebna širša, javna akcija, in tako ustanovili Odbor za družbeno zaščito norosti, ki je postal zbirališče prostovoljcev, mladih strokovnjakov in uporabnikov. Kasneje je Odbor ustanovil tudi prvo stanovanjsko skupino za ljudi s težavami v duševnem zdravju, ki je bila namenjena štirim stanovalcem Hrastovca. To je spodbudilo izobraževanje strokovnjakov in nastajanje novih služb na tem področju ter razvoj novih metod (npr. individualno načrtovanje, zagovorništvo, delo v stanovanjskih skupinah, uveljavitev perspektive moči, idr.). Nastale so nove nevladne organizacije, ki so se začele boriti za sredstva, kar pa je povzročilo tudi zaustavitev razvoja (Flaker 2012: 20–22).

»Konec devetdesetih se je razvoj nevladnega sektorja izkazal za dvorezni meč (če ne že za slepo ulico). Izkazalo se je, da ustanavljanje stanovanjskih skupin, dnevnihih centrov in drugih služb v skupnosti ni zmanjšalo števila stanovalcev v zavodih ali pa števila postelj v psihiatričnih bolnišnicah. Predvsem zaradi napačnega načina financiranja, pa tudi zaradi otopitve kritičnosti gibanja oziroma nastalih organizacij, se je vzpostavila predvsem nova niša oskrbe, ki je institucionalizirala vsaj v toliki meri, kot je dezinstitutionalizirala. Te službe so namreč po načelu najmanjšega odpora (oziroma najmanjšega dela za isto plačilo) prevzemale delo v lažjih situacijah, težje pa prepuščale zavodski obravnavi.« (Flaker 2012: 22)

1.2.3 Normalizacija

Pojem normalizacije je uporabljal že Foucault, »vendar je bila naravnana v produkcijo posameznika na račun posameznosti, standardnih tipov in preučevanju tistega, kar je poimenoval osebnost.« (Tancek idr. 2008: 27) Pojem normalizacije dobi drug pomen v 20. stoletju.

»Pojem 'normalizacije' je nastal v ZDA, v zvezi z duševno prizadetimi otroki, kasneje pa se je razširil na vse stigmatizirane skupine. Njegov avtor Wolfensberger izhaja iz spoznanja, da so vloge nekaterih skupin ljudi v družbi razvrednotene. Zavzemal se je za integracijo oseb v skupnost na različnih področjih, na področju izobraževanja, preživljanja prostega časa, dela in stanovanja.« (Tancek idr. 2008: 27–28)

Prve, ki so začele z razvijanjem koncepta normalizacije, so bile skandinavske države v petdesetih letih 20. stoletja, šele nato ZDA in Kanada. V Sloveniji so z uporabo koncepta začeli ob koncu osemdesetih let. Pri uporabni koncepta normalizacije strokovnjaki poskušajo uporabnikom ustvariti take pogoje in razmere za življenje, kot jih imajo vsi ostali prebivalci. Normalizacija se povezuje s konceptom dezinstitutionalizacije, ki se zavzema za življenje

posameznika v skupnosti. Mikkelsen vidi pomen normalizacije v tem, da si posamezniki lahko oblikujejo življenje, ki je podobno običajnemu in poudarja pomen človekovega dostojanstva (Videmšek 2013: 83–84).

Nirje je v koncept normalizacije uvrstil naslednje človekove pravice:

- »pravico do normalnega dnevnega ritma življenja, se pravi vstati, iti v šolo, se razvedriti v skupnosti;
- pravico do normalnega ritma življenja, se pravi obravnavo vključenih ljudi njihovim letom primerno, sodelovanje v družbenih in prostočasnih dejavnostih, skratka, ljudje doživijo normalen razvoj življenjskega cikla;
- pravico do izbire;
- pravico do spolnega življenja.« (v Videmšek 2013: 84)

Pri normalizaciji se moramo zavedati, da normaliziramo življenjske razmere ljudi in ne njih same, te osebe imajo pravico biti drugačne od drugih. Gre za pravico, da osebe z motnjami v duševnem razvoju lahko živijo v normalnem okolju, da so del skupnosti in se čutijo sprejete (Lačen idr. 1993: 11–13).

Brandon je definiral pet principov normalizacije:

- poglobljanje odnosov: s tem načelom misli predvsem na vzpostavljanje dobrih odnosov z drugimi, da se uporabnik čuti cenjenega, ljubljenega, spoštovanega, da ima prijatelja, ljubimca. To načelo je pomembno, ker lahko ljudje tudi živijo skupaj in se družijo, čeprav čutijo, da so si oddaljeni;
- večanje izbire: pri tem je Brandon mislil predvsem na izbiro hrane in pijače, odnosov, izhodov, počitnic, spolnosti, dejavnosti, delanja napak in kaj jim pomaga. Uporabnik bo lahko večal svojo izbiro, le če bo verjel v to, da lahko izbira, če bodo službe prilagojene starosti uporabnikov in če bodo omogočale uporabniku, da oceni tveganje, bo pridobil drugačne izkušnje življenjskih izbir ter imel zagotovljen prihodek;
- razvijanje udeležbe: to načelo poudarja pomembnost vključenosti uporabnikov v načrtovanje služb, organizacije. Pri tem je pomembno, da ima uporabnik dostop do informacij, posvetovanja, odločanja, občanskega zagovorništva, udeležbe, prenosa moči in njihovo upravljanje;
- individualizacija razvoja: ustanova, služba mora zadovoljiti individualne potrebe vsakega uporabnika;

- druženje: gre za načelo, da morajo uporabniki širiti svojo socialno mrežo, večina ima stike le s sorodniki in zaposlenimi, nimajo pa pravih prijateljev. Strokovnjaki jih morajo podpirati pri vzpostavljanju socialne mreže s cenjenimi ljudmi v skupnosti in njihovem vključevanju v običajne službe (Brandon 1990).

Pomen normalizacije v bivalnih skupnostih se kaže predvsem v tem, da način življenja v teh skupnostih ni povsem enak življenju doma. Lahko, da se uporabniki niso povsem prostovoljno vključili v to skupnost, poleg tega pa te skupine veljajo za stigmatizirane. Skalar idr. opisujejo primer bivalne skupnosti mladostnikov, vendar bi to lahko prenesli tudi na druge bivalne skupnosti (Skalar idr. 1995: 43–44).

Največja kritika koncepta je bila v tem, da so se bolj trudili spreminjati posameznika, namesto da bi prilagajali družbena merila. Opozorili so na to, da so želeli drugačnega posameznika spremeniti v »normalnega« v naši kulturi (Videmšek 2013: 85).

1.2.4 Krepitev moči

Z razmerji moči se srečujemo v svojem vsakdanjiku, tako med ljudmi, kot med živalmi in v neživi naravi. Vendar pa nas v socialnem delu zanima predvsem moč med ljudmi v interakcijah. Pri vprašanju moči je poleg količine moči, ki jo ima posameznik, pomembna tudi njena usmerjenost, torej ali bosta posameznika moč uporabila drug proti drugemu ali jo bosta združila in uporabila za skupen cilj. Pri moči pa je pomembno omeniti še vire moči, ki so normativni, posedovanje/dostopnost in personalni viri. Za socialno delo so sicer pomembni vsi trije viri, vendar je najpomembnejši personalni vir, ki zajema znanje, osebnostne lastnosti ter socialna omrežja socialne delavke (Dragoš idr. 2005: 10–22).

Ta koncept se je v Sloveniji začel uporabljati v sredini devetdesetih let 20. stoletja. Sprva so izraz »empowerment« prevajali kot opolnomočenje, vendar so ga zaradi kritike prevoda, le ta je namreč v Slovarju slovenskega knjižnega jezika razložen kot pooblastiti, zamenjali z izrazom krepitev moči (Videmšek 2013: 89–90).

Čeprav je to koncept, ki je zelo razširjen v zadnjem času, je potrebno opozoriti, da med strokovnjaki ni skladnosti, kaj naj bi krepitev moči pomenila; pomeni lahko teorijo, okvir, akcijski načrt, ideologijo, postopek, občutek, nagon, potencial ali pa rezultat oz. cilj raziskav in aktivnosti. Gutierrez pa trdi, da mora oseba biti samozadostna, pridobiti skupinsko zavest, nehati kriviti sebe za težave in prevzeti odgovornost za spremembe, če želimo trditi, da je bila krepitev moči uspešna (LIMA distance learning package: Empowerment).

Zaviršek idr. govorijo o opolnomočenju, vendar s tem mislijo na krepitev moči in menijo, da je opolnomočenje»metoda socialnega dela. Ko jo izvajamo, oseba pridobiva občutek, da je vse bolj sposobna odločati o svojem življenju in te odločitve uresničevati tudi v praksi. Z opolnomočenjem krepimo tisto pot in odločitve, ki jih je naredila oseba sama zase in ji pomagamo spoznavati in razmeti družbene in osebne ovire v njenem življenju. Z opolnomočenjem pomagamo človeku, da spozna družbeno ustvarjene, strukturne neenakosti in diskriminacije, in ga spodbujamo, da razvije tiste sposobnosti, s katerimi lahko razširi svoj vpliv in sposobnosti za uporabo moči. Z opolnomočenjem krepimo občutke samozavesti, spodbujamo osebo, da uporablja vzode moči in delujemo tako, da pride do premika moči. Moč ni le na strani strokovnjaka, temveč tudi na strani uporabnika in uporabnice. Pridobljeno moč lahko oseba uporablja zase, za podporo drugim uporabnikom in za socialno akcijo.« (2002: 60)

Vendar pa velja opozoriti na to, da s krepitvijo moči uporabnika, ne želimo v celoti odpraviti njegove odvisnosti, saj je človek družbeno bitje, ki je odvisno od drugih. S krepitvijo moči želimo spremeniti le tip in stopnjo razmerij odvisnosti (Dragoš idr. 2005: 36).

Krepitev moči lahko poteka tako na individualni kot na kolektivni ravni. Na individualni ravni se osredotočamo na podporo posamezniku in pridobivanje njegove moči s tem, da pridobi zavest o lastni stigmatiziranosti, diskriminiranosti in zatiranosti. Chamberlin trdi, da krepitev moči na individualni ravni pomeni za posameznika pridobivanje nove vrste zavedanja – pridobivanje zaupanja vase in okrepitev lastnih virov moči. Ko krepimo moč posameznika, z njim vzpostavimo delovni odnos in sodelujemo pri izvirnem delovnem projektu pomoči. Krepitev moči na kolektivni ravni pa ima večjo moč, saj zajema več ljudi, kar omogoča ustvarjanje skupinske identitete. Na tej ravni se osredotočamo predvsem na skupine, ki so marginalizirane in stigmatizirane ter si prizadevamo za zaščito njihovih pravic. Sem se uvrščajo tudi uporabniška gibanja, ki se zavzemajo za prenos moči odločanja na uporabnike, tako da se zavzemajo za soustvarjanje uporabnikov, razumevanje in njihovo emancipacijo. Uporabniška gibanja so povzročila spremembo skupnostnih služb in odnosa moči med strokovnjaki in uporabniki ter osamosvojitve uporabnikov pred zatiranjem (Videmšek 2013: 92–95).

1.2.5 Družbeno vrednotene vloge

Koncept družbeno vrednotenih vlog je razvil Wolf Wolfensberg in je nadaljevanje koncepta normalizacije. Uporabniki varstveno delovnih centrov v družbi nimajo cenjene družbene vloge, zato bom v nadaljevanju predstavila ta koncept. Wolfensberg opredeli družbeno vrednotene vloge kot uporabo empiričnega znanja za oblikovanje obstoječih in potencialnih družbenih vlog skupine (osebe, skupine ali družbenega razreda) – predvsem s krepitvijo skupinske pristojnosti in podobe – da so, kolikor je mogoče, pozitivno vrednotene v očeh opazovalca. (v Osburn 2006: 4 – moj prevod)

Wolfensberg trdi, da bodo ljudje v življenju doživeli dobre stvari (kot so dostojanstvo, spoštovanje, sprejemanje, občutek pripadnosti, izobraževanje, imeti sredstva za dostojno življenje in stanovanje), če imajo cenjeno družbeno vlogo. Koncept se nanaša predvsem na ljudi, ki so že družbeno razvrednoteni ali pa jim to grozi v bližnji prihodnosti, saj so najverjetneje slabo obravnavani. Družbeno vrednoteno vlogo stigmatiziranih skupin želijo izboljšati s krepitvijo socialne podobe teh ljudi in z okrepitvijo njihovih sposobnosti. Koncept družbeno vrednotenih vlog se lahko izvaja na štirih ravneh: na ravni posameznika, na ravni posameznikove družine, na mezzo ravni (soseska, skupnost in službe) ter na makro ravni, ki vključuje večje skupine in celoten sistem storitev (v Osburn 2006: 4–6).

Videmšek vidi povezavo koncepta družbeno vrednotenih vlog ne le z normalizacijo, temveč tudi z dezinstitutionalizacijo, zagotavljanjem običajnega življenja in bojem proti medicinskemu načinu obravnave. Navaja tudi pet načel za vsakdanje običajno življenje zakoncev Brandon, ki so naslednji: dobri medsebojni odnosi, resnične izbire, večje sodelovanje, osebni razvoj ter druženje prizadetih in neprizadetih. Pomen za socialno delo pa vidi v tem, da opozori na vključenost posameznikov in razvoj skupnostnih oblik podpore (2013: 85–87).

1.2.6 Individualno načrtovanje

Uporabniki z razvrednoteno družbeno vlogo lahko uresničijo svoje želje tudi s pomočjo individualnega načrtovanja.

Začetki individualnega načrtovanja segajo v osemdeseta leta prejšnjega stoletja v Veliki Britaniji in Kanadi, k nam pa ga je prenesla Jelka Škerjanc leta 1995. Kakor prejšnji koncepti je tudi ta metoda povezana s procesom dezinstitutionalizacije in normalizacije (Zgonc, Smrdu 2005: 7). Preden se uporabnik odloči za metodo, mora biti seznanjen z njo, odločiti pa se

mora prostovoljno. Posebnost te metode je, da ima uporabnik popoln vpliv, tudi med načrtovanjem si lahko premisli in preoblikuje načrt. V primeru, da je uporabniku odvzeta opravilna sposobnost, se k sodelovanju povabi njegovega skrbnika, vendar ima zadnjo besedo uporabnik. Prav tako pa je tudi zapis načrta prilagojen uporabniku: zapisan je v jeziku in z besedami, ki jih uporabnik uporablja, poleg tega pa pazimo tudi na velikost in obliko črk. Strokovni delavec oz. načrtovalec je zaveznik uporabnika. V odnosu prispeva znanje, izkušnje in vire, prav tako pa ga tudi informira o poteku načrta, predvsem pa skrbi, da ima uporabnik vpliv in zadnjo besedo pri načrtovanju (Škerjanc 2010: 103–104, 106–111).

Poznamo tri vrste individualnega načrtovanja: individualni načrt, ad hoc načrtovanje in načrtovanje na zalogo. Slednji načrt je zasnovan kot načrtovanje prihodnosti posameznika, ko sam nanjo ne bo mogel vplivati. Poslužujejo se ga predvsem osebe s težavami v duševnem zdravju, starejši ljudje in osebe, ki pričakujejo poslabšanje svoje bolezni (Škerjanc 2006: 58). Te vrste v nadaljevanju ne bom opisovala, saj se moje problematike dotikata predvsem prvi dve.

Individualni načrt je primeren za uporabnike, ki načrtujejo večje spremembe v svojem življenju ali pa so njihove življenjske situacije kompleksne. Razdeljen je na tri glavne dele, to so uvod, štiri vidiki in cilji. Pred uvodom se uporabnik predstavi, kot si sam želi. V uvodu so zapisani pomembni dogodki v preteklosti uporabnika in na koncu tudi kje živi sedaj ter njegov status. Osrednji del individualnega načrta so štiri vidiki, ki zajemajo vpliv, stike, spretnosti in skrbi oz. veselje. Pri vidiku vpliv uporabnik zapiše, na katerih področjih lahko sam odloča, kje ne more, kaj ima rad in česa ne, na koncu pa napiše, kaj bi rad spremenil. V naslednjem razdelku – spretnosti – opiše kaj zna, v čem je dober, svoje spretnosti in kaj bi se še želel naučiti. Pri stikih uporabnik zapiše s kom ima stike, razmisli o svoji socialni mreži in napiše želje na tem področju. Pri vidiku zdravje, skrbi, veselje pa uporabnik napiše posebnosti pri svojem zdravstvenem stanju, kaj so njegove največje skrbi ter tudi kaj mu je v največje zadovoljstvo. Ponovno napiše tudi želje po spremembah na tem področju. V zadnjem sklopu – ciljih – uporabnik napiše cilje po posameznih področjih iz prejšnjih vidikov. Individualni načrt napišeta načrtovalka in uporabnik v roku petih do sedmih srečanj, dolgih uro in pol do dve uri (Škerjanc 2006: 59–71).

Ad Hoc načrtovanje uporabljajo uporabniki, ki potrebujejo manjše spremembe. Načrtovalka poizve pri uporabniku, kako poteka njegov dan, kaj mu je pomembno in kaj si želi. Načrt zapišeta v treh srečanjih. Oblikujeta tudi načrt za izvedbo ciljev (Škerjanc 2006: 72–76).

Na koncu vsakega individualnega načrtovanja izdelamo stroškovnik, ki bo v pomoč za preverjanje ciljev. Za vsak posamezen cilj izdelamo stroškovnik, v katerem opredelimo korake, kdo bo izvedel korak, ceno in plačnika ter do kdaj je potrebno korak izvesti (Škerjanc 2006: 83–88).

1.2.7 Zagovorništvo

Pri uresničevanju želja in pravic oseb z motnjami v duševnem in telesnem razvoju jim lahko pomaga tudi zagovornik.

Predhodna oblika sedanjega zagovorništva je nastala v 19. stoletju, kmalu po nastanku norišnic, saj so vanje zapirali tudi berače, potepuhe idr., ki državi niso bili po godu. Poleg norišnic pa je na razvoj zagovorništva vplival tudi nastanek državljskih in človekovih pravic (Lamovec 1993: 140). Iz tega časa je poznan prvi zagovornik Sir John Parseval, ki je deloval na področju duševnega zdravja, saj je imel tudi lastno izkušnjo z norišnicami. Skupaj z drugimi je ustanovil tudi društvo za zagovorništvo (Zaviršek idr. 2002: 80). Zagovorništvo v Sloveniji se je začelo razvijati v okviru Visoke šole za socialno delo, skupaj z Odborom za družbeno zaščito norosti, ki so ga javnosti predstavili leta 1992 (Lamovec 1994: 113).

»Najpogosteje se zagovorništvo definira kot dejavnost, ki vključuje eno osebo, več oseb ali skupino ljudi uporabnikov socialnovarstvenih storitev, lahko tudi njihove predstavnike (to so zagovorniki), ki se zavzemajo za uresničevanje njihovih potreb in želja ali za skupen uporabniški cilj pri vplivnih drugih. Zagovorništvo pogosto poskuša preprečiti predlagane spremembe, ki bi poslabšale položaj uporabnikov. Namen zagovorništva je, da poveča občutek moči posameznice in posameznika; pomaga jima, da pridobita večje samozaupanje, postaneta asertivnejša, dobita več izbire v svojem življenju, izboljšata kvaliteto življenja in zmanjšata izgube, prikrajšanosti ter izključenosti.« (Zaviršek idr. 2002: 80)

Poznamo različne oblike zagovorništva: prvo je laično zagovorništvo, ki ga je razvil Wolfensberger leta 1966, ko je želel duševno prizadetim otrokom omogočiti normalno življenje (Lamovec, Čufer 1993: 27). Zaviršek idr. pod laično zagovorništvo uvrščajo vrstniško, civilno in starševsko zagovorništvo, ki je neformalno in ni plačano. V vlogi zagovornika se lahko najdemo vsi, ko zagovarjamo svoje prijatelje, sorodnike, sošolce ... Nasproti laičnemu zagovorništvu je profesionalno zagovorništvo, ki ga izvajajo strokovni delavci in nekateri uporabniki, ki imajo strokovno znanje ter so zanj plačani od države ali donatorjev (2002: 84–85).

Poznamo tudi samozagovorništvo, ki se je začelo razvijati v Veliki Britaniji leta 1985. Pri samozagovorništvu posameznik ali skupina zagovarja lastne interese in pravice. Poleg zagotavljanja lastnih interesov, so si prizadevali tudi za spreminjanje statusa uporabnika v družbi ter za spremenjen psihiatričen sistem (Lamovec, Čufer 1993: 28). Zaviršek idr. pa dodajo, da je cilj zagovorništva, samozagovorništvo, saj morajo biti zanj uporabniki opogumljeni (2002: 85). Samozagovorništvo se lahko razvije tudi v kolektivno zagovorništvo, kjer se posamezniki borijo za skupne cilje (Lamovec, Čufer 1993: 28). Največ moči imajo tista kolektivna zagovorništva, ki se združijo v organizacijo ali skupino (Zaviršek idr. 2002: 85).

1.2.8 Osebna asistenca

Na kratko bom opisala še metodo osebne asistencе, saj le ta nekaterim uporabnikom omogoča, da živijo v domačem okolju, namesto v instituciji. Osebna asistenca omogoča, da uporabnik ni odvisen od neplačljive in neformale pomoči svojih bližnjih. Bistvo te metode je, da se prilagodi vsakemu uporabniku glede na njegove življenjske razmere, želje in sposobnosti. Prav tako uporabnik sam izbere tudi svojega asistenta, mu določi kaj, kdaj in kje naj dela; uporabnik je pravzaprav bolj v vlogi delodajalca (Smolej, Nagode 2012: 144–145).

Glavna načela, ki veljajo za metodo osebne asistencе, so:

- uporabnik je delodajalec osebnemu asistentu (izbere si asistenta, prav tako pa mu tudi določa opravila);
- osebni asistent opravi vsa opravila za uporabnika, z opraviлом se ne menjuje tudi asistent;
- načelo kontinuitete (stalnost osebnega asistenta);
- načelo transparentnosti (v primeru spora med uporabnikom in osebnim asistentom, ga poskušata sama rešiti, v primeru, da jima to ne uspe, pa spor poskušata rešiti s pomočjo službe za osebno asistenco) (Zaviršek idr. 2002: 204).

»Namen osebne asistencе je ohranjanje in povečevanje dostojanstva ljudi, da navkljub oviranosti ostanejo v lastnem domu in znanem okolju in pri tem dobijo dovolj podpore, da lahko živijo čim bolj samostojno življenje. Osebna asistenca je nujni pogoj, ki hendikepirani osebi zagotavlja prehod iz odvisnosti v neodvisnost.« (Zaviršek idr. 2002: 202)

1.2.9 Analiza tveganja

Metodo analize tveganja vidim kot pomemben pripomoček zaposlenih v institucijah, saj morajo varovati uporabnike, hkrati pa ne smejo biti preveč zaščitniški in omejevati uporabnikov pri njihovih željah.

Čeprav analizo tveganja uporabljamo tudi v našem vsakdanjem življenju, se tega ne zavedamo. Metoda se je razvila, ker so strokovni delavci odgovorni za varnost ljudi (skrbijo, da ne ogrožajo sebe in drugih) in imajo nalogo, da skrbijo za ljudi v skupnosti. Kot strokovnjaki se čutimo odgovorne, zato smo velikokrat pokroviteljski in želimo pretirano zaščititi uporabnike s tem, da jim nekaj prepovedujemo, čeprav bi sami na njihovem mestu ne pomislili na nevarnost. Pri zavedanju, kakšna je dejanska nevarnost, nam pomaga analiza tveganja. Uporabimo jo tudi takrat, ko nimamo statističnih podatkov in grožnje nevarnosti ne moremo določiti natančno, kot bi jo lahko določili s statističnimi podatki (Flaker 1994: 189–191).

»Analiza tveganja se uporablja v primerih, v katerih krepimo svobodo uporabnika pri:

- omejevanju ljudi – varovanje svobode z namenom, da bi bile omejitve kar se da minimalne in da se preskusi, ali so bile izčrpane vse manj omejevalne možnosti;
- omogočanju možnosti ljudem – širjenje svobode z namenom omogočiti ljudem dejavnost, dejanja in dogodke, ki niso bili dovoljeni ali pri katerih so bili omejeni.«
(Tancek idr. 2008: 33)

Pri analizi je potrebno najprej ločiti grožnjo in nevarnost. Grožnja je pogoj, da pride do nevarnosti, ni pa nujno, da z grožnjo pride tudi do neljubega dogodka. Ko nastane nek dogodek, za katerega obstaja možnost, da se bo zgodil, govorimo o nevarnosti. Pri analizi nas zanima verjetnost nevarnosti, ki je odvisna tudi od resnosti in gostote grožnje. Ko bomo s pomočjo metode opredelili grožnje in nevarnosti, bomo ugotovili, da nekatere grožnje ne povzročajo nevarnosti ali pa so te zelo majhne, za druge pa bomo ugotovili, da obstaja nevarnost, ki je obvladljiva s taktikami za zmanjševanje tveganj (Flaker 1994: 189–195).

1.2.10 Kakovost življenja

Kakovost življenja uporabnikov, je moja osrednja tema diplomske naloge, zato bom to temo v nadaljevanju predstavila. Videmšek ugotavlja, da v stanovanjskih skupinah postaja vse

pomembnejše zagotavljanje kakovosti življenja uporabnikom, ki pa je odvisno od vpliva uporabnikov na prejete storitve. Težava se pokaže, ko storitve niso prilagojene uporabnikovim potrebam, temveč lahko le izbira med različnimi storitvami. Vseeno pa strokovnjaki trdijo, da se kvaliteta življenja izboljša, ko se uporabniki preselijo iz zavoda v stanovanjsko skupino. Izboljšanje vidijo v večji zasebnosti, možnosti izbire, dostopa do storitev in individualni obravnavi (2013: 149–150).

Pri kakovosti življenja uporabnikov ne moremo govoriti o enaki opredelitvi za vse uporabnike, saj si vsak po svoje predstavlja kakovost življenja, ki ga ocenjujejo predvsem na podlagi tega, kako živijo in kaj si lahko privoščijo. Prav zato jim veliko pomeni tudi delo, vendar mora biti plačano. Čeprav imajo za hrano poskrbljeno v skupini, brez denarja ne morejo iti nikamor drugam, pomanjkanje denarja pa pripomore tudi k šibki socialni mreži uporabnika. Za uporabnike socialnih služb velja, da imajo malo socialnih mrež, te pa so šibke. Njihovi stiki obsegajo predvsem odnose z drugimi uporabniki, zaposlenimi in prostovoljci. Občasno se srečujejo še s sorodniki, pravih prijateljev pa praviloma nimajo oz. jih imajo malo. Prav zaradi šibkih mrež uporabnikov, je naloga strokovnih delavcev krepitev in širitev le-teh, pri tem pa morajo zagotavljati sodelovanje in soustvarjanje uporabnika. Poleg dela na socialni mreži mora strokovni delavec zagotavljati čim večjo možnost izbire, vključitev v družbeno dogajanje, spodbujati uporabnike k vključitvi v društva, aktivnosti v skupnosti, dogodke, idr. Vendar pa so v stanovanjske skupine vključeni le uporabniki, ki ne potrebujejo stalne podpore in so bolj sposobni poskrbeti zase, ostali pa ostanejo v institucijah. Vprašanje, ki nastane je, kako tudi tem uporabnikom omogočiti kvalitetno življenje. Videmšek trdi, da je kakovost možno zagotoviti s tem, da uporabniki odločajo o tem, kje in s kom bodo živeli, kaj bodo delali in kaj bodo počeli z denarjem (Videmšek 2013: 151–159).

1.2.11 Socialne mreže

Socialne mreže uporabnikov varstveno delovnih centrov prispevajo h kakovosti bivanja v instituciji, saj zapolnjujejo prosti čas uporabnikov in normalizirajo bivanje.

»Socialna mreža pomeni povezavo posameznika z drugimi ljudmi v njegovem okolju. Pri tem ločimo neformalne socialne mreže, ki vključujejo stike z družino, sorodstvo, sosede in prijatelje, na katere se lahko človek v primeru potrebe opre, in formalne socialne mreže. Med formalne socialne mreže spadajo vsi formalizirani stiki posameznika z njegovim okoljem.« (Milošević Arnold, Poštrak 2003: 23)

V projektu Testiranje novih metod za razširitev možnosti uporabe socialnih storitev s strani družin so vire definirali kot materialne in nematerialne usluge in dobrine, ki jih posamezniki uporabljajo za zadovoljevanje potreb. Ločili so jih na družinske, neformalne in formalne vire. Družinski viri vključujejo družinske člane, ki lahko ustvarjajo čustvene, materialne, socialne in psihološke vire. Neformalni viri vključujejo sorodnike, sosede, prijatelje in druge osebe, ki niso družina, zanje pa so značilni spontani odnosi in dobro medsebojno poznavanje. Storitve javnega sektorja so bile opredeljene kot formalni viri (Novak idr 2004: 133).

V nadaljevanju se bom osredotočila na neformalne socialne mreže. Pri njihovem poimenovanju prihaja do razlik, Novak idr. na primer trdijo, da je izraz socialne mreže zastarel in se danes uporablja izraz socialna omrežja (2004: 7).

Z raziskavami poskušajo ugotoviti, kako so ljudje zadovoljni s socialno oporo, saj je za dobro počutje ljudi potrebna tudi kakovostna socialna opora. Negativne interakcije ali nezadostna socialna opora vplivata na zdravje in počutje posameznika (Novak idr. 2004: 47).

Omrežje socialne opore je del socialnega omrežja s stabilno velikostjo in sestavo, ki se lahko spremeni v življenjskih prehodih. Njena analiza sestoji na dveh ravneh: značilnosti vezi med njimi in značilnosti socialne opore. Pri prvi ravni nas zanima intimna povezanost, pogostost stikov, moč vezi, negativne vsebine, vzajemnosti in multipleksnost vsebin, pri drugi pa gostota, sestava, homogenost in razpršenost (Novak idr. 2004: 61). Obstajajo tudi objektivni načini merjenja socialne opore, vendar je pomembnejše od rezultatov objektivnih meritev, kako človek zaznava in interpretira socialne opore (Thompson 1995: 24).

Hlebec in Kogovšek ločita štiri oblike socialne opore: instrumentalno, informacijsko, emocionalno in druženje. Instrumentalno obliko opore poimenujejo tudi materialna oblika, saj obsega pomoč v materialnem smislu, bodisi v obliki denarja bodisi v obliki dobrin. Informacije, ki jih posameznik potrebuje ob večjih življenjskih spremembah, vključuje informacijska opora. Emocionalna opora nastopi v obdobjih življenjskih kriz, ki so lahko manjše ali večje, druženje pa vključuje neformalna, spontana druženja (2006: 16–17).

Pomoč posamezniku v stiskah nudi v prvi vrsti družina in ožje sorodstvo, hkrati pa nudijo pomembno oporo tudi prijatelji, še posebej materialno oporo. Vendar pa imajo različne kategorije prebivalstva različno obsežna omrežja – revni so na primer revni tako v materialnem kot v socialnem smislu. Pomembna je tudi formalna krepitev omrežij, predvsem družine, ki pomaga pri zadovoljevanju potreb posameznika in pri njegovi socialni vključenosti (Novak idr. 2004: 9).

Z raziskavami so ugotovili, da so zelo močna opora starši in otroci, vendar ta ne vključuje družjenja, enako velja tudi za sorojence, ki so si opora predvsem v kasnejšem življenjskem obdobju. Med brati in sestrami prevladuje predvsem emocionalna opora, ne pa materialna. Campbell trdi, da se bližina, stiki in pomembnost vezi med sorojenci z leti povečujejo. Izvedena je bila tudi raziskava, ki je pokazala, da si sorojenci nudijo predvsem emocionalno, materialno in oporo zaupanja, druženje pa je prepuščeno partnerjem in prijateljem. Vse tipe socialne opore si nudijo sorojenci med seboj v primeru samskih bratov/sester in vdov. Raziskava je tudi pokazala, da razširjeno sorodstvo v večini ne nudi nobene oblike opore (Novak idr. 2004: 61–62).

Velik del opore nudijo tudi prijatelji, na katere se posameznik zanaša tako pri vsakdanjih težavah, kot tudi v večjih življenjskih krizah ter pri nudenju materialne in nematerialne opore. Prijatelji so enako pomemben vir opore kot družina posameznika, saj si skozi celotno življenje nudijo medsebojno oporo (Novak idr. 2004: 62).

1.2.11.1 Socialni stiki – uporabniki stanovanjskih skupin

V stanovanjski skupini so posebnega pomena tudi odnosi med uporabniki in zaposlenimi. Pomembno je predvsem, da med seboj zblížajo, postanejo prijatelji in sodelavci, si med seboj pomagajo in tako postanejo medsebojno odvisni. Zaposleni morajo biti tudi na strani uporabnikov in ne na strani ustanove, se zavzemati za njihove pravice, si prizadevati za osebno rast obojih, skrbeti za dostojanstvo uporabnikov, spoštovanje in sprejemanje drugačnosti ter sodelovati pri tem, da uporabniki dosežejo, kar si želijo (Brandon, Brandon 1992: 22-23).

Tatjana Podlipec poudarja pomen obojestranskega zaupanja med delavci in varovanci, ko se iz zavoda preselijo v stanovanjsko skupino, k zaupanju pa pripomore pogovor. Opozarja, da se morajo delavci posvetiti varovancu, ko pride k njim, da bi jim nekaj povedal, ne le pogovora preložiti na naslednji dan. Opaža, da so varovanci osebe, ki so v bivalni enoti na služenju civilnega roka, sprejeli kot enake sebi, saj morajo tudi oni upoštevati pravila. Varovanci pa jih vidijo tudi kot zaupnike, razsodnike in svetovalce, ki skupaj z njimi iščejo najboljše rešitve. Poudarek daje tudi sodelovanju delavcev in staršev varovancev, saj imajo ti praviloma roditeljske pravice ali skrbništvo. Skupaj z njimi poskušajo doseči sporazum o določenih željah varovancev, npr. pravico do samostojnega izhoda. To daje varovancem občutek normalnega življenja (v Podlipec idr. 2001: 33–36).

Vsi ljudje imamo potrebo po socialnih stikih z drugimi, saj tako pridobivamo informacije in diskutiramo o najrazličnejših stvareh. Uporabniki zavodov imajo pogosto slabe socialne mreže, ki so skrčene na druge uporabnike in osebe, če pa že pride do stikov z drugimi, pa so ti navadno pokroviteljski (Flaker idr. 2011: 82–83).

Goffman ugotavlja, da se pripadniki določene kategorije stigme družijo predvsem med seboj in tako ustvarjajo majhne socialne skupine, ki so podrejene organizaciji. Kategorijo razume kot osebe z določeno stigmo in jih poimenuje kot skupino, hkrati pa služi kategorija stigmatiziranim, da navezujejo odnose med seboj, vendar to še ne pomeni, da bodo vsi pripadniki tvorili skupino (2008: 28).

Uporabniki v zavodih so pogosto prikrajšani za stike z drugimi, kar jim povzroča osamljenost. Pri izboljševanju kvalitete življenja so pomembni predvsem usodni stiki, ki jih opredelimo kot ljubezen, prijateljstvo. Pomembno je, da strokovnjaki krepijo družabnost uporabnikov, tako da širijo njihove mreže, obnavljajo oz. ohranjajo stike s svojci, pomagajo pri navezovanju stikov. Pomembno je tudi vključevanje v društva oz. druge oblike druženja, pri tem pa je potreben tudi denar za razne oblike aktivnosti (Flaker idr. 1999: 109–110).

Zakonca Brandon opozorita na to, kako morajo strokovni delavci delovati v stanovanjskih skupinah za ljudi s posebnimi potrebami (opomba: težko bi rekli, da imajo ljudje z motnjami v duševnem razvoju drugačne potrebe kot ostali ljudje, gre le za to, da potrebujejo drugačno podporo). Opredelila sta pet prvin, ki jih mora zagotavljati strokovni delavec v stanovanjski skupini (Brandon, Brandon 1992: 5, 13).

Prva je večanje izbire uporabnika. Uporabniki imajo izkušnjo, da v življenju praviloma niso imeli možnosti izbirati in odločati, zato od strokovnih delavcev potrebujejo veliko spodbude, prav tako pa tudi informacije in izkušnje izbire. Hkrati mora delavec uporabniku predstaviti tudi posledice posamezne izbire, da se jih zave in jih upošteva pri odločanju (Brandon, Brandon 1992: 14).

Prvina razvijanja udeležbe se nanaša predvsem na sodelovanje uporabnikov pri vodenju organizacije, odločanju o storitvah in politiki organizacije. Prav tako pa je pomembno, da so uporabniki vključeni tudi v skupnost na področju različnih dejavnost, lahko kot prostovoljci, delavci, športniki (Brandon, Brandon 1992: 14).

Uporabniki, ki živijo v institucijah, se velikokrat počutijo osamljene, saj imajo navadno stike le s sorodniki in delavci ter praviloma nimajo prijateljev ali pa jih imajo zelo malo. Zato se počutijo osamljene, da bi to preprečili, moramo spodbujati uporabnike k poglobljanju

odnosov. Strokovni delavci morajo pri tem uporabnike učiti spretnosti za ustvarjanje stikov z drugimi, da bodo lahko vzpostavili prijateljstva z ljudmi, ki niso njihovi sorodniki ali za druženje z njimi plačani. To jim bo omogočilo, da se bodo počutili spoštovani ter zadovoljili potrebo po bližini in intimnosti (Brandon, Brandon 1992: 15).

Princip individualizacije razvoja naslavlja predvsem problem življenja različnih ljudi skupaj in prilagajanja skupini. Ko uporabnik prevečkrat popusti in se prilagodi skupini, izgubi svojo individualnost, zato morajo strokovni delavci biti na to pozorni in uporabnikom zagotoviti, da bodo lahko izrazili svojo individualnost, tako da jim zagotovijo zadovoljitev individualnih potreb vsakega uporabnika (Brandon, Brandon 1992: 15).

Zadnji princip je stopnjevanje druženja, ki poudarja pomen uporabe javnih prostorov za uporabnike. Pri tem ne pridobivajo le uporabniki, ko dobijo priložnost za druženje z neprizadetimi, temveč tudi obratno, saj se srečajo z ljudmi, ki so bili izključeni in se učijo o njihovem življenju ter spoznavajo raznolikost (Brandon, Brandon 1992: 16).

1.2.12 Socialni, kulturni in ekonomski kapital

Socialne mreže se povezujejo s konceptom socialnega kapitala. Dragoš in Leskošek vidita ravno socialne mreže kot izvor socialnega kapitala, ki ga sestavljajo prisotni pomembni viri socialnega omrežja, njihova dosegljivost za člane in uporabnost virov za posameznike in skupine. Bourdieu je razvil koncept treh kapitalov: ekonomskega, kulturnega in socialnega kapitala, ki lahko posamezniku nudijo vir in moč (2003: 43).

»Kulturni kapital se po Bourdieuju pojavlja v treh oblikah: kot objektiviran kulturni kapital (npr. materialni in virtualni izdelki, definirani kot umetniški), kot institucionaliziran kulturni kapital (npr. formalni certifikati o doseženi izobrazbi, število galerij) in v obliki personificiranega kulturnega kapitala, ki je utelešen v glavah posameznikov (npr. privzgojene veščine za vrednotenje, razumevanje in ustvarjanje kulturnih dobrin). Ekonomski kapital predstavlja dohodke in premoženje. Socialni kapital pa označuje interakcijske lastnosti mrež, ki posameznikom olajšujejo ali pa otežujejo dosegljivost in (iz)rabo različnih kapitalskih virov.« (Dragoš, Leskošek 2003: 44).

Posameznik v svojem življenju nima konstantnega dostopa do teh kapitalov, saj se spreminja s časom in s posameznikovim delovanjem. Na količino kapitalov, ki je dostopna posamezniku, vpliva tudi socialni status družine, v kateri je bil rojen, saj to predstavlja njegovo izhodišče – izhodiščno stanje posameznika, rojenega v družbenem obrobju bo veliko

slabše od izhodiščnega stanja posameznika, rojenega družini v srednjem ali višjem sloju, vendar pa si lahko tudi posameznik z obrobja tekom življenja zagotovi večjo količino kapitalov (Dragoš, Leskošek 2003: 45–46).

1.2.13 Nekatere potrebe in pravice uporabnikov

1.2.13.1 Stanovanje

Vsi ljudje imamo potrebo po stanovanju oz. potrebo, da bi nekje živeli, spravili svoje stvari, imeli stalen naslov. Vprašanje stanovanja se postavlja pri uporabnikih, saj ti navadno nimajo stanovanj in poleg zavodov nimajo kam iti; gre pravzaprav za prikrito brezdomnost. Zavedati se je potrebno tudi, da si vsi uporabniki ne želijo živeti v stanovanju; nekateri bi raje živeli v stanovanjski skupini, kljub temu pa imajo vsi potrebo nekje biti (Flaker idr. 2011: 76–78).

1.2.13.2 Delo in denar

V življenju vsakega posameznika, tudi uporabnika, je delo potreba, saj nam omogoča preživetje. Ko delamo, zadovoljujemo potrebo po delu, vendar je hkrati tudi sredstvo, s katerim bomo zadovoljevali druge potrebe. Ko delamo se vključujemo v družbo in navezujemo socialne stike. Tudi uporabniki si želijo delati, biti aktivni in se vključevati v družbo, v nasprotnem primeru so obsojeni na ždenje (Flaker idr. 2011: 78–82).

1.2.13.3 Vsakdanje življenje

Pod pojmom vsakdanje življenje razumemo čas, ko nismo zaposleni z delom, družino, prijatelji in domom. V tem času počnemo stvari, ki so nam ljudem neopazne, uporabniki pa te stvari opazijo predvsem, če jih sami ne zmorejo početi. To so na primer gospodinjska opravila, razni opravki, prosti čas. Uporabnikom, ki pri tem potrebujejo pomoč, jim je ta velikokrat onemogočena, če pa jo dobijo, tega ne morejo početi na svoj način, v svojem ritmu (Flaker idr. 2011: 84–86).

1.2.13.4 Pravica do napak

Vsi v življenju delamo napake in se iz njih učimo. Tudi če storimo napako, jo imamo še vedno možnost popraviti. Uporabnikom različnih služb je ta pravica odvzeta, neprestano so pod pritiskom, da ne bi storili napake. Uporabniki z dolgotrajnimi izkušnjami institucij so

naučeni, da njihove želje niso uslišane, zato si ničesar ne želijo, tudi ko jih po željah povprašamo. Naloga strokovnih delavcev je, da jim pomaga, da želje ozaveštujejo in jih tudi uresničijo, pri tem pa jih ne presoja, lahko pa izrazi svoj dvom, vendar uporabniku še vedno pomaga pri doseganju tega cilja (Flaker idr. 2013: 46–49).

1.2.13.5 Pravica do učenja

Raziskave so pokazale, da imajo osebe z motnjami v duševnem razvoju željo po učenju tudi v kasnejšem obdobju in ne le v obdobju šolanja, predvsem na področju branja in pisanja. Ko osebe z motnjo v duševnem razvoju končajo šolanje, se prekine njihovo izobraževanje, to pa vpliva tudi na izgubljanje osvojenega znanja in spretnosti. Poleg tega pa pri osebah z motnjo v duševnem razvoju šele po dvajsetem letu starosti naraste sposobnost za socialno učenje, ki tudi vpliva na intelektualno sposobnost (Novljan, Jelenc 2000: 5–6).

Danes se v družbi dogajajo hitre spremembe in razvoj, zato je pomembno, da se osebe z motnjami v duševnem razvoju vseživljenjsko izobražujejo, saj v nasprotnem primeru postanejo odvisne od drugih, poleg tega pa jim izobraževanje omogoča tudi ustrezno kvaliteto življenja, potrebno pa je paziti na izobraževalne možnosti in interese oseb. Izobraževanje oseb z motnjami v duševnem razvoju obsega tri glavne naloge: naloge za večjo samostojnost (znanja za samostojno opravljanje vsakdanjih opravil, reševanje osebnih težav, znanje za relativno samostojno življenje), naloge za socialno participacijo (učenje komunikacijskih spretnosti, reševanje konfliktov, sodelovanje, vedenjski vzorci za stike z nasprotnim spolom) in formalne naloge (skrb za stanovanje, sebe, gospodinjstvo, področje dela, zdravje, prosti čas, partnerstvo, skupina) (Novljan, Jelenc 2000: 22–26).

Pri izobraževanju oseb z motnjo v duševnem razvoju je potrebno uporabljati metode dela, ki zaznavajo majhne korake, upoštevajo individualizacijo, nazornost. Poleg tega pa se mora strokovnjak prilagajati njihovim sposobnostim in jih znati motivirati. Pri uporabi didaktičnega gradiva bi se morali izogibati otroških knjig in učbenikov, namesto tega pa uporabiti vsakdanje gradivo kot so časopisi, revije, fotografije ... (Novljan, Jelenc 2000: 51–56).

1.3 OBLIKE OSKRBE ZA OSEBE Z MOTNAJAMI V DUŠEVNEM IN TELESNEM RAZVOJU

Pri nas obstaja več oblik oskrbe za osebe z motnjo v duševnem razvoju. Skrb je lahko organizirana v domačem okolju, institucijah in tudi v vmesnih strukturah, ki jih bom opisala v

nadaljevanju. Značilnosti vmesnih struktur so, da se ne izvajajo na domu uporabnika, a hkrati niso institucionalizirane v celoti (Inštitut RS za socialno varstvo 2011: 55).

1.3.1 Varstveno delovni center

Varstveno delovni center se umešča pod oblike institucionalnega varstva. Podlipec in drugi ga pravijo, da »VDC nadomešča in dopolnjuje funkcije doma in lastne družine tako, da upravičencem zagotavlja celovito skrb, razvoj njihove individualnosti in harmonično vključevanje v skupnost in okolje glede na njihove potrebe in sposobnosti.« (2001: 9)

Zakon o socialnem varstvu pa opredeljuje varstveno delovne centre v 52. členu: »Varstveno delovni center opravlja naloge vodenja in varstva ter organizira zaposlitev pod posebnimi pogoji za duševno in telesno prizadete odrasle osebe.

Poleg storitev iz prejšnjega odstavka lahko varstveno delovni center opravlja tudi institucionalno varstvo odraslih duševno in telesno prizadetih oseb po prvem odstavku 16. člena tega zakona ter pomoč na domu družinam duševno in telesno prizadetih oseb.

Varstveno delovni center lahko opravlja tudi posebne oblike priprav na zaposlitev.« (ZSV-UPB2)

1.3.1.1 Varstveno delovni center Tolmin

Zametki VDC v Tolminu segajo v leto 1984, ko je sedem oseb z zmerno motnjo v duševnem razvoju obiskovalo delo v klubu, ki so ga vodile učiteljice Vzgojno izobraževalnega zavoda. Leta 1987 so poskusno ustanovili oddelek za usposabljanje odraslih oseb z zmerno in težjo motnjo v duševnem razvoju. Kasneje je oddelek postal delavnica za delo pod posebnimi pogoji. Preimenovanje zavoda v Center za izobraževanje in usposabljanje Tolmin se je zgodilo leta 1992, leta 1993 pa so za osebe, vključene v Varstveno delovni center Tolmin, začeli izvajati celodnevno varstvo. VDC Tolmin je bil ustanovljen avgusta 2001 kot javni socialno varstveni zavod (VDC Tolmin, zgodovina).

»VDC Tolmin je del sistema družbene skrbi za odrasle osebe z motnjami v duševnem in telesnem razvoju, izvajamo pa tudi program za osebe po pridobljeni poškodbi možganov. VDC Tolmin je samostojen in neprofiten zavod, katerega dejavnost natančno določajo zakonski in podzakonski akti ter Statut Varstveno delovnega centra Tolmin.

V vseh teh letih se Varstveno delovni center Tolmin razvija v center ustvarjalnosti, izobraževanja in udejstvovanja invalidnih oseb na vseh ravneh – od dela, izobraževanja, bivanja, prostega časa, letovanja do športa, kulture in umetnosti.« (VDC Tolmin, javni zavod)

1.3.1.1.1 Dnevni program

V dnevni program je vključenih 40 uporabnikov. VDC Tolmin jim nudi vodenje, varstvo in zaposlitev pod posebnimi pogoji, s čimer želijo ohranjati njihova znanja in delovne spretnosti, pridobivati nove navade, uresničevati ustvarjalnost, ohranjati občutek koristnosti in samopotrditve. Razdeljeni so v tri skupine, v katerih potekajo storitve zaposlitve pod posebnimi pogoji. V delovnih skupinah izvajajo preprosta, enostavna proizvodna dela in razvijajo lastni program, ki temelji na unikatnih izdelkih (VDC Tolmin, dnevni program). V skupinah se poleg dela tudi pogovarjajo, imajo delovne sestanke skupine, kjer se dogovorijo o poteku dneva, obnavljajo stara znanja in se učijo novih s pomočjo učnih listov, revij ter praktičnih del (Medveš Berginc idr. 2014: 21).

Poleg dela v skupinah so uporabniki vključeni tudi v individualne in skupinske obravnave, ki zajemajo umetniške delavnice, splošno izobraževalne delavnice, zdravstveno preventivne delavnice..., uporabniki pa imajo možnost izbiranja med njimi (VDC Tolmin, dnevni program).

V VDC Tolmin skrbijo tudi za samooskrbo. Imajo dva vrta, za katera skrbi v večji meri en uporabnik, ki rad vrtnari, s pomočjo drugih uporabnikov in zaposlenih. Poleg vrtnih pridelkov pa poskrbijo tudi za ozimnico – kuhajo marmelade, bezgov sirup in nabirajo zelišča za čaje (Medveš Berginc idr. 2014: 22).

1.3.1.1.2 Celodnevni program

Celodnevni program izvajajo v dveh bivalnih enotah, v katerih je skupaj 15 (opomba: po zadnjih informacijah 14) uporabnikov. Program poteka 16 in 24 ur dnevno ob vikendih in praznikih (VDC Tolmin, celodnevni program).

»Celodnevni program zajema:

- osnovno oskrbo, ki pomeni bivanje, organiziranje prehrane, tehnično oskrbo in prevoz;
- socialno oskrbo, ki je strokovno vodena dejavnost, namenjena izvajanju vsebin socialne preventive, terapije in vodenja uporabnikov;
- zdravstveno oskrbo, ki temelji na predpisih s področja zdravstvenega varstva;

- posebne oblike varstva, ki so namenjene ohranjanju in razvoju samostojnosti, razvoju socialnih odnosov, delovni okupaciji, aktivnemu preživljanju prostega časa ter reševanju osebnih in socialnih stisk.« (VDC Tolmin, celodnevni program)

V popoldanskem času skrbijo za gospodinjska opravila, udeležujejo se raznih delavnic, potopisnih predavanj, imajo skupinske sestanke, bralne urice, praznujejo rojstne dneve in praznike, udeležujejo se kulturnih dogodkov, hodijo na izlete, pohode, kuhajo, ogledajo si filme, oddaje, poročila in se udeležujejo še številnih drugih aktivnosti (Medveš Berginc idr. 2014: 19–20).

1.3.2 Stanovanjske skupine

Čeprav so bile stanovanjske skupine zamišljene na področju dezinstucionalizacije, se ta z njihovo pomočjo ni uresničila. Izkazalo se je, da v stanovanjske skupine prihajajo uporabniki, ki so pred tem živeli doma in njihovi sorodniki niso zmogli več skrbeti zanje. Poleg tega pa je veliko uporabnikov prehajalo iz stanovanjskih skupin v institucije in ne obratno, kot je bil začetni namen (Videmšek 2012: 79–81).

Da bi vzpostavili tudi v realnosti prvotni namen stanovanjskih skupin, to je prehodnost, bi morali časovno omejiti bivanje v skupini in načrtovati pridobivanje uporabnikovih kompetenc. Poleg tega, da bi postale stanovanjske skupine prehodna oblika, bi se s takim načinom dela skrajšala čakalna doba, lahko pa bi tudi ocenili uspešnost programa (Videmšek 2012: 81–83).

Stanovanjske skupine so bivalne skupnosti od treh do sedmih ljudi v stanovanjih ali hišah, ki stalno ali občasno potrebujejo skrb. Uporabniki s to obliko bivanja pridobivajo kompetence za samostojno življenje, hkrati pa krepijo svojo socialno mrežo. Majhno število uporabnikov omogoča večjo individualnost, svobodo in prilagajanje njihovim željam (Tancek idr. 2008: 22).

Zaviršek idr. razlikujejo med stanovanjskimi skupinami. »Razlikujejo se:

- glede časa bivanja uporabnikov (prehodna oblika bivanja k povsem samostojnemu življenju; dolgotrajna oblika bivanja – za neomejen čas);
- glede na prisotnost strokovnih delavk (podnevi in ponoči, nekaj ur dnevno, le nekajkrat tedensko ali mesečno);
- glede na idejno usmerjenost oz. način novačenja uporabnikov in uporabnic (koncept gospodinjskih skupnosti, v katerih živijo skupaj ljudje z različnimi sposobnostmi,

različnimi oviranostmi, različnih generacijskih skupin ali različnih spolov /.../. Lahko pa so zamišljene kot gospodinjske skupnosti, v katerih živijo ljudje s podobnimi izkušnjami /.../.« (2002: 17)

Stanovanjske skupine, ki se delijo glede na prisotnost osebja, Flaker idr. razdelijo še podrobneje na skupine s kontinuirano pokritostjo (osebje prisotno 24 ur na dan), z delno pokritostjo (večji del časa je osebje prisotno, vendar ne vedno) in na stanovanjske skupnosti (le redko je prisotno osebje) (1999: 32).

Flaker idr. pa opozorijo še na način dela v stanovanjskih skupinah – čeprav naj bi ta temeljil na načelih vsakdanjega življenja, se v njih pojavljajo pravila, ki služijo bolj osebju kot uporabnikom, odnosi med osebjem in uporabniki so formalizirani in pokroviteljski, stanovalci pa ne sodelujejo pri vodenju stanovanjske skupine (1999: 127).

Obstajajo tako spolno mešane, kot spolno specifične stanovanjske skupine. Tudi pri mešanih skupinah pa so sobe ločene glede na spol. Nekaterim uporabnikom bolj odgovarjajo mešane skupine, drugim pa spolno specifične. Podobno mnenje imajo tudi strokovnjaki v teh institucijah, čeprav prevladuje stališče, ki zagovarja mešane skupine. Njihovo prednost vidijo predvsem v tem, da delujejo bolj usklajeno in so bolj podobne družini. V teh skupinah pogosto pride do spolno specifičnih vlog; zgodi se, da ženske prevzamejo gospodinjska opravila, moški pa skrbijo za razpoloženje v skupini. Naloga strokovnih delavcev je, da se dogovarjajo o gospodinjskih opravilih, saj to omogoča samostojno življenje, poleg tega pa morajo poskrbeti tudi za učenje in pridobivanje spretnosti uporabnikov pri vsakodnevnih opravkih (Videmšek 2013: 126–127).

V mešanih skupinah se lahko zgodi tudi spolna privlačnost in želja po partnerstvu med uporabniki. Strokovnjaki se morajo o tem z uporabniki odkrito pogovarjati, dati vedeti, da jim je spolnost dovoljena, vendar le če si tega želita oba in ju podpirati pri razvoju partnerstva. Kljub temu pa so ravno želje po razvoju partnerstva med uporabniki glavni vzrok, da nekateri strokovni delavci kritizirajo mešane skupine. Težave vidijo tudi v tem, ko en v paru želi prekiniti zvezo. Takrat bi morali strokovni delavci nuditi podporo obema in se osredotočiti na sposobnost reševanja konfliktov (Videmšek 2013: 127–131).

1.3.2.1 Bivalna skupnost na področju oseb z motnjami v duševnem razvoju

Lačen vidi bivalno skupnost kot skupnost, ki jo sestavlja manjša skupina oseb z motnjo v duševnem razvoju. Za skupino velja, da živi v zaključenem okolju, kar pomeni, da ima

popolno notranjo avtonomijo, je razmeroma samostojna, torej izrablja vse možnosti, da lahko uporabniki živijo čim bolj neodvisno, je čim primerneje vodena, saj se zavzema za razvijanje samostojnosti in samo-vzgoje uporabnikov in kolikor je mogoče vključena v okolje, pri katerem uveljavlja načela normalizacije (1993: 28).

Lačen meni, da je idealno število uporabnikov v bivalni skupnosti štiri do šest. To število naj bi še omogočalo notranjo organizacijo, ki upošteva individualne potrebe uporabnikov, omogočalo naj bi tudi dobro vzdušje in prijetno počutje uporabnikov. Majhno število uporabnikov omogoča tudi intimnost in občutek domačnosti. Izpostavi tudi, da mora bivalna skupnost zadovoljevati celotno življenje uporabnikov, če želimo, da jo bodo sprejeli za svoj dom (1993: 32–33).

1.3.3 Centri za posredovanje osebnih asistentov in centri za neodvisno življenje

Začetki centrov za neodvisno življenje so nastali v ZDA v sedemdesetih letih 20. stoletja na področju hendikepa. Zagotavljali so stanovanje, osebno asistenco, transport, dostop do javnih stavb in vrstniško svetovanje. Center za neodvisno življenje v Sloveniji je ustanovilo Društvo za teorijo in kulturo hendikepa leta 1999 (Zaviršek idr. 2002: 18).

1.3.4 Pomoč družini na domu

To vrsto pomoči so začeli izvajati centri za socialno delo in domovi upokojencev leta 1991. Namenjena je osebam, ki jim ta pomoč nadomesti institucionalno varstvo in tako omogoča dezinstitutionalizacijo. Izvajalke pomoči so bile večinoma ženske, ki so bile težje zaposljive in so se izobraževale za to obliko dela. Pomoč družini na domu obsega gospodinjsko pomoč, pomoč pri osebni higieni in pomoč pri ohranjanju socialnih stikov. Uporabnik je upravičen do največ 4 ur dnevne pomoči, ki jo plača sam (Zaviršek idr. 2002: 19–20).

1.3.5 Socialni servis

Namenjen je predvsem starejšim ljudem in vključuje prinašanje obrokov, nakup živil in ozimnice, pripravo drv, pranje in likanje, vzdrževanje okolice, popravila in temeljito čiščenje, spremljanje, nego hišnih živali, kontrolo jemanja zdravil in varovanje (Zaviršek idr. 2002: 23).

1.3.6 Skupine za samopomoč

Te skupine so namenjene osebam, ki imajo težave in so različne starosti in spola. V skupini si ljudje izmenjajo izkušnje in težave, ki jih imajo vsakodnevno, ter se na tak način podpirajo (Zaviršek idr. 2002: 23–240). »Osnovni cilji skupine za samopomoč so:

- pridobivanje novih informacij;
- razvijati pozitivno samopodobo;
- pomagati članom izražati čustva;
- pomagati članom, da sprejmejo sebe in okolico;
- premagovanje občutka izoliranosti;
- zmanjševanje socialne izključenosti;
- povečana zmožnost samostojnega življenja;
- izboljšanje kvalitete življenja,;
- spodbujanje samopomoči.« (Zaviršek idr. 2002: 24)

1.3.7 Službe za izvajanje osebne asistence

Namen je, da oseba sama načrtuje in upravlja osebno asistenco, saj ima več nadzora nad storitvijo. Hendikepirani posameznik si sam izbere osebo, ki jo želi za osebnega asistenta, poleg tega tudi določi, katere usluge potrebuje. Prednosti te službe vidijo v fleksibilnosti podpore, hendikepirani posameznik ima več izbire in nadzora v svojem življenju, poveča se zaupnost pomoči in stalnost osebnih asistentov. Ljudje, ki imajo izkušnjo dolgotrajnega bivanja v institucijah, potrebujejo še dodatno podporo pri izvajanju osebne asistence (Zaviršek idr. 2002: 24–25).

2 PROBLEM

2.1 OPREDELITEV PROBLEMA

Z Varstveno delovnim centrom Tolmin sem se srečala v tretjem letniku študija na Fakulteti za socialno delo, ko sem tam opravljala prakso. Takrat sem se tudi prvič srečala z uporabniki, ki imajo zmerne, težje ali težke motnje v duševnem razvoju. V mesecu in pol, kolikor časa je potekala praksa, sem spoznala, da skupina uporabnikov ni homogena, kot je velikokrat predstavljena, temveč so si uporabniki prav tako zelo različni med seboj kot ostali. V tem času sem z uporabniki vzpostavila dobre odnose.

Prav v letu, ko sem opravljala prakso, se je zgodila sprememba v okviru celodnevnega programa. Sprva so vsi uporabniki bivali v zgornjih prostorih zavoda, to leto pa se je pet uporabnikov preselilo v drugo bivalno enoto, ki jo poimenujejo »hiša«. Izvedela sem, da so uporabniki že predhodno živeli v hiši, vendar je bila nekaj časa zaprta. Preselili so se uporabniki, ki veljajo za samostojnejše, to pomeni, da zmorejo sami poskrbeti za osebno higieno in gospodinjska opravila, čeprav je varuh večino časa z njimi. V okviru VDC-ja delujeta dve bivalni enoti, v eni bivalni enoti živi 9 uporabnikov in jo poimenujejo »zavod«, v drugi bivalni enoti pa živi 5 uporabnikov in jo poimenujejo »hiša«. To poimenovanje bom uporabljala tudi v nadaljevanju.

Odkar so se uporabniki preselili je minilo že več kot leto dni, zato sem opravila raziskavo na tem področju. V tem času so se med uporabniki razblinile idilične predstave o samostojnem življenju v hiši, zato sem z raziskavo poskušala na podlagi njihovih mnenj podati predloge za izboljšavo. V raziskavi sem intervjuvala tako uporabnike v hiši, kot tiste v zavodu, saj sem želela pridobiti čim več pogledov.

Že iz literature in drugih raziskav vemo, da stanovanjske skupine nudijo boljšo kvaliteto bivanja uporabnikom kot institucije. Tudi med opravljanjem prakse v VDC-ju so mi uporabniki, ki živijo v hiši, govorili o tem, da je bilo bivanje v zavodu slabše in da jim je veliko bolje v hiši. V raziskavi me je zanimala razlika med bivanjem v bivalni enoti v zavodu in v bivalni enoti, ki je locirana izven zavoda in naredi življenje v hiši boljše za uporabnike. Zanimalo me je, kako se je kvaliteta življenja uporabnikov v hiši izboljšala, poskusila pa sem poiskati tudi predloge za morebitno izboljšavo kvalitete življenja uporabnikov v zavodu.

2.2 RAZISKOVALNA VPRAŠANJA

V raziskavi sem se osredotočila predvsem na življenje uporabnikov v hiši. Moja raziskovalna vprašanja so:

- V kolikšni meri se je spremenila kakovost bivanja v bivalni enoti zavod in bivalni enoti hiša?
- Kako preživijo dan oz. teden in kakšne so njihove zadolžitve?
- Kako je potekal prehod iz zavoda v hišo ter kakšna je primerjava življenja v enem in drugem?
- Kakšna so pravila bivanja v hiši (zavodu) in sankcije za njihovo kršenje?
- Kako preživijo prosti čas?
- Kakšni so socialni stiki uporabnikov?
- Ali imajo uporabniki skupne rituale, katere in kaj jim pomenijo?
- Kakšen je zanje pomen varuha, ki je večino časa prisoten in kakšne odnose imajo z njimi?

3 METODOLOGIJA

3.1 VRSTA RAZISKAVE

Raziskava je kvalitativna. »'Kvalitativna raziskava' je raziskava, pri kateri sestavljajo osnovno izkustveno gradivo, zbrano v raziskovalnem procesu, besedni opisi ali pripovedi, in v kateri je to gradivo tudi obdelano in analizirano na beseden način brez uporabe merskih postopkov, ki dajo števila, in brez operacij nad števili.« (Mesec 2007: 11)

Raziskava je deskriptivna, saj bom poskušala opisati kvaliteto življenja v hiši in zavodu. Poleg tega pa je tudi komparativna, saj bom primerjala kvaliteto življenja v hiši in zavodu ter prednosti in slabosti bivanja v enem in drugem.

Raziskava ima tudi značilnosti evalvacije, saj bom poskušala ugotoviti, ali je program stanovanjske skupine uspešen in si prizadeva za izboljšanje kvalitete življenja uporabnikov. Gre predvsem za formativno evalvacijo, ker bom poskušala ugotoviti, kako bi lahko program še izboljšali, natančneje pa gre za formativno evalvacijo zrelega delovanja, saj program stanovanjske skupine ponovno deluje več kot leto dni.

3.2 MERSKI INSTRUMENTI

Za merski instrument sem izbrala delno standardiziran intervju, pri katerem sem vnaprej oblikovala osnovna vprašanja. Za ta instrument sem se odločila, ker sem lahko med intervjuji prilagodila vprašanja intervjuvancu in jih preoblikovala, če sem menila, da intervjuvanec ni razumel vprašanja, lahko sem postavljala podvprašanja, preskočila kakšno vprašanje, povzela povedano ter vprašala za potrditev razumevanja ... Smernice za intervju sem imela oblikovane glede na raziskovalna vprašanja. Pri vsakem raziskovalnem vprašanju sem si zapisala več okvirnih podvprašanj.

3.3 POPULACIJA

Populacijo uporabnikov sestavlja pet uporabnikov, ki so maja in junija 2015 živeli v hiši in 9 uporabnikov, ki so živeli v prostorih zavoda. K sodelovanju v raziskavi sem povabila vse uporabnike v hiši in nato še enako število uporabnikov v zavodu.

Ker so k sodelovanju pristali štirje uporabniki v hiši, sem tudi v zavodu intervjuvala štiri uporabnike. Vsem uporabnikom v zavodu sem predstavila, kakšno raziskavo delam in jim

razložila, da izmed njih potrebujem štiri prostovoljce za intervjuje. Uporabnike sem vprašala, če je kateri izmed njih pripravljen sodelovati. Ker na skupinsko povabilo ni bilo odziva, sem uporabila neslučajnostni priložnostni vzorec in sem za sodelovanje vprašala uporabnike, za katere sem predvidevala, da bodo želeli sodelovati in bom od njih dobila raznovrstne odgovore.

3.4 ZBIRANJE PODATKOV

O poteku raziskave sem se najprej dogovorila z direktorico in socialno delavko. Z njima sem tudi pregledala smernice za intervjuje, jih povprašala o primernosti vprašanj predvsem glede razumevanja uporabnikov in si pridobila osnovne podatke o delovanju popoldanskega programa. Nato sem raziskavo predstavila tudi petim uporabnikom v hiši in jih prosila za sodelovanje v intervjuju, šele nato pa sem k sodelovanju povabila uporabnike v zavodu. Tudi njim sem najprej predstavila temo raziskovanja in jih povabila k sodelovanju. Ker se skupinskemu povabilu niso odzvali oz. sem dobila občutek, da me ni nihče poslušal, sem kasneje štiri uporabnike individualno povabila k sodelovanju. Vsi so na intervju pristali. Dogovorili smo se, da bom intervju opravila v prihodnjih tednih.

Intervjuji so potekali od 7. maja do 15. junija 2015 v prostorih VDC Tolmin. Najprej sem poskušala pridobiti dovoljenje za snemanje intervjuja. Pri uporabnikih v hiši sem tri intervjuje snemala, za enega pa nisem pridobila dovoljenja, zato sem si med intervjujem pisala oporne točke, takoj po intervjuju pa po spominu napisala intervju. Pri vodenju sem si pomagala z vnaprej pripravljenimi splošnimi vprašanji, ki sem jih po potrebi preoblikovala ali vprašala bolj podrobno. V zavodu sem pri vseh štirih intervjujih pridobila dovoljenje za snemanje.

Intervjuje sem opravljala neposredno in individualno. Potekali so v prostorih VDC Tolmin, kjer sem poskušala zagotoviti miren prostor. Pogovor sem v večini primerov snemala in ga nato pretipkala v knjižni slovenščini ter brez ponavljanj besed, z nekaj opombami. V primeru, ko nisem pridobila dovoljenja za snemanje, sem si v času intervjuja zapisovala oporne točke, na koncu pa zapisala celoten intervju. V obeh primerih sem intervjuje podala tudi v avtorizacijo, ki je potekala v juniju, in sem jih na njihovo željo prebrala, intervjuvanci pa so povedali, ali se z zapisanim strinjajo. Intervjuji so trajali v povprečju pol ure. Najkrajši je trajal 25 minut, najdaljši pa 55 minut. Vzdušje je bilo sproščeno, saj sem z uporabniki navezala stik že v času prakse v tretjem letniku.

3.5 OBDELAVA IN ANALIZA PODATKOV

Obdelava podatkov je kvalitativna. Najprej sem posnete intervjuje pretipkala v parafrazirani obliki. Ker so intervjuji potekali v narečju, sem jih natipkala v knjižni slovenščini, poleg tega pa nisem pisala mašil in ponavljajočih se besed, saj sem presodila, da to ni relevantno za raziskavo. Pri intervjujih sem pripisala tudi opombe, na primer šepetanje uporabnika, saj menim, da je to pomembno, ker si tega ne upa povedati na glas. Za imena uporabnikov in zaposlenih, ki so bila omenjena v intervjujih, sem izbrala slučajne črke, saj je bil ravno to v večini razlog za šepetanje in pomisleke, kdo bo intervjuje bral, zato sem se tudi odločila, da intervjujev in kodiranja ne bom dodala med priloge. Intervjuje sem označila s črkami abecede. Nato sem določala enote kodiranja, nepomembne dele sem izpuščala. Enote kodiranja sem ločila s poševnicami in vsaki enoti pripisala zaporedno številko.

Odprto kodiranje sem izvedla s pomočjo tabel za vsak intervju posebej. V levi stolpec sem zapisala številko izjave (npr. A1), v drugi stolpec sem prepisala pripadajočo izjavo, kateri sem nato v naslednjem stolpcu pripisala pojem. V četrtem stolpcu sem pojme združevala v kategorije, v petem stolpcu pa kategorije združila še v propozicije.

Pri osnem kodiranju sem posebej združila intervjuje uporabnikov v hiši in uporabnikov v zavodu. Pod kategorije sem pripisovala pojme, ki sem jim pripisala številko izjave. Znotraj nekaterih kategorij sem oblikovala še podkategorije zaradi boljše preglednosti. Nato sem obe osni kodiranji združila.

Odnosno kodiranje sem izvedla v obliki grafikonov. V osrednjem grafikonu sem poskušala pokazati razlike v načinu bivanja v hiši in zavodu, v preostalih grafikonih pa sem se osredotočila na medsebojen vpliv posameznih enot bivanja v varstveno delovnemu centru.

4 REZULTATI

4.1 ŽIVLJENJE V VARSTVENO DELOVNEMU CENTRU TOLMIN

4.1.1 Rituali

Neformalni rituali

Neformalni rituali so bolj opazni med uporabniki v hiši kot v zavodu, saj so jih v intervjujih večkrat omenili in tudi več našteli. Uporabniki v hiši ob malici tudi skupaj spiijejo kavo (A3: *»Pred cigareto spijemo kavo«*). Oboji skupaj obedujejo (A1: *»Najprej pomalicamo.«*; D1: *»Ko pridemo v hišo, je najprej malica.«*; H4: *»Tudi, ja.«*). V hiši je nastal nov ritual, ki vključuje le kadilce, ki se skupaj odpravijo na cigareto (C4: *»Po malici gremo eni na pavzo, tisti, ki kadimo.«*; A2: *»Gremo na cigaret.«*).

Mnenje o skupnih obedih je v večini pozitivno (A113: *»Ja, v redu. Super.«*; C156: *»To mi je všeč, da smo skupaj za mizo.«*; C158: *»Da se posmejemo, da se zabavamo med seboj.«*; F122: *»Ja.«*; H104: *»Dobro je, da smo skupaj.«*). V hiši se v tem času pogovarjajo med seboj (C157: *»Da se pogovorimo.«*). Le ena uporabnica v hiši je rekla, da ji to ni všeč v primeru, da pride do kričanja in medsebojnega ukazovanja (C159-160: *»Ne maram pa tega, da recimo en začne vpiti nad ostalimi, pa da mu začne ukazovat, pa da ga začne zbadati, postanemo vsi napeti in živčni in zbadamo en drugega.«*).

Formalni rituali

Med formalne rituale se uvrščajo skupinski mesečni sestanki, ki potekajo v obeh bivalnih enotah. Vodi jih skupinska habilitatorka (F119: *»Jih ima S.«*; G100: *»Moraš poslušati, kar S. pove.«*). Na sestankih pregledajo načrte za prihodnji mesec (A115: *»Nam pove, kaj imamo v planu ta mesec.«*; D131: *»Ne, ti skupinski sestanki so namenjeni temu, da se ve, kaj bomo v tekočem mesecu delali. Plani.«*; C162: *»Nam pove, kaj bomo delal, kam bomo šli, katera varuhinja je planirala kakšen izlet, pohod in take stvari.«*; E96: *»Ja.«*; G101: *»Kaj bomo delal.«*). Med uporabniki tako v hiši kot v zavodu pa ni strinjanja, ali o težavah in prepirih govorijo na skupinskih sestankih (A116: *»Je treba takoj povedat, samo jaz to not v glavi držim.«*; B74: *»Bolj malo.«*; H103: *»Ja, ja.«*; F121: *»Ne. To se mora vsak sam pobotati.«*; G103: *»Ne. To se moraš sam z osebo pogovorit.«*; C163: *»Kar imamo mi njej za povedat, ponovno vsak svoje pove.«*).

Skupaj pa si delijo tudi pozitivno mnenje o sestankih (A117: »Saj so v redu.«; D128: »V redu.«; E98: »So v redu.«; H105: »So mi všeč.«). Nekateri uporabniki v hiši menijo, da so sestanki koristni, saj izvejo plane za prihodnje (A119: »Zato da izveš, kaj je treba narediti, da izveš kakšen je plan dela.«; D133: »Ja.«). Le en nima mnenja o sestankih (B75: »Ne vem.«).

4.1.2 Opravila

Gospodinjska opravila

Oboji si opravila razdelijo med seboj oz. se dežurstva za posamezno opravilo menjujejo med uporabniki (A58: »Gospodinjska opravila je tako narejeno, da opravljamo vsi.«; B38: »Vsi.«; D82: »Vsi enako.«; A65: »Vsi, se menjujemo. En teden je en, drug teden drug.«; E43: »Enkrat je S., zjutraj je B., v X. imam pa jaz.«; G38: »Ja. Tudi dežurstva po kuhinji, se moraš tudi držati.«). V zavodu so uporabniki dežurni večinoma enkrat na teden (F6: »Mene so dal za dežurati samo ob O.«; G39: »Jaz sem vsak X dežurni.«).

Med gospodinjska opravila v hiši sodijo opravila, razdeljena v tri sklope opravil, in sicer:

- opravila v pralnici, ki vključujejo pranje, sušenje in likanje perila (A64: »V pralnici mora oblačila oprat, pobrat in spravit. Potem zlikamo tudi sami.«; D6: »En ima perilo, ta teden jih ima X. Če je potrebno dati prat, mora dati prat.«; B2: »Šivam številke na oblačila v sobi.«);
- priprava obrokov, ki vključuje kuhanje in pripravo obroka, pomivanje posode oz. spravo posode v pomivalni stroj ter čiščenje jedilnice in kuhinje (C13: »Pripravi zajtrk.«; D17: »Zjutraj naslednji dan tisti, ki je dežuren, mora pripraviti zajtrk.«; C15: »Dežurni počisti kuhinjo, pospravi.«; D2: »Tisti, ki je dežurni, pripravi malico.«; D21: »Dežurni pospravi mizo in da posodo v stroj.«; A59: »Sem jaz dežurni. Pa tisti, ko pride na vrsto, kuha, v torek nam večerjo pripeljejo, v sredo ponovno kuhamo, tisti, ki pride na vrsto, v četrtek nam ponovno pripeljejo.«);
- in čiščenje (A66: »Kopalnico in stranišče za počistit.«; D14: »Ko enkrat opravimo higieno, mora dežurni počistiti kopalnico.«; D7: »Stopnišče se čisti enkrat tedensko.«; A6: »Počistil sobo.«).

V zavodu so opravila razdeljena na:

- čiščenje (F1: »Gor sobo pomivam, prah pobrišem.«; F67: »In po tleh pometemo.«; H50: »Potem pometem.«; F68: »Če gre čistilka na dopust, je treba pa tudi pomiti.«; G56: »To smo včeraj delal. Smo pomival gor na vrhu.«);
- in pomoč pri pripravi obrokov, ki obsega pomoč varuhom pri pripravi večerje, deljenje pribora, čiščenje miz ter pomivanje posode (G59: »Če se kuha, mora biti tudi pomočnik zraven v kuhinji, drugače ne bodo nič naredili.«; G61: »Moraš pripraviti vse, kar je za skuhat.«; H51: »In dam posodo v pomivalni stroj.«; F7: »Če mizo pobrišem, pomijem.«; H49: »Mize pobrišem.«; F65: »Posodo pomivamo.«; E44: »Samo pravim, da ne bom delil tistih papirjev, pa žlic in vilic. Saj je lepo delit, samo en dan tu, en dan tam.«).

Iz naštetega je opaziti, da uporabniki v hiši opravljajo več gospodinjskih opravil in so pri njih tudi bolj samostojni, na primer uporabniki v zavodu pri pripravi obroka sodelujejo le kot pomočniki varuhinjam. En od uporabnikov je tudi rekel, da ni dela (E4: »Nič ne delamo.«).

Uporabniki v hiši se med opravljanjem opravil počutijo dobro (A68: »Kar v redu.«; B39: »V redu.«). Menijo, da so opravila koristna (B40: »Ja.«; D84: »Meni se zdi koristno.«), nudijo občutek samostojnosti in domačnosti ter z njimi ohranjajo znanje (A72: »Ja.«; D85: »Kot doma.«; C115: »Po moji strani je prav, da to nekako ohranjaš, da ne gre v pozabo, da ne pozabiš recimo pomit posodo, pospraviti posodo, počistiti, da pustiš čisto kuhinjo.«). Tudi uporabniki v zavodu radi delajo (E47: »Ja.«; G40: »To mi je všeč dežurat.«; F3: »Sesam rad, s sesalcem.«). Ena uporabnica je rekla, da ima rada čisto, zato tudi rada pospravlja in bi čistila tudi v primeru, da ji tega ne bi bilo potrebno početi (H56: »Ker imam rada čisto.«; H58: »Ja.«).

Uporabniki v zavodu trdijo, da ne morejo vplivati na meni večerje (E38: »Ne, imajo napisano.«; G53: »Hrano nam pripeljejo danes.«; G55: »Oni tudi razdelijo večerjo. Dobiš na mizi.«; H47: »Ne.«). Eden izmed uporabnikov je rekel, da so obroki premajhni (F59: »Jaz vse pojem, še premalo je.«), en uporabnik pa je rekel, da lahko izbirajo, kaj bodo jedli za zajtrk (E37: »Ja.«).

V hiši prav tako trdijo, da nimajo vpliva nad menijem (B33: »Zajtrk napiše J.«; C108: »Kar se pa tiče hrane, je tako, da mi »hiškarji« bi raje jedli kaj drugega, kar oni določijo.«; C109: »Mi bi raje po svoje skuhati, kar si želimo, ampak moramo skuhati, kar kuhajo gor.«), vendar je eden od uporabnikov povedal, da uporabniki podajo predloge za večerje, ki so tudi upoštevani (D68: »Za večerjo damo predloge, kaj bi jedli.«; D71: »Ja.«). Ena uporabnica je

tudi omenila, da se je z varuhom možno dogovoriti za drugačen meni (C110: *»Danes bodo gor jedli kruh in pašteto, moramo tudi mi kruh in pašteto. Samo zakaj bi morali tudi mi jesti kruh in pašteto, če imamo še ta stari krompir za porabit in štiri škatle golaža v skrinji. Tako, da sem se z D. zmenila, če bi bila možnost, da se skuha krompir in da imamo še polno golaža v skrinji za porabit in je rekla, da ni problema.«*).

Torki so tako v hiši kot v zavodu namenjeni prostemu izhodu (A14: *»Prosti izhod je ob torkih popoldne.«*; G11: *»Ob torkih.«*; G12: *»Ja.«*). Uporabniki iz zavoda gredo skupaj na kavo (G13: *»Gremo še na kavo ven.«*). Preostali dnevi v hiši se med seboj ne razlikujejo (A12: *»Tako kot vsak dan.«*; B8: *»Enak raspored čez cel teden.«*).

O tem, kako pogosto čistijo sobe v zavodu, ni enotnosti med uporabniki (F2: *»Ja.«*; G58: *»Ja, vsak teden.«*).

V hiši dežurstvo opravljajo vsak dan od ponedeljka do četrta (C18: *»Kar začneš dežurat v ponedeljek imaš tisto dežurstvo do četrta.«*; C19: *»Ga ni dneva, da ne tistega narediš.«*). V primeru bolezni enega uporabnika, ga drugi nadomeščajo vsak po en dan (C20: *»Če pa zbolíš, ga pa nadomeščaš takrat, ko ga ni. Ko je bolan, ali pa gre v bolnico in ga ni teden dni, štirinajst dni in ga mi nadomestimo.«*; C21: *»Vsak od nas štirih naredi en dan njegovo dežurstvo.«*), če pa uporabnik ni bolan, ne bo nihče drug opravil njegovega dela (C22: *»Če pa je tu in en dan leži tam v sobi in ne opravi svojega dela, nismo ostali zadolženi, da opravimo njegovo delo.«*). Dnevno se menjujejo dežurstva v kuhinji (C11: *»So pa tudi dežurstva pri zajtrku.«*; C12: *»Vsak dan je drugi.«*; D10: *»Ob ponedeljkih in sredah kuhamo sami.«*).

Ostala opravila

V zavodu drugih opravil kot gospodinjskih v večini ne opravljajo (F72: *»Ne.«*). En uporabnik strojno pometa okolico (F76: *»Ja. Imam tak stroj, da čistim okrog listje, pometam.«*), ena uporabnica pa prinese pridelek z vrta (H59: *»Me je včeraj poslala po peteršilj na vrt, sem šla iskat.«*).

Uporabniki v hiši skrbijo za okolico (A39: *»Tudi tukaj kosim travo okrog hiše in okrog zavoda.«*; A77: *»Dvorišče pometemo.«*; D94: *»Listje pograbit in pomesti.«*; D91: *»Okolico je potrebno počistiti.«*; A8: *»Počistil robnike.«*; D93: *»Pa robnike počistit.«*), pobirajo pridelke (D92: *»Imamo jablano pa je treba jabolka pobrati.«*) in skrbijo za vrt (A5: *»Oplel ribez.«*; A40: *»Delam bolj na vrtu in tako.«*; D90: *»Če je potrebno na vrtu.«*). Za ta opravila prav tako skrbijo vsi (A79: *»Vsi.«*; D95: *»Vsi.«*), le ena uporabnica je rekla, da ne ve (B42: *»Ne*

vem.«). Navadno varuhinja pove, kaj je treba postoriti izven hiše (A80: »*Nam varuh pove, kaj imamo za narediti in naredimo.*«).

Opravila v zavodu ne segajo v prosti čas (H82: »*Rada pomivam posodo.*«), v hiši tako meni polovica (D103: »*Posodo daš v pomivalni stroj in stroj dela. Če pa kakšna posoda ostane, jo pa tudi na roke opereš.*«; B43: »*Ne, rada delam.*«), polovica pa pravi, da občasno (A85: »*Kakor kdaj.*«; C121: »*Če mi le dopušča čas.*«).

Iz odgovorov opazimo, da je opravil v zavodu manj kot v hiši in večinoma obsegajo enkrat tedensko dežurstvo in pospravljanje sob (ena uporabnica trdi, da le v primeru odsotnosti čistilke – H53: »*Če ni čistilke tudi sami, drugače pa čistilka.*«). V hiši pa opravila v večini opravljajo vsak dan (izjema, ko je na sporedu čiščenje stopnišča D8: »*Si sami zberemo, kateri dan nam ustreza, važno, da je očiščeno.*«). Od njih se pričakuje, da bodo opravila naredili sami, zato nosijo večjo odgovornost kot v zavodu.

4.1.3 Prosti čas

Hobiji

Prosti čas sem razdelila na hobije in popoldanske delavnice. Pod hobije sem razvrščala prostočasne aktivnosti, ki jih ne organizirajo zaposleni. Večina podkategorij je značilna tako za uporabnike v zavodu kot v hiši: druženje, skrb zase, televizija, intelektualne dejavnosti, ročne spretnosti. Vendar pa prihaja do razlik znotraj podkategorij tako v količini kot tudi po dejavnostih. Skrb zase v zavodu obsega počitek in osebno higieno (E59: »*Malo počivam.*«; F4: »*Potem lepo še počivam, ko meni to paša, da noge stegnem.*«; G1: »*Počitek.*«; H2: »*Zjutraj sem se stuširala, ostali se bodo pa sedaj tuširali, tisti, ki se niso.*«; G4: »*Umivamo se.*«; G80: »*Raje grem spat.*«), medtem ko je v hiši skrb zase omejena na preobuvanje in preoblačenje ter osebno higieno (C1-2: »*Se najprej preobujemo, gremo po sobah, se preoblečemo.*«; D12: »*Po večerji naredimo higieno.*«; C8: »*Potem pa vsak zase poskrbi, da se stušira, da umije zobe in da opravi svojo nego.*«; C10: »*Deseta in potem je čas za it spat.*«). Ena uporabnica je poudarila, da ni počitka popoldne (B1: »*Ne gremo počivat.*«). Razlika v količini je predvsem pri podkategoriji intelektualnih dejavnosti, saj je le en uporabnik v zavodu rekel, da občasno bere (E64: »*Ja, tudi malo.*«), v hiši pa so povedali, da berejo (D104: »*Ja, berem knjige.*«; D107: »*Imamo tudi projekt Moja knjižnica. Moram 12 knjig prebrat.*«),

rešujejo križanke (D105: »Križanke rešujem včasih, ker se mi ne ljubi vedno.«) in igrajo na sintisajzer (C120: »Če mi uspe, poskušam malo igrati na sintisajzer.«). V zavodu je bolj opazno druženje kot v hiši, saj so ga večkrat omenili (E60: »Malo grem pa dol v dnevno.«; G84: »Smo v dnevni.«; H74: »Ja.«). V hiši so druženje omenili le enkrat (C122: »Drugače sem pa malo tu po hiši z ostalimi.«), vendar pa so druženje v hiši omenjali pri sklopu neformalnih ritualov. V zavodu so omenjali tudi sprehode (G10: »Včasih gremo tudi pohajat.«; E55: »Grem ven pohajat.«; H75: »Ja. Prej, ko še ni bil dež, smo šli malo pohajat.«), medtem ko jih v hiši niso, omenjali pa so proste izhode. V hiši je en uporabnik omenil tudi družabne igre, ki potekajo izven zavoda (A86: »Balinam.«), eden uporabnik v zavodu pa verske aktivnosti (G9: »Smo imeli Vero in luč.«).

Izhodi

Vsi uporabniki v zavodu so povedali, da sami ne smejo iti na izhod (E33: »Ali sam, ne, ne.«; F54: »Sam ne smem.«; G47: »Ne.«; H42: »Ne.«), gredo pa ob torkih skupaj na kavo (F52: »Kadar gremo na kavo ven.«). Izhod je dovoljen le v primeru spremstva ali ko gredo vsi skupaj (F53: »Ja. Gremo skupaj.«; H44: »Ja.«; E34: »Ja.«; G48: »Samo s spremstvom.«).

Uporabniki v hiši gredo lahko na samostojni izhod, izhod pa jim je dovoljen tudi preostale dni, ki niso namenjeni prostemu izhodu, ampak le v primeru, da opravijo vsa opravila. Takrat jim je izhod dovoljen le po 16. uri, ko so prisotne varuhinje (A142: »Ja, smo samostojni, tako da lahko gremo ven.«; B35: »Ven gremo lahko šele ob štirih, ko pride varuh.«), ki izhod odobrijo ali zavrnejo (A144: »Ja.«). O izhodu morajo obvestiti varuhinjo in ji tudi povedati, kam gredo ter kdaj se vrnejo (A143: »Ja, varuhu.«; A146: »Ja, to je treba povedat.«).

Večinoma z izhodov ne zamujajo (A149: »Ja. Samo do sedaj so zmeraj prišli nazaj ob uri.«), saj v primeru zamude sledi kazen (A147: »Pade tudi kakšna kazen.«; A148: »Kakor je. Na primer, če zamudiš 10 minut. Če prideš deset čez šesto, boš naslednji dan prišel deset do šestih.«).

Popoldanske delavnice

Delavnice, ki jih organizirajo varuhinje, potekajo večinoma v zavodu ter se delijo na zdravstvene, glasbene delavnice, pohode, piknike in spoznavanje novih držav ter novo znanje (A92: »Zdravstvene zadeve.«; C123: »Če imamo recimo delavnico samo »hiškarji«, kakšen projekt, mislim delavnico od kakšne države ali pa kakšno novo znanje.«; D132: »Ena ima

delavnice, ena ima pohode, ena ima glasbene delavnice, ena ima zdravstvene delavnice.«; H60: *»Smo imeli včeraj piknik.*«). Vsem uporabnikom v zavodu so delavnice všeč (E65: *»Ne, je v redu.*«; F97: *»Mi je všeč.*«; G85: *»Ja.*«; H83: *»Ja.*«), med uporabniki v hiši pa ni enotnega mnenja (B48: *»Bolj tako, tako.*«; C125: *»Ne pa kot ima delavnico R., zdravstvene stvari, imam delo tu v hiši, moram tisto delo pustit in iti gor na delavnico.*«; D109: *»Ja.*«).

Glede pogostosti delavnic med uporabniki v zavodu ni enotnega mnenja, prav tako pa si nekateri v svojih izjavah nasprotujejo (H85: *»Ja.*«; H84: *»Ja.*«; H86: *»Dovolj.*«). Nekateri trdijo, da je delavnic preveč (G86: *»Jih je dovolj, še preveč jih je.*«), eden pa je izrazil željo po delavnicah enkrat na teden (F99: *»Vsak teden enkrat, da o tem nekaj napišeš.*«).

V hiši večina uporabnikov trdi, da so delavnice dovolj pogoste (A94: *»Je dosti. Saj je le malo krat, samo raje nimam tega.*«; B51: *»Ne. Dovolj.*«; D110: *»Ne, jih je dovolj.*«), le ena uporabnica je izrazila željo po več delavnicah, ki bi bile namenjene le njim (C127: *»Kar se tiče teh delavnic, jih imamo tukaj v hiši zelo, zelo premalo.*«).

4.1.4 Pravila bivanja

Določitev pravil

Na vprašanje, kdo je določil pravila bivanja, nisem dobila enotnega odgovora. Skleпам, da je pravila bivanja v zavodu določila direktorica, saj so njo omenili trije od štirih uporabnikov (E22: *»Ja.*«; F25: *»M. S.*«; H30: *»M. S.*«). Uporabniki v hiši so prav tako odgovarjali, da so pravila določili zaposleni, bodisi direktorica ali vodja bodisi varuhinje (A41: *»Ta pravila sta določile S. M. in A. B.*«; D51: *»Direktorica, vodja.*«; B22: *»Nekaj A.*«; D52: *»Potem so nam povedali tudi varuhi.*«). Dva uporabnika sta rekla, da so bili pri sprejemanju pravil prisotni tudi sami (B21: *»Nekaj smo jih sami.*«), eden od njiju pa trdi, da so bili prisiljeni pristati na pravila, ki so jih predhodno predlagali zaposleni (D53: *»Mi smo samo potrdil.*«).

V hiši sem jih povprašala tudi o tem, kdaj so določili pravila. Dva trdita, da pred preselitvijo v hišo (A43: *»Ja.*«; B24: *»Ja.*«), prav tako dva uporabnika trdita, da so pravila ostala enaka, kot so veljala pred zaprtjem hiše (A42: *»Pravila so že od začetka take, kot so bile, so ista.*«; D58: *»Ta pravila poznamo že devet let.*«; D59: *»Tisto leto je bilo samo prekinjeno zaradi pomanjkanja delavcev, popoldanskih varuhov.*«).

Ne/strinjanje s pravili

Polovica uporabnikov v zavodu se s postavitvijo pravil strinja (F38: »Ja.«; H31: »Ja.«), polovica pa meni, da niso potrebna (E251: »Ne.«; G36: »Jih ne rabimo.«). Tisti, ki se strinjajo s pravili, vidijo njihovo potrebo predvsem zaradi prepиров (H33: »Kregali bi se.«). V hiši se s postavitvijo pravil strinjajo trije uporabniki (A45: »Ja.«; B25: »Rabimo.«; D60: »Ja.«), le ena uporabnica se z njimi delno strinja (C93: »Ena pravila morajo biti.«). Pravila so potrebna predvsem za opravljanje opravil (B26: »Drugi ne bi naredili, kar je treba.«; D62: »Jaz bi šel na Tolmin, en bi šel na pivo, drugi bi šel na enega kratkega, en bi ležal kljub temu, da ima delo.«). V hiši sta dva uporabnika opozorila, da se je težko držati pravil glede izhoda (A46: »Ura mi je bila ... Sedaj je boljše, ker imamo lahko po šesti uri izhod.«; C86: »Pravila glede izhodov.«).

Kljub temu, da polovica vprašanih v zavodu meni, da pravil ne potrebujejo, nikogar izmed njih nobeno od pravil ne moti oz. nobenega od pravil ne bi spremenili (E27: »Me ne moti.«; F42: »Ne.«; G41: »Jaz ne bi prav nič spremenil.«). Tudi v hiši večina ne bi spreminjala pravil (A48: »Ne.«; D63: »So v redu.«), ena uporabnica pa bi nekatera pravila spremenila (C94: »Kar nekaj pravil bi spremenila.«), vendar meni, da jih ni možno spremeniti (C96-97: »Tisto pravilo, ki ga ti enkrat določiš, tisto pravilo velja potem stalno in ga je težko spremenit. Ni možnosti.«).

Kršitev pravil in posledice

Vsi uporabniki so govorili o tem, da pravila upoštevajo (A56: »Da se bom potrudil in bom čim boljši tukaj.«; C84: »Ampak je tako, da večinoma se držimo.«; F49: »Pravila rad upoštevam. Čisto mora biti, to vem, brez kaj reči. Je treba pomesti, je treba nesti smeti. Se imamo kar lepo.«; G46: »Ja.«). V primeru neupoštevanja pravil so uporabniki v zavodu ustno opozorjeni (E32: »Ga okregajo. Če kaj naredi kdo, ga okregajo.«; F50: »Potem pride šefica pa reče, da so tu smeti, pa tam smeti. Sem okregan. Samo preden pride šefica, jaz to spravim.«; H36: »Ja, kregajo nas.«), ni pa kazni (F48: »Ne.«; G45: »Ne.«). Uporabnikom v hiši v primeru kršenja pravil zaposleni grozijo z zaprtjem hiše (A54: »Tudi.«; D79: »Ja, ja.«; B37: »Gor treba iti, če ne čistijo hiše.«), le ena uporabnica teh groženj ni zaznala (C112: »Moram reči, da tega nisem še zasledila. Nisem niti še slišala.«). Eden uporabnik je govoril tudi o grožnjah glede odpusta iz VDC-ja (A53: »Ravno toliko, da nisem dobil odpusta. Povedal pa so mi, da če ne bom postal boljši in če ne bom postal bolj miren, bom mogel iti

ven.«; A57: »Jaz sem sedaj naredil zelo velik prekršek, 2 dni (pokaže z roko, da je šel/zbežal) in potem so rekli, da če se ne bom popravil, me bodo ven vrgli.«). Kazen sledi večinoma v primeru zamujanja z izhodov (C88: »Naslednjič me ne bo več pustila.«), ena uporabnica pa ne ve, kakšne so posledice (B29: »Ne vem.«).

Večina uporabnikov (v zavodu in hiši) je govorila, da si lahko uredijo sobo po lastnih željah (F43: »Ja.«; A50: »Jaz imam notri TV.«; A49: »Ja.«; B27: »Ja.«), vendar je nato večina povedala, da ne smejo obesiti niti slike na steno, zamenjati zaves ali premikati pohištva (C98: »Kar se tiče pohištva, se ne da, ker kar se tiče pohištva, naj se ga ne bi.«; D65: »To pa ne.«; C100: »Tudi zaves bi si zamenjala, bi si jih kupila, ampak po svojem okusu, ne po njihovem.«; F44: »Ne, tisto pa ne smem.«; G43: »Ne.«; G42: »To moram T vprašat. Hišnik.«). Le en uporabnik v hiši in en v zavodu sta rekla, da lahko obesijo sliko na steno (D64: »Lahko.«; E30: »Ja.«).

Pravila glede zbujanja so enaka za uporabnike v zavodu in hiši. Med tednom jih zbudijo zaposleni od pol sedme do sedme ure (D73: »Jutranji (delavci) nas zbudijo od ponedeljka do petka.«; E35: »Ne.«; F60: »Ja, ob pol sedmih vstajamo.«; G50: »V. pride ob šestih in nas pokliče ob pol sedmih, da moramo vstati.«), razlika je le v tem, da v hiši dežurni za pripravo zajtrka vstane pol ure pred ostalimi (D74: »Tisti, ki je dežurni v kuhinji za pripravo zajtrka, ga pokliče pol ure prej, ostale zbudi pa ob sedmih.«; D18: »Mora vstati malo prej.«; C111: »Med tednom je tako, da tisti, ki je dežuren, vstane najkasneje pet do pol sedme.«). Ob vikendih je zbujanje od pol devete do devete ure (D75: »Za vikende pa ob pol devete ure.«; F61: »Čez vikend pa ni važno, ker ni delavnic. Vstanemo ob devetih.«), eden pa trdi, da ob vikendih ni ure za zbujanje (G51: »Soboto lahko celo prespiš.«).

Uporabniki v hiši trdijo, da ni pravil glede oblačenja (B31: »Ja.«; C105: »Ti se oblečeš, kakor ti tebi paše, kakor se ti počutiš v tisti majici, hlačah, trenerki.«; D67: »Sami.«), ena uporabnica je še dodala, da lahko v primeru težav s kombiniranjem, za nasvet vpraša varuhinjo (C106: »Če pa ne veš, kako bi se oblekel, kako bi kaj kombiniral, kaj gre skupaj. Če je varuh tukaj, prideš do njega, ga vprašaš, mu poveš.«). Enako velja za uporabnike v zavodu (F56: »Ja. Jaz tudi sam pripravim, kar vem, za tuširanje. Vse sam naredim.«; G49: »Jaz se sam zjutraj pripravim in oblečem.«; H45: »Ja.«), razen v primeru letovanja, ko oblačila pripravijo varuhinje (F57: »Kar pa je za pripraviti, če grem kam, pa varuhi.«).

4.1.5 Varuhinje

Formalnost odnosov

Vsi uporabniki so povedali, da varuhinje tikajo in jih kličejo po imenih (A123: »*Tikamo.*«; A124: »*Nobenega. Tudi direktorico tikamo.*«; D136: »*Ne.*«; E99: »*Ja.*«; F124: »*Ja.*«; G107: »*Ne. Rečem, prosim, A.*«; H106: »*Po imenu.*«; F123: »*Ti.*«; G108: »*Mi, prosim, pomagaj.*«; H107: »*Pomagaj.*«), le ena uporabnica iz hiše je rekla, da vika direktorico in vodjo VDC-ja (B78: »*S.*«; B79: »*A.*«).

Naloge varuhinje

Odgovore uporabnikov sem združila v podkategorije. Opaziti je, da so varuhinje dejavne na več področjih v zavodu kot v hiši. Naloge varuhinj, ki veljajo za obe bivalni enoti, so: druženje (A128: »*Pa imamo pogovore z njo. V glavnem jaz rabim pogovore.*«; D138: »*Malo se z nami družim.*«; D144: »*Tu prideš do besede. Če jo rabim, jo pokličem.*«; E104: »*Gore gledamo televizijo.*«; H109: »*Se pogovarjamo.*«), birokratske naloge (B80: »*ISSO.*«; D142: »*Pa ISSO.*«; B81: »*Dnevnik.*«; D141: »*Pa je treba to napisat, pa je dnevnik.*«; F126: »*Kaj so delal, da ne ostane vse za zvečer, ker gre ena že ob pol osmih, da hitro prej naredijo.*«) in pomoč (B82: »*Če vprašaš.*«; D143: »*Sej so nam tudi v pomoč. Nimam kaj reči. Če jo rabim.*«; C7: »*Če se kje zatakne, da ne vemo ali ne znamo, se posvetujemo z varuhom. Mu povemo, kako pri stvari začeti, potem nam varuh pove, da nasvet, kako ali pa nam pokaže.*«; C138: »*Ker vidim, da sama ne moreva rešiti, bomo rešili z varuhom.*«; F41: »*Tisti, ki dela popoldne, mi pomagajo. Mi rečejo, da naj grem in naj počivam. Samo ne moram gledati samo v zrak.*«). Preostali nalogi varuhinj, ki so jih našli uporabniki v hiši, sta organizacija (A125-127: »*Nam da delo, pa potem skrbi, kje hodimo, s kom hodimo pa nam zdravila dajo.*«) in organizacija delavnic (C129: »*Kar se tiče ostalih varuhov, imajo svoje projekte.*«). Uporabniki v zavodu pa so našli še varstvo uporabnikov (E101: »*Nič, gore so. Nas pazijo, da ni kaj gore.*«), gospodinjska opravila (E105: »*Ja.*«; F131: »*Kuhamo sami. V soboto pripeljejo večerjo.*«; G112: »*Ja, jutri bomo kuhali večerjo.*«; F129: »*Oblačila pospravljajo.*«; G113: »*V pralnico hodijo.*«; H110: »*Pripeljejo in potem jo razdelimo tu.*«) in osebno higieno uporabnikov (F130: »*Mi pomagajo.*«; H108: »*Pomagajo skopati.*«).

Stalna prisotnost varuhinje

Vsi uporabniki menijo, da je stalna prisotnost varuhinje potrebna (E108: *»Ne, mora biti.«*; G116: *»Varuhi morajo biti.«*; H111: *»Morajo biti.«*; F132: *»Jih rabimo.«*; D154: *»Mora biti.«*), le en uporabnik v hiši meni, da prisotnost ni vedno potrebna (A129: *»Kakor kdaj. Včasih ja, včasih ne.«*).

Stalna prisotnost varuhinje je po mnenju uporabnikov v hiši potrebna zaradi druženja (A131: *»Saj pravim, pogovori. Kar mi teži in kar... Čim več pogovorov.«*), preprečevanja nesoglasij med uporabniki (C175-177: *»Če ne bi bilo varuha in da se recimo sprema med seboj ali pa da pride do kakšnega pretepa, če je varuh tukaj med nami, ne upaš nad nobenim izvajati nasilja.«*) in v primeru nesreče ali bolezni (D155: *»Tudi če smo samostojni, kaj pa če se komu kaj zgodi.«*; D157-158: *»Lahko enemu pride slabo in rabi pomoč. Lahko se urežeš ali karkoli, preden pride dol z zavoda, lahko izkrvaviš.«*). Po mnenju uporabnikov v zavodu so varuhinje potrebne za preprečevanje preprirov in nasilja med uporabniki (E109: *»Da se ne skregamo.«*; G117: *»Da se ne bomo stepli.«*) in za pogovore (H113: *»Morajo biti, da se tudi pogovorimo.«*).

Želje glede delovanja varuhinj

V obeh primerih v večini ni želje po drugačnem delovanju ali po dodatnih nalogah varuhinj (A139: *»Ne, saj imajo dosti dela.«*; B83: *»Ne vem.«*; D153: *»Ne, že ima dovolj dela.«*; E110: *»Nič.«*; F136: *»Ne.«*; H114: *»Ne.«*). V hiši so izrazili željo po pogovoru in svetovanju varuhinj ter zaupnosti pogovora (C172: *»Ne vem, da bi se recimo varuh z mano usedel v en prostor, da bi se z mano pogovarjal, mi dal kakšen nasvet.«*; C181: *»Da ne pove naprej ostalim njenim sodelavkam. Ker tisto, kar sem se jaz z njo pogovarjala, želim, da ostane med mano in med njo in da ne gre nič naprej.«*; A133: *»Ja.«*), v zavodu pa, da bi varuh delil pribor in opravljal težka dela (E46: *»Ja.«*; G120: *»Lahka dela, lahko jaz delam, težkih pa ne moram.«*).

Osebni odnos z varuhinjami

V hiši je polovica uporabnikov povedala, da varuhinjam v primeru težav zaupa (A134: *»Ja.«*; D149: *»Ja.«*), polovica pa zaupa le nekaterim varuhinjam (B84: *»Enim ja, enim ne.«*; C179: *»Imam samo dve varuhinji, ki jima res zaupam.«*). V zavodu je eden uporabnik rekel, da v

primeru težav pokliče varuhinjo (F133: »Ja.«), dva uporabnika pa sta rekla, da težav ne zaupata varuhinjam oz. jih rešita sama (E112: »Ne.«; G115: »Problem sam rešim.«). Uporabniki v hiši so poročali, da v primeru težav varuhinja pomaga (A135: »Mi pomaga.«; D150: »Ja, da bova rešila.«). Težave rešijo s pogovorom; varuhinja jih vpraša, kaj želijo od nje (A137: »Ja.«), pomaga pa jim tudi fizično (D152: »Če rabim pomoč, mi gre tudi na pomoč.«).

En uporabnik v zavodu je rekel, da varuhinja ne pomaga rešiti težav (E113: »Ne.«), drugi pa je govoril o tem, da jo pokliče tudi ponoči, da ustavi kričanje (F134: »Sredi noči, če je B. kaj vpil. Sem sredi noči prišel poklicat. Ne bom tako neodgovoren. Ker mi to rešujemo, ker drugače bi morali s policijo. Jaz enemu povem, pa pridejo kar takoj gor.«).

1.4.6 Socialni stiki

Socialni stiki s sostanovalci

Odnosi so na splošno v hiši dobri (A24: »Zelo se razumem z njimi.«; A27: »Sva šla ob pol devetih z Y pohajat k Sv. Marku.«). Med seboj si pomagajo (A151: »Ja, si pomagamo, ni problema.«; C6: »Če je potrebno, si pomagamo en drugemu, tisti, ki vpraša za pomoč.«) in sodelujejo (A26: »Malo več tudi sodelujem z njimi.«). Odnosi v zavodu pa so bolj deljeni, nekateri se razumejo sostanovalci (G106: »Ja, smo prijatelji.«), drugi pa ne (E70: »Ne.«; E69: »Z nobenim se ne preveč.«).

Le en uporabnik v hiši je rekel, da se z vsemi sostanovalci družijo v enaki meri (A95: »Največ se družim z vsemi.«), ostali pa se najpogosteje družijo z od enim do treh sostanovalcev (B54: »Z G.«; C132: »Največ se družim z D, M in U.«; D112: »Dobro, največ se družim z V in D.«), pri teh uporabnikih pa obstaja en sostanovalec, s katerim se najmanj družijo (B55: »Z V.«; D113: »Saj se tudi z L, samo se hitro naveliča.«; C133: »X je bolj za sebe.«).

V zavodu sta dva uporabnika rekla, da se družita z vsemi (F100: »Vse imam jaz rad.«; H87: »Z vsemi.«). En uporabnik je najprej rekel, da je sam, nato pa, da se razume z vsemi (E71: »Sem sam.«; E72: »Ne.«), nekdo pa je rekel, da se družijo največ s punco (G87: »Najbolj se s S.«). Med najmanj priljubljenimi v zavodu se pojavljata en uporabnik in ena uporabnica (F101: »Ja, samo X je čudaški.«; G88: »N še upam ne poslušat, je ne maram.«; H88: »A veš,

kako je, saj N. saj je prijetna, samo, ko varuhi ko vidijo. Ona je bila bolna na srcu. Bolj kot praska, ji govorijo, da naj ne praska. Se ji vneme. Ona je bila bolna.»

Vsi uporabniki v hiši so rekli, da se med seboj tudi sprejo (A97: »Tudi.«; D114: »Tudi.«; C135: »Včasih pride do kakšnega nesporazuma, spora.«). Najpogosteje se sprejo z eno določeno osebo (A98: »S C.«; B56: »Ja.«), eden pa se spre z uporabnikom, s katerim se najpogosteje družijo (D115: »Z V.«). Razlogi za spor so, ker hoče nekdo ukazovati (B57: »Hoče ukazovat. Ubogam samo varuha, ne uporabnika.«; D116: »Prav brez veze, če mene vprašaš. Ker V hoče večkrat... 'Kaj sem pa jaz, zdaj sem pa jaz tu gospodar.'«), nepospravljanje (A101: »Zadnjič sva se zaradi enega pepelnika, ker ga nisem pospravil.«) in hitra zamera (A99: »Ker zameri takoj.«).

Dva uporabnika v zavodu sta rekla, da se ne prepirata (E73: »Ne.«; H89: »Nimam sile.«), en pa je izpostavil prepire z zaposlenim, ne z uporabniki (F102: »Z B. (op. a. zaposlen).«). Nekdo je povedal, da se spre z osebo, ki je ne mara (G90: »Ja, z N.«). Razlog za spor je spraševanje po eni osebi (G91: »Zato, ker vedno sprašuje po X.«).

Vsi uporabniki v hiši vidijo eno osebo kot neformalnega vodjo (B58: »Ja.«; C139: »Se sicer izpostavlja en, samo ga sedaj ne bom imenovala.«), dva pa sta izpostavila, da je to oseba, s katero se največ prepirata (A102: »Ja, C.«; D117: »Ja.«). V zavodu ni nihče zaznal neformalnega vodje (E74: »Ne.«; F105: »Ne.«; G92: »Ga ni nobenega takega.«; H90: »Ne.«).

Socialni stiki uporabnikov v hiši z uporabniki v zavodu

Dva uporabnika trdita, da se z uporabniki v zavodu razumeta (A108: »Ja.«; D126: »Ne, saj smo gore, saj se družimo.«); ena uporabnica trdi, da se razume le z dvema uporabnikoma (B64: »Razumem se z B in T.«), ena pa z nobenim (C151: »Bolj ne.«). Uporabnica, ki se z uporabniki v zavodu ne razume, vidi razloge v tem, da se bahajo (C153: »Zato, ker mi določeni uporabniki ne zdijo, se važi za veliko stvari.«) in se čudno obnašajo (C154: »Se čudno obnašajo.«).

Socialni stiki s sorodniki

Vsi uporabniki (v zavodu in hiši) imajo sorodnike, večinoma so to njihovi bratje in sestre (B69: »Sestro.«; C148: »Imam še brata.«; D118: »Z bratom se dobivava, kadar pride.«; E78: »En je dole v D., en je gore v P., pa en je gor doma, dve sta pa tam pri H.«; F107: »V, ki je moj brat. Je v pokouju že x let.«; H91: »Sestro imam gore K.«; F114: »Imam tam še eno

sestro.«; H92: »Pa brat je že v pokoju in je doma.«), saj so starši v večini že pokojni (C147: »Očeta nimam več, mame tudi ne.«; E76: »Sta umrla.«). Med naštetimi sorodniki pa se pri uporabnikih v hiši pojavljajo še strici oz. tete (B68: »S teto.«; D125: »S stricem se tudi videvava.«).

Uporabniki imajo večinoma stike s sorodniki, razen v dveh primerih (eden v hiši in eden v zavodu), ko stikov z bratom nimajo (C150: »Se tudi ne kličeva. Nimava več stikov in kontaktov.«; H94: »Z bratom pa nič. Tudi, ko smo hodili k maši, je on zameril.«). Kot razlog, da stikov ni, navajajo, da se ne razumejo (C149: »Samo se ne razumeva.«). Dva uporabnika v zavodu sta povedala, da stikov nimata, vendar sta v nadaljevanju povedala, da stiki so (E80: »Ne.«; E81: »Ja.«; E82: »Ja, pridejo, ja. G. pride dol na obisk.«; F110: »Ne, nič.«; F112: »Je imel poroko sedaj, sem bil tam. Je tako velik kot jaz. Ima tudi kmetijo.«). Na splošno pa stiki niso pogosti (A111: »Malo, zelo malo.«; A112: »Edino brata, ga zelo vidim. Vsak teden enkrat, ko pride iz službe, se vidva. Tudi z I. se vidiva.«; F116: »Ne. Ne prenaša vožnje, ji je slabo. Lažje grem jaz na obisk.«; H97: »Sedaj bo pa bolj težko. Če bi bila ona v domu v Tolminu, bi bilo boljše.«). Bolj pogosti so telefonski stiki, predvsem pri uporabnikih v zavodu (B67: »Se pokličemo.«; E83: »Ne, jaz pokličem gor.«; F117: »Ja, edino po telefonu.«; G95: »Večkrat se slišimo po telefonu.«; H96: »Ja, tisto je pa S., pokliče k R. in ji pove in se pogovorimo.«).

Socialni stiki izven zavoda

Najbolj opazna razlika med uporabniki v hiši in v zavodu je pri socialnih stikih izven zavoda. Za oboje velja, da nimajo veliko socialnih stikov z drugimi ljudmi. Izmed uporabnikov v zavodu je le en uporabnik rekel, da ima veliko prijateljev izven VDC-ja (E84: »Ja, jih imam veliko.«), vsi ostali vprašani pa so dejali, da nimajo nobenega prijatelja (F118: »Ne, jih nimam.«; G93: »Nobenih prijateljev nimam.«; H100: »Z. je delala v Tolminu, sedaj pa ne vem, če dela še v Tolminu. Njena hčer je naša nečakinja.«). Uporabnik, ki ima prijatelje, se z njimi srečuje ob vikendih, ko gre domov (E86: »Ja.«). Skupaj se sprehajajo in pogovarjajo (E87: »Nič ne delamo. Jaz pridem domov v petek in smo gore okrog.«; E88: »Ja.«).

Med uporabniki v hiši pa imata dve uporabnici stike izven zavoda le v času integrirane zaposlitve (B63: »Ko delam.«) v domu upokojencev (B59: »Gor v domu.«; C146: »Kar imam, je kar hodim gor v dom, kar sodelujem. To je pa to.«), kjer se družita z zaposlenimi (B60: »Z zaposlenimi.«). Skupaj poklepetajo in spijejo kavo (B61-62: »Klepetamo, gremo na kavo.«).

En uporabnik je rekel, da ima malo prijateljev oz. enega prijatelja (D121: »Ja. Saj veliko jih nimam.«; D122: »Enega imam, tako za kavo.«), s katerim hodita na kavo skoraj vsak dan (D123: »Skoraj vsak dan.«; D124: »Lahko pride tudi, da se ne vidiva teden dni, štirinajst dni.«). En uporabnik pa je rekel, da ima prijatelje (A106: »Ja«.), poleg prijateljev se videva še s punco (A104: »Sedaj sem se najbolj pogosto videval z Z., mojo punco.«) in s člani Šenta (A105: »Pa gor na Šent grem.«), s katerimi se videva dvakrat tedensko (A107: »Vsak teden, dvakrat.«).

1.4.7 Finance

Odločanje o porabi

Tudi na tem področju je opazna razlika med uporabniki. Uporabniki v zavodu imajo postavljenega skrbnika, ki upravlja z njihovim denarjem (F79: »To je pa R čez.«; G68: »Tisto ima pa R. čez.«; H69: »Se ona odloči.«), izjema je le en uporabnik, ki skrbnika nima (E50: »Ja.«). Skrbnica poskrbi za dvig denarja (F81: »Dam njej tisti papir, nese na banko in prinese denar. In če ga ne rabim, je pa na banki. Saj jaz zaslužim vsak mesec. Če kaj rabim, gre R s knjižico na banko in dvigne, kolikor rabim. Sedaj, ko grem na morje, bo šlo več, je treba kune menjat.«; G70: »Ne, ona vzame papir in gre kar sama gor na banko.«), vendar pa skrbnica vpraša, kaj uporabnik potrebuje oz. mu dovoli kupiti, kar si sam želi (F83: »Ja, dovoli.«; G72: »Ona vpraša, kaj rabim, ona pa prinese.«; H70: »Ja.«) in tudi predlaga, kaj bi bilo smiselno kupiti (F84: »Tudi ona kmalu reče, da bi rabil kaj. Če imaš dovolj denarja, potem ni problema.«). Nasprotno pa uporabniki v hiši sami odločajo o denarju (A84: »Ne.«; B53: »Ne.«; D98: »Sem sam svoj skrbnik, nimam skrbnika.«).

Poraba denarja

Uporabniki v hiši denar porabijo za lastne potrebe (D99: »Za moje potrebe.«), predvsem za kavo in cigarete (A82: »Za kavo in cigarete.«; D102: »Za kavo pa cigarete.«), oblačila (B52: »Oblačila.«; D100: »Oblek ne bom kupal vsak dan.«).

Uporabniki v zavodu denar porabijo za oblačila in obutev (G74: »Ja.«; H65: »Ga dam R., da mi kupi za obleči.«; F85: »Za majice.«; G75: »Če mam kakšno strgano obutev, moram tudi kakšno obutev kupit.«), kavo (F87: »Kavo.«; G73: »Ja, za kavo.«; H66: »Pa ja.«), letovanje (F86: »Letovanje.«; G76: »Sedaj imam tudi kune za na Hrvaško. Jih je R. prinesla.«; H64:

»Porabim ga za morje, za toplice.«), mobilni telefon (F88: »Ja, za mobilni telefon, moram sedaj kupiti kartico za 5€.«), nagrobno svečo (H68: »Pa kakšno svečo, da nesemo mami na grob.«) oz. druge stvari (H67: »Saj je kar naprej kakšna stvar.«). Le en uporabnik je rekel, da ničesar ne kupi (E52: »Ne.«; E53: »Jih ne rabim.«).

4.2 PRESELITEV/PRIMERJAVA ŽIVLJENJA PRED IN PO PRESELITVI

4.2.1 Obvestilo

Uporabnike, ki so se preselili, sta obvestili direktorica in vodja VDC-ja (A19: »Povedali sta nam, je S. M. in A. B.«; D23: »Direktorica in vodja.«; C23: »To nam je povedala direktorica S. M. B.«), le ena uporabnica ne ve, kdo jih je obvestil (B9: »Ne vem.«).

Uporabniki v zavodu pa so poročali, da so jih obvestile varuhinje oz. skupinska habilitatorka (H7: »Popoldanci.«; G16: »Ja, je S. povedala.«). Eden izmed uporabnikov je povedal, da so z obvestilom zavlačevali in so bili najprej obveščeni »hiškarji« (F12: »Ne, niso takoj povedal.«; F13: »So imel sestanek zmeraj, tisti, ki so šli dol.«).

Uporabniki v hiši so bili ob obvestilu veseli, zadovoljni, so se dobro počutili (A18: »Sem zelo vesel, da se je odprla hiša.«; B10: »V redu, super.«; C24: »Ko nam je povedala, smo bili zelo navdušeni.«; C27: »Zadovoljni, da se je ta stvar lahko spet odprla.«; D24: »Super.«), ena uporabnica pa poroča tudi o nestrpnosti glede preselitve (C25: »Zelo težko smo čakali to, ko smo zvedeli, da bomo ponovno prišli v Zalog (hiša).«; C38: »Sem komaj čakala, da pridemo dol.«).

Večina uporabnikov v zavodu se je ob novici počutila dobro (G17: »Je bilo v redu.«; H9: »Dobro.«), en uporabnik pa bi si želel skupnega bivanja (F14: »Boljše je bilo, ko smo bili vsi.«; F15: »Iščem družbo.«).

4.2.2 Ključ izbire uporabnikov za preselitev

Nekateri uporabniki v zavodu ne vedo, zakaj so bili določeni za preselitev v hišo (E7: »Ne vem.«; F30: »Ne vem.«). Nekateri mislijo, da so si sami uporabniki tako želeli (F27: »Tako so se odločil. Da so sami.«; H26: »Ker želijo hiškarji pridržati tisto hišo.«; H29: »Hiša je majhna, tu je večje. Oni so si tako želeli, da bi šli dol.«), ker je bivanje v hiši brezplačno (F28: »So zastoj dole.«) in ker je potrebno prečkati prometno cesto (F29: »Je dole tudi nerodno, ker je treba iti čez cesto.«).

Uporabniki v hiši pa menijo, da so bili izbrani za preselitev zaradi svoje samostojnosti (B19: »Ker smo samostojni.«; D46: »Samostojni.«), izkušenosti (D45: »Izkušeni.«), ker so pametnejši od drugih (D44: »Zato, ker mi smo malo bolj pametnejši.«), zmožni organizacije dela (D47: »Se znamo sami zorganizirat delo.«), lahko bivajo sami brez varuha (D48: »Če si opazila, smo bili sedaj eno uro sami tu.«) in ker so zaposleni ugotovili, da je hiša namenjena samostojnim uporabnikom, ki zmorejo opravljati opravila (C73: »Hiša je v bistvu narejena za tiste, ki so sposobni nekaj narediti v hiši.«; C74: »Sčasoma so ugotovil, da je ta hiša pripravljena za take uporabnike, ki so sposobni vse sami narediti. Dati prat, sušit, zlikat, pospraviti za sabo, pospraviti prostore.«). Razloge vidijo tudi v slabih odnosih med uporabniki (C39: »Ker je tudi direktorica in A., sta videli, da trpimo gor z drugimi.«; C40: »Ker si nimamo z njimi kaj pomagat.«) in v razlogih na strani uporabnikov v zavodu, saj so bili pred zaprtjem hiše drugi uporabniki v njej (C67: »Prej so bili tu tisti, ki so sedaj gore (op. a. našteje).«), od katerih sta bila le dva sposobna za delo (C68: »Tu sta bila v bistvu le dva taka, ki sta bila sposobna kaj narediti okrog hiše.«; C69: »Čiščenje prahu, pranje perila, likanje perila je bila varuhinja, ki je morala oprat, zlikat, pospraviti in razdeliti po sobah.«), uporabniki pa so postajali starejši in nezmožni opravljati opravila v hiši (C70-72: »Potem smo se zamenjali, ker tisti, ki so bili prvi tu, so začeli postajati starejši, bolj počasni. Niso bili sposobni opravljati tega dela, ki ga sedaj mi opravljamo.«).

HIŠA

4.2.3 Težave pri preselitvi

Vsi uporabniki so odgovorili, da težav ni bilo (A20: »Ne, motilo me ni.«; B11: »Tu nič.«; C37: »Ne, me ni motilo.«; D32: »Ne.«), le eden je nato povedal, da se je moral prilagoditi in se naučiti likati (D34: »Od začetka sem se malo prilagajal.«; D35: »Likat nisem znal, pa sem se naučil.«).

4.2.4 Prednosti življenja v hiši

Prednosti življenja v hiši vidijo v odnosih, saj ni več kričanja in nasilja (C43: »Ni piskanja, kričanja.«; D29: »Ampak ni nobenega vpitja.«; C45: »Potem začne brcanje, ščipanje, boksanje.«; C42: »Več ali manj se ne prepiramo.«; D30: »Ni kreganja.«), poleg tega pa se tudi več pogovarjajo in je družba boljša (A23: »Družba je boljša.«; B18: »Da smo posebej.«;

D28: »Saj se pogovarjamo.«). Izboljšalo se je tudi njihovo počutje (C47: »Tukaj v hiši se počutim veliko bolj umirjena.«; D25: »Tu imaš mir.«; D26: »Varuh je tam, kakor da ga ni.«; A22: »Vse je lepo.«), imajo več zasebnosti (B12: »Lastna soba.«; C41: »Tukaj imamo vsak svojo sobo.«; B13: »Lastna glasba.«; C48: »Grem lahko v sobo, kadar hočem.«), ni kraje po sobah (C46: »Pa kraja po sobah me je mene zelo motila.«), boljše je okolje (A31: »Ja.«), njihove zadolžitve pa so jasne (D31: »Vsak ve, kaj ima za naredit.«).

4.2.5 Prednosti življenja v zavodu

Največja prednost bivanja v zavodu je bila manj opravil (A28: »Boljše je bilo, ker so gore bile čistilke.« C61: »Ja, opravljat sem jih mogla tako ali tako, tisti dan, ko sem bila dežurna. Jaz sem bila ob nedeljah.«; D41: »Manj dela je bilo recimo gor.«; D42: »Skrbeli smo edino za oprano perilo in pospravljanje sobe ob četrkih.«), s tem pa je bilo povezanega več prostega časa (D43: »Ostalo pa si bil prost, ali si šel v mesto ali pa si gledal televizijo.«). Ena uporabnica je rekla, da je bilo bivanje v zavodu dobro, dokler je imela lastno sobo (C53-56: »Kar nekaj let nazaj, ko sem bila gor na Rutarjevi sama, kjer sta sedaj X in Y, sem bila veliko let sama. Sem imela blažen mir,sem lahko počela, kar sem hotela. Dokler sem bila gore v sobi sama, sem se imela super.«), edenn uporabnik pa je rekel, da je bila v zavodu dobra družba (D39: »Saj družba je bila tudi gor v redu.«).

4.2.6 Slabosti življenja v hiši

Omar in sob tudi tukaj ne smejo zaklepati (C51: »Ne pustijo zaklepat.«; C52: »Tudi sobo ne dovolijo zaklepat, je takoj po tebi.«). Ena uporabnica je omenila, da je opravila ne motijo, čeprav jih morajo opravljati (C62: »Ne.«; C63: »Opraviti jih moraš tako ali tako.«), moti jo le čiščenje kopalnice, ker jo ostali površno počistijo (C64-66: »Moti me recimo, kar se tiče kopalnice. V glavnem, tisti, ki so pred mano dežurni, so bolj površni, ne naredijo tako, kot bi mogli. Ko pridem jaz od zadaj, mora pa pridna punčka poribat vse od zadaj.«). En uporabnik pa je rekel, da ni slabosti (A30: »Vse je v redu«).

4.2.7 Slabosti bivanja v zavodu

Slabosti zavoda vidijo v odnosih z uporabniki, saj so ščipali, kričali ali pa se z njimi v večini niso razumeli (B14: »Ščipanje.«; B17: »Z B in T, z ostalimi pa ne preveč.«; D40: »Samo tistega vpitja čez cel dan imaš polno glavo.«; C44: »Gor začne en, pa začne drugi.«). Slabosti vidijo tudi glede varuhinj, saj niso imele časa zanje (B15: »Nismo se mogli pogovarjati z varuhi.«; D88: »Gore v zavodu varuhi nimajo časa za nas.«; D89: »Smo malo prikrajšani.«) in niso ukrepale, ko bi bilo to potrebno (B16: »Nič.«; D148: »Cel dan jo poslušáš, pa nisi nič ukrepala (op. a. mišljeno za varuhinjo).«). Slabosti vidijo v pomanjkanju zasebnosti (A51: »Gore v zavodu pa je ne morem dati, ker nisem sam v sobi.«; C59: »Potem so me dal v sobo z L., samo ni šlo. Je imela radio celo noč odprt, je imela radio na telefonu, je poslušala, je celo noč pela. Sedaj pa ti spi, kako.«) in premeščanju iz sobe v sobo (C57: »Me je pa motilo to, ker so me potem začeli premeščati iz sobe v sobo.«; C58: »So me dali k Z v sobo. Nisva bile niti mesec v tisti sobi, so me premestili iz tiste sobe nazaj v mojo sobo. Je bila totalna Idrija (op. a. mišljeno psihiatrična bolnišnica). Potem je Z zbolela, so nas spet premestili kot mačka ta mlade.«).

ZAVOD

4.2.8 Razlike po preselitvi

En uporabnik je rekel, da razlik v bivanju po preselitvi ni (G23: »Ne more biti drugače.«), saj pravi, da kričanje še vedno obstaja in ga ni manj (G21: »Ja.«). Uporabniki še vedno skupaj bivajo v času poletnih dopustov (G18: »Ja, ker pridejo gor spat. Sedaj bodo pa hišo zaprli.«; H28: »Ja, ko bodo počitnice, bodo spet tukaj.«) in med vikendi (H15: »Ja, ob petkih pridejo gor, med tednom so pa dole.«).

En uporabnik bi si želel skupnega bivanja (E14: »Ja.«), saj bi bilo potem več pogovora (E16: »Več pogovarjanja. Pogovarjanje je lepo.«), iz česar lahko sklepam, da ga je sedaj med uporabniki manj. Razlike vidijo še v tem, da imajo lastno sobo (F18: »Ja, zdaj ja.«), vendar to ni všeč enemu uporabniku, saj ga je strah strel (F19: »Raje sem, če je še kakšen zraven.«; F20: »Če sem sam, mi je rado strah, strel.«). Pogostejše je tudi dežurstvo uporabnikov (F17: »Jaz gledam sam, kakor moram. Potem M. je ob č in s dežurna, drugače je bila pa s.«; H17: »Dvakrat na teden sem dežurna.«). V nasprotju z uporabnikom, ki trdi, da ni manj kričanja,

pa drug uporabnik trdi, da je po preselitvi manj kričanja in se uporabniki bolje razumejo (H18: »Boljše.«; H19: »Manj je vpitja.«). Prav tako meni, da ni slabosti preselitve in se dobro počuti (H20: »Je samo dobro.«).

4.2.9 Početje uporabnikov v hiši

Uporabniki v zavodu so na vprašanje, kaj počnejo uporabniki v hiši, govorili izključno o opravljenih: od brisanja miz, kuhanja, opravljanja dežurstva, čiščenja do pranja oblačil (E18: »Tudi delajo.«; F23: »Obláčilo perejo.«; H21: »Kar nesejo dol, morajo oprati.«; F24: »Prah brišejo.«; F26: »Skuhajo sami.«; H23: »Polno dela.«; H25: »Potem počistijo, tako da delajo. Lepo imajo.«). En uporabnik je rekel, da ga na zanima, kaj počnejo, zato tudi ni podal svojega razmišljanja (G24: »Tisto je pa njihova stvar.«; G25: »Ne, me ne zanima prav nič.«). Dva uporabnika si nasprotujeta, saj eden misli, da opravljajo več dela kot uporabniki v zavodu (H24: »Ja, dole jih je več.«), drugi pa meni, da nimajo več opravil (E19: »Ne, ne.«).

4.3 ŽELJE GLEDE BIVANJA

4.3.1 Hiša ali zavod

Vprašani uporabniki v hiši so vsi odgovorili, da bi raje živeli v hiši kot v zavodu (A32: »Še.«; C75: »Zaenkrat si zelo želim tu ostati, dokler bom lahko.«; D49: »Zaenkrat tukaj.«), uporabniki v zavodu pa bi še naprej raje živeli v zavodu (E9: »Raje tukaj.«; F31: »Ne, sem rajši tu.«; H11: »Tu.«; G26: »Mi je v redu tu.«).

4.3.2 Izbira bivanja med vsemi možnostmi

Dva uporabnika v hiši sta rekla, da bi raje živela doma oz. v lastnem stanovanju kot v hiši (A33: »Dokler ne bo narejena hiša, se bom preselil nazaj domov.«; B20: »V svojem stanovanju.«), ena uporabnica pa je dejala, da si je v preteklosti želela živeti izven zavoda (C76: »Sem imela pa že velikokrat željo, da bi odšla izven zavoda.«). Uporabnik si želi živeti doma, da bi imel živali (A37: »Bom lahko imel živali gore.«), samoto (A36: »Bolj sam bom gor.«) in bi lahko kosil travo (A38: »Kosil bom.«).

V zavodu je en uporabnik povedal, da bi želel živeti v lastnem stanovanju (G29: *»Bi rad bil v stanovanju.«*), kjer bi živel s punco (G31: *»S S. skupaj.«*) in meni, da sta sposobna samostojnega življenja (G32: *»Ona je vsega navajena.«*; G33: *»Ja. Še tukaj posodo pospravlja s pomivalnega stroja.«*). En uporabnik je rekel, da doma ne more živeti (F33: *»Doma pa ne morem biti, ker mi je mama umrla.«*), kar kaže na željo po bivanju doma. Enemu uporabniku trenutno bivanje ustreza, saj ob vikendih biva doma (E10: *»Tudi doma.«*; E11: *»Bi raje bil nekaj časa doma, nekaj časa tu.«*).

4.3.3 Spremembe v zvezi z bivanjem

Na vprašanje, kaj si želijo spremeniti v zvezi z bivanjem, sem od vseh dobila odgovor, da ničesar oz. da ne vedo, kaj bi spremenili (A141: *»Ne, je vse v redu.«*; B88: *»Ne vem.«*; C182: *»Ne vem.«*; D 159: *»Zaenkrat ne.«*; E115: *»Ne.«*; F137: *»Ne, prav nič.«*; G121: *»Ne bom nobene stvari več spreminjal.«*; H116: *»Ne.«*). Kljub temu pa so se nekatere želje pokazale med intervjuji.

V hiši so nekateri uporabniki izrazili željo po menjavi pohištva (C102: *»Še največ bi mi pomenilo to, da bi sčasoma tudi pohištvo zamenjal.«*) in po bivanju v hiši tudi med vikendi (C29: *»Imamo pa željo, ki se nam bo mogoče želja kdaj uresničila, da bi bili tudi čez vikend tukaj.«*; C36: *»Samo če ni drugega, moraš pač delati tako, kot ti rečejo, kot ti dajo »komando« in je ni izbire. Nimamo kaj narediti.«*; D77: *»Malo mi je odveč.«*; D78: *»Če bi bilo po moje, bi bil najraje tu.«*). Omenjali so še beljenje (A140: *»Sedaj nam bodo pobarvali hišo, junija.«*), ki v času intervjujev še ni potekalo.

V zavodu je en uporabnik rekel, da bi si želel bivati z več uporabniki (F22: *»Je boljše, če bi nas bilo več.«*). En uporabnik je na vprašanje, če bi bilo potrebno izboljšati popoldansko bivanje, sprva odgovoril z da (E116: *»Ja.«*), nato pa je dejal, da ne bi ničesar izboljšal (E117: *»Nič.«*).

5 RAZPRAVA

V razpravi bom povzela glavne ugotovitve raziskave ter jih povezala s svojim razmišljanjem in literaturo.

ŽIVLJENJE V VARSTVENO DELOVNEMU CENTRU TOLMIN

Prvo temo sem razdelila na podteme oz. propozicije, med katere sodijo rituali, opravila, prosti čas, pravila bivanja, varuhinje, socialni stiki in finance.

Ritualni

Vlogo ritualov vidim v tem, da krepijo medsebojno povezanost uporabnikov in dobre odnose ter tako ustvarjajo bolj vsakdanje odnose med njimi, saj si svojih sostanovalcev niso izbirali sami. Ravno v tem se povezujejo tudi s prvim principom normalizacije po Brandonu – poglobljanje odnosov, saj ljudje lahko ne čutijo bližine, čeprav živijo skupaj. Dobri odnosi pa pripomorejo, da se posameznik počuti cenjenega in spoštovanega (Brandon 1990).

Neformalni rituali so bolj opazni v hiši kot v zavodu. Uporabniki v hiši se med skupnim obedovanjem in pitjem kave pogovarjajo in družijo, na kar verjetno vpliva manjše število uporabnikov in obedovanje za eno mizo. Uporabniki v hiši so poročali tudi o sproščenem vzdušju, kar vpliva na krepitev njihovih medsebojnih odnosov. Kadilci gredo tudi skupaj na odmor. So bolj aktivni in se bolj približujejo običajnemu življenju.

Formalni rituali potekajo v zavodu in hiši, v enaki obliki, in sicer v obliki skupinskih sestankov, ki jih vodi skupinska habilitatorka. Na sestanku pregledajo načrte za prihodnji mesec. Glede na to, da ni strinjanja med uporabniki, ali govorijo o težavah ali ne, menim, da o njih govorijo le v manjši meri, torej se na sestanku ne ukvarjajo z medsebojnimi odnosi in odnosi z zaposlenimi. Menijo, da so sestanki dobri in koristni, da izvedo, kaj sledi.

Opravila

Gospodinjska opravila opravljajo vsi uporabniki in se med seboj tudi menjujejo. Opaziti je razliko v količini opravil, ki jih opravljajo uporabniki v hiši in zavodu. Uporabniki v zavodu opravljajo le majhen del opravil, za ostalo so zadolžene varuhinje. Od uporabnikov v hiši pa zaposleni in uporabniki sami pričakujejo večjo odgovornost, saj uporabniki sami skrbijo za vsa opravila. Varuha vprašajo za pomoč le v primeru, ko sami nečesa ne zmorejo ali ne znajo narediti. Z opravljanjem gospodinjskih opravil delno uresničujejo koncept normalizacije. Ena

izmed človekovih pravic, ki jih je Nirje uvrstil v koncept normalizacije, je pravica do normalnega delovnega ritma življenja (v Videmšek 2013: 84), kar lahko opazimo tudi v primeru uporabnikov v hiši, saj popoldne poskrbijo za vsa opravila v gospodinjstvu. Uporabniki opravila vidijo kot del običajnega življenja izven ustanove. Življenje v bivalni enoti oz. stanovanjski skupini se lahko približa običajnemu življenju, vendar to popolnoma ne more postati. Prav vsa gospodinjska opravila, ki jih opravljajo uporabniki v hiši, sodijo k opravi, za katere je potrebno poskrbeti v vsakem gospodinjstvu. To so priprava obrokov in čiščenje posode ter kuhinje, pranje, sušenje in likanje perila ter čiščenje bivalnih prostorov. Odmik od običajnega življenja vidim predvsem pri razporedu opravil, ki se tedensko menjujejo: uporabnik je na primer en teden zadolžen za opravila v pralnici, naslednji teden za čiščenje kopalnice in tako naprej. Poleg tega pa neljubega opravila ni možno zamenjati s kakšnim drugim opravi, kot bi to storili v običajnem življenju, temveč ga mora uporabnik vseeno opraviti.

Strokovnjaki večinoma zagovarjajo mešane skupine, saj naj bi bile bolj podobne družini. Velikokrat se v mešanih skupinah zgodi, da za gospodinjstvo skrbijo ženske, moški pa za vzdušje v skupini, zato je naloga zaposlenih, da se dogovarjajo o opravih, ki omogočajo samostojno življenje (Videmšek 2013: 126–127). Izkazalo se je, da to za omenjeno skupino uporabnikov ne drži, saj govorijo o enakomerni razporeditvi dela in o tem, da vsi opravljajo vsa opravila. Zaposleni so torej opravili svojo nalogo in poskrbeli, da se vsi uporabniki naučijo vseh gospodinjskih opravil; to so zagotovili z razporedom, ki pa hkrati ne deluje po principu normalnega življenja.

V nasprotju z uporabniki v hiši pa uporabniki v zavodu opravljajo le majhen del gospodinjskih opravil. Eden uporabnik je povedal, da popoldne ne počnejo ničesar, torej ne opravljajo opravil, razen v primeru, ko jim varuhinja to naroči.

Nekateri uporabniki v hiši so omenili tudi, da v primeru, ko uporabnik svojega opravila ne opravi, tudi ostali uporabniki ne bodo opravili njegovega opravila. To naredijo izjemoma, če je uporabnik bolan ali pa prosi za pomoč. To kaže tudi na solidarnost med uporabniki.

Uporabniki v zavodu nimajo vpliva na večerje. Dvakrat na teden jim večerjo pripelje catering, nimajo možnosti izbire med meniji. Uporabniki v zavodu lahko izbirajo le, kaj bodo jedli za zajtrk. Uporabniki v hiši imajo več vpliva na meni večerje, saj so slišani prek podanih predlogov za večerje, iz katerih skupinska habilitatorka oblikuje meni, poleg tega pa se je možno isti dan z varuhinjo dogovoriti za drugačen meni od predvidenega.

Preostalih opravil uporabniki v zavodu skoraj ne opravljajo. Izjemoma pometejo okolico in prinesejo pridelke z vrta, če jim to naroči varuhinja. Uporabniki v hiši pa opravljajo naslednja opravila: skrb za okolico, pobiranje pridelkov in vrtnarjenje. Za preostala opravila nimajo razporeda, saj ne potekajo vsak teden enako, pač pa varuhinja sproti pove, kaj je potrebno tisti dan postoriti.

Uporabniki v zavodu niso poročali o tem, da imajo premalo prostega časa zaradi opravljanja opravil, medtem ko polovica uporabnikov v hiši meni, da prostega časa občasno primanjkuje, kar bi lahko sklepali tudi iz količine opravil, za katere so uporabniki v hiši zadolženi.

Prosti čas

Medtem ko imajo uporabniki v zavodu prosti čas večinoma celo popoldne, pa imajo uporabniki v hiši prosti čas šele, ko opravijo svoja dežurstva. Večina podkategorij je značilna za uporabnike v hiši in zavodu. Te so druženje, skrb zase, televizija, intelektualne dejavnosti in ročne spretnosti. Razlikujejo se po tem, koliko uporabnikov je posamezno področje omenilo. Največja razlika je pri skrbi zase, saj so uporabniki v zavodu omenjali predvsem počitek, ki ga v hiši ni. Opazimo pa lahko, da se vse prostočasne aktivnosti odvijajo v hiši oz. zavodu. Izjema sta le balinanje ter Vera in luč, kjer prihaja do stikov z ljudmi, ki niso vključeni v VDC. Sprehode so omenjali le uporabniki v zavodu, saj jim samostojni izhodi niso dovoljeni, pač pa le v spremstvu varuhinj. Samostojni izhod je dovoljen uporabnikom v hiši, vendar morajo varuhinji sporočiti, kam gredo in kdaj se vrnejo, varuhinja pa mora izhod odobriti.

Varuhinje organizirajo tudi popoldanske delavnice. Vsaka vodi določen tip delavnice, ki praviloma potekajo v prostorih zavoda. Večini uporabnikov so delavnice všeč, le nekaterim uporabnikom v hiši niso všeč vse. Uporabniki menijo, da so delavnice dovolj pogoste, manjšina uporabnikov pa pravi, da so prepogoste. Iz te izjave se postavlja vprašanje, ali so delavnice obvezne za uporabnike v zavodu, za razliko od uporabnikov v hiši, za katere niso obvezne. V manjši meri se je izrazila želja po večjem številu delavnic, namenjenih le uporabnikom v hiši.

Pravila bivanja

Totalne ustanove upravljajo z življenji posameznikov s pomočjo pravil, zato me je v raziskavi zanimalo, kdo je določil pravila, kakšna so in kakšne so posledice za njihovo kršenje.

Kot pravi večina uporabnikov, sta pravila bivanja določili direktorica in vodja, torej zaposleni in ne uporabniki. Nekateri uporabniki v hiši so omenili tudi lastno udeležbo pri sprejemanju pravil. Manjšina je povedala, da so imeli uporabniki in zaposleni skupni sestanek, kjer so predstavili pravila, uporabniki pa so se le strinjali z njimi, saj so menili, da bi v nasprotnem primeru hiša ostala zaprta. Sama menim, da se to ne bi zgodilo, saj jih v primeru, da njihove želje glede pravil ne bi bile upoštevane, o njih tudi ne bi spraševali. Sklepam, da so zaposleni imeli dober namen, da bi v sprejetje pravil bivanja v hiši vključili tudi uporabnike, vendar vidimo, da si ti niso upali podati svojih predlogov. Nekateri uporabniki, ki so že v preteklosti bivali v hiši, so opozorili, da so pravila bivanja ostala enaka, čeprav so se zamenjali uporabniki v njej.

Le manjšina uporabnikov bi rada nekatera pravila spremenila, vendar to ni mogoče, saj so že postavljena. Večina uporabnikov se s pravili strinja in jih ne bi spreminjala. Pravila bi se morala s časom in vključitvijo novih članov spreminjati, saj se spreminjajo tudi uporabniki, ki bivajo v skupini. Pravila bivanja bi morala biti v pomoč njim in ne zaposlenim.

Zanimivo je razhajanje mnenj uporabnikov v zavodu in hiši, saj polovica prvih meni, da pravila niso potrebna, vsi v hiši pa menijo, da so potrebna. Presenetljivo mi je bilo mnenje uporabnikov v zavodu, ki so večkrat poročali o kričanju in nasilju, a hkrati menijo, da ne potrebujejo pravil. Uporabniki v hiši se zavedajo, da življenje ne bi potekalo tako kot poteka – da opravila ne bi bila opravljena – če ne bi imeli pravil.

Posledice kršenja pravil se razlikujejo med zavodom in hišo. Uporabniki v zavodu so kvečjemu ustno opozorjeni, v hiši pa so velikokrat deležni groženj zaposlenih, da bodo hišo zaprli. Grožnja se pojavlja predvsem v povezavi z opravljanjem opravil. Izjemoma so izpostavili tudi grožnjo po odpustu iz VDC-ja v primeru pobega. Kazen se izpostavlja predvsem v primeru zamujanja pri povratku z izhodov. Vidimo, da je veliko več posledic kršenja pravil v hiši kot v zavodu, iz česar sklepam, da se od uporabnikov v hiši pričakuje večja odgovornost in aktivnost.

Pravila glede zbujanja so enaka za vse uporabnike, saj se ob osmi uri zberejo na delavnicah. Ob vikendih nimajo možnosti, da bi spali, kolikor si želijo, temveč morajo vstati do pol devetih. Tukaj ponovno vidim vzporednice z omenjeno človekovo pravico, ki jo je Nirje umestil v koncept normalizacije – uporabniki imajo ustaljen ritem: med tednom se morajo zjutraj zbujati ob določeni uri in se udeleževati delavnic, kot gredo odrasli v službo. Tega pa

ni zaslediti med vikendom, morajo vstati ob določeni uri, tudi ko nimajo obveznosti, kar lajša delo zaposlenim.

Zanimala so me tudi pravila glede ureditve sobe in oblačenja, ki je povezana z Brandonovim principom normalizacije – večanje izbire (Brandon 1990). Opazila sem, da uporabniki nimajo izbire pri urejanju sobe niti pri običajnih stvareh, saj jih je večina povedala, da ne smejo lepiti slik na steno ali obesiti zaves. Prav nasprotno pa sem ugotovila, ko sem spraševala o pravilih oblačenja. Ugotovila sem, da pravil ni, saj se uporabniki oblečejo, kot si sami želijo. K temu principu pa bi uvrstila tudi vpliv na obroke, ki sem jih opisala zgoraj. Če le na kratko povzamem, imajo uporabniki v hiši delni vpliv na obroke preko podanih predlogov in dogovarjanj, vpliva pa nimajo, kadar hrano pripelje catering. Prav nasprotno velja za uporabnike v zavodu, ki tega vpliva nimajo.

Varuhinje

V raziskavo sem vključila tudi temo varuhinj, saj Brandon in Brandon vidita velik pomen v stanovanjski skupini tudi v odnosu med uporabniki in varuhinjami, da se zblížajo, postanejo prijatelji in si pomagajo. Poudarila pa tudi, da morajo biti zaposleni na strani uporabnikov in skrbeti za njihovo spoštovanje in dostojanstvo (Brandon, Brandon 1992: 22–23).

Pokazatelj odnosov je tudi naslavljanje varuhinj in tikanje oz. vikanje. Ugotovila sem, da uporabniki zaposlene tikajo in jih kličejo po imenu.

Želela sem, da uporabniki sami povedo, kakšne zadolžitve ima varuhinja in tako pokažejo, v kakšni vlogi vidijo varuhinjo. Skupne naloge varuhinje so druženje z uporabniki, birokratske naloge in pomoč. Iz tega ugotavljam, da varuhinjo vidijo tudi v vlogi družabnice, ki se z njimi pogovarja in jim pomaga, ko to potrebujejo. Predvidevam, da imajo varuhinje kar nekaj birokratskih nalog, saj je to omenilo veliko uporabnikov. Uporabniki v hiši varuhinjo vidijo še v vlogi organizatorke dela in vodje popoldanskih delavnic, uporabniki v zavodu pa v vlogi oseb, ki skrbijo za odnose med uporabniki, gospodinj in nekoga, ki jim pomaga pri osebni higieni. Večinoma na podlagi teh nalog tudi razumejo, zakaj je stalna prisotnost varuhinje potrebna. Dejstvo, da uporabniki menijo, da je stalna prisotnost varuhinje potrebna, pove, da varuhinje delujejo v korist uporabnikov in jih vidijo kot svoje spoštljive in odgovorne zaveznike.

Vloga spoštljivih in odgovornih zaveznikov pa se postavlja pod vprašaj pri vprašanju, ali svoje težave zaupajo varuhinjam, saj so nekateri izmed njih odgovorili, da jim ne zaupajo oz.

zaupajo le nekaterim. Tisti, ki varuhinjam zaupajo težave, zaznavajo, da jim varuhinja pomaga pri reševanju težav bodisi s pogovorom bodisi s fizično pomočjo.

Na splošno ni želje po drugačnem delovanju varuhinj. V zavodu se pojavlja le posamezna želja, da bi varuhinje delile pribor. Nekaj več želja so izpostavili uporabniki v hiši, kjer v ospredje prihaja socialnodelovni odnos. Varuhinje naj bi namenile čas in prostor za pogovore z uporabniki ter se držale načela zaupnosti povedanega. Pomen medsebojnega zaupanja v stanovanjski skupini poudarja tudi Podlipec in meni, da k temu pripomore pogovor, torej to, kar si uporabniki želijo pri delovanju varuhinj. Podlipec hkrati poudari pomen sodelovanja delavcev in staršev uporabnikov, da bi uresničili njihove želje in jim izboljšali kakovost življenja (v Podlipec idr. 2001: 33–36).

Socialni stiki

V večini se uporabniki s svojimi sostanovalci dobro razumejo, nekoliko slabše odnose pa imajo z uporabniki v zavodu. Prav nasprotno pa velja za spore, saj so vsi uporabniki v hiši poročali, da se sprejo tudi z drugimi, medtem ko je o tem poročala le polovica uporabnikov v zavodu. Menim, da uporabniki v hiši spor rešijo in ne zamerijo.

Vsi uporabniki v hiši vidijo enega sostanovalca kot neformalnega vodjo, medtem ko tega ne zaznavajo uporabniki v zavodu. Menim, da do tega prihaja, ker so uporabniki bolj samostojni in je varuhinja manj prisotna.

Zaznati je, da uporabniki v hiši ne sprejemajo uporabnikov v zavodu, vsaj ne vsi. Polovica se v večini z njimi ne razume, razloge za slabe odnose pa vidijo v tem, da se uporabniki bahajo in se čudno obnašajo.

Večina uporabnikov ima sorodnike, ki vključujejo njihove brate in sestre, izjemoma tudi strice in tete, njihovi starši pa so že pokojni. Prav v tem vidim tudi razlog za njihovo bivanje v zavodu oz. hiši, saj so zanje skrbeli starši dokler so bili živi, njihovi bratje in sestre pa niso pripravljeni skrbeti zanje vsak dan. Tudi Videmšek ugotavlja, da v stanovanjske skupine prihajajo uporabniki, za katere ne morejo več skrbeti sorodniki (2012: 79–81).

Odnosi s sorodniki niso ne pretirano dobri ne slabi. Sorodniki (z nekaj izjemami) redko pridejo na obisk. Stike s sorodniki vzdržujejo tudi s telefonskimi klici. Videti je, da v večini ni velike povezanosti med brati in sestrami ter da sorodniki nimajo pretirane želje po druženju z njimi.

Socialnih stikov izven zavoda v večini primerov nimajo. Polovica uporabnikov v hiši ima stike z zaposlenimi v domu upokoencev, kjer so vključeni v integrirano zaposlitev, vendar to niso prijateljski odnosi. Preostala polovica pa pravi, da ima prijatelje, nekateri tudi partnerja oz. partnerko. Prijateljstva izven VDC-ja torej v večini ni, posamezniki imajo le izjemoma kakšnega prijatelja. Do enakih zaključkov je prišel tudi Flaker s sodelavci, ki ugotavljajo, da je za zagotavljanje kakovosti življenja pomembno predvsem prijateljstvo, zato morajo zaposleni krepiti socialne mreže uporabnikov (1999: 109–110).

Ugotavljam, da so socialne mreže uporabnikov šibke. Hlebec in Kogovšek jih po oblikah ločita na instrumentalno, informacijsko, emocionalno in druženje (2006: 16–17). Po poročanju uporabnikov, ki imajo socialne stike, prevladuje predvsem oblika druženja, ostale oblike pa niso bile omenjene.

Finance

O vplivu uporabnikov pove tudi dejstvo, koliko lahko sami upravljajo z denarjem, ki ga dobijo vsak mesec. Ponovno ugotavljam, da imajo uporabniki v hiši več vpliva, saj nihče od njih nima skrbnika, s katerim bi se bilo potrebno dogovoriti o porabi denarja. Skrbnika, ki upravlja z denarjem, pa ima večina uporabnikov v zavodu. Poročajo sicer o tem, da jim skrbnik dovoli kupiti, kar si želijo, vendar sem v intervjuju zasledila, da gre skrbnik sam po nakupih in dogovorjeno prinese uporabniku. Torej uporabnik na primer ne izbere sam, kakšno majico bo kupil.

Denar v večini namenijo kavi in cigaretam (vprašani uporabniki v zavodu ne kadijo, zato ga za cigarete ne porabijo) in kakšnemu oblačilu. Uporabniki v zavodu so govorili še o letovanjih. Kar nekaj jih je v intervjujih omenilo, da nimajo veliko denarja, zato si veliko stvari ne morejo kupiti.

PRESELITEV

Uporabnike v zavodu in hiši sem spraševala, kdo jih je obvestil, da se bo preselitev zgodila. Uporabnike, ki so se preselili v hišo, sta obvestili direktorica in vodja, uporabnike, ki so ostali v zavodu, pa varuhinje. Ugotavljam, da je bilo obvestilo uporabnikov v hiši bolj formalno kot v zavodu. Predvidevam, da so bili uporabniki, ki so ostali v zavodu, obveščeni bolj mimogrede, saj so jih obvestile varuhinje, obveščeni pa so bili pozneje. Oboji so novico dobro sprejeli, z izjemo enega uporabnika v zavodu, ki bi si želel skupnega bivanja. Po načinu

opisovanja občutij je opaziti, da so bili veliko bolj veseli uporabniki, ki so se preselili, kot tisti, ki so ostali v zavodu.

Vprašala sem jih tudi, zakaj so zaposleni izbrali te uporabnike za preselitev. Uporabniki v zavodu niso vedeli, zakaj so bili izbrani ali pa so menili, da zato, ker so si tisti uporabniki tako želeli. Uporabniki v hiši pa vidijo razloge v svoji samostojnosti, zmožnosti opravljanja opravil, zmožnosti organizacije in v slabih odnosih z uporabniki v zavodu. Opaziti je, da uporabniki v hiši sebe vidijo kot bolj samostojne in ustvarjajo razliko med seboj in drugimi, kar je verjetno tudi razlog, da se jih polovica z uporabniki v zavodu ne razume.

Zanimale so me razlike v načinu bivanja v zavodu in hiši, zato sem uporabnike spraševala po prednostih in slabostih obeh oblik bivanja. Težav pri preselitvi ne navajajo. Izboljšave vidijo predvsem v odnosih, saj ni kričanja in nasilja med uporabniki, v čemer vidim razlog, da se je izboljšalo tudi njihovo počutje. Poleg tega imajo sedaj lastno sobo, kjer lahko počnejo, kar želijo. Sama v tem vidim tudi pridobitev večje zasebnosti, čeprav omar in sob še vedno ne smejo zaklepati. Kot slabost bivanja v hiši je le ena uporabnica navedla čiščenje kopalnice, ker ostali uporabniki to naredijo bolj površno.

Pozitivni vidiki bivanja v zavodu so bili le manj opravil in tako več prostega časa. Veliko več pa je slabosti, ki se kažejo v ščipanju in kričanju uporabnikov, pomanjkanju pozornosti varuhinj, saj te niso ukrepale, ko je bilo potrebno in niso imela časa zanje.

Opaziti je, da uporabniki skoraj ne zaznavajo slabosti bivanja v hiši, veliko več slabosti pa vidijo glede bivanju v zavodu. Postavlja se vprašanje, če si uporabniki ne upajo kritizirati bivanja v hiši, saj se bojijo, da bi zaradi tega hišo zaprli, ali resnični ne vidijo nobenih pomanjkljivosti. Vsekakor pa se je kakovost njihovega bivanja izboljšala v vseh omenjenih vidikih.

Uporabniki v zavodu po preselitvi večinoma zaznavajo razlike, ki se kažejo v tem, da imajo lastne sobe, se manj pogovarjajo in pogosteje dežurajo. Prihaja pa tudi do nasprotnega mnenja, kar se tiče kričanja, saj nekateri trdijo, da je kričanja manj, drugi pa menijo, da je stanje enako. Opazila sem, da so uporabniki v zavodu navedli manj razlik, izmed njih pa niso bile vse pozitivne. Iz tega sklepam, da se kakovost bivanja za uporabnike v zavodu ni zvišala, temveč ostaja približno enaka, saj so nekatere spremembe pozitivne, druge pa negativne.

Poleg tega je potrebno upoštevati dejstvo, da je lahko neka sprememba za enega uporabnike pozitivna, za drugega pa negativna.

Uporabnike v zavodu sem vprašala tudi o njihovem mnenju, kaj počnejo uporabniki v hiši. Našteli so mi le gospodinjska opravila. Iz tega in opisa opravil, ki jih opravljajo, lahko trdim, da so uporabniki v hiši zadolženi za bistveno več opravil, kot uporabniki v zavodu. Na to vpliva tako njihov status samostojnih uporabnikov kot tudi starost (saj so mlajši kot uporabniki v zavodu).

ŽELJE GLEDE BIVANJA

Vsi uporabniki so glede bivanja v VDC-ju zadovoljni. Presenetilo me je, da uporabniki v zavodu niso omenjali želje po bivanju v hiši, temveč so zadovoljni z bivanjem v zavodu. V primeru, da bi lahko izbirali med vsemi možnostmi, pa bi polovica uporabnikov v hiši in zavodu raje bivala doma oz. v lastnem stanovanju. Zanimivo je, da manjšina uporabnikov v zavodu meni, da bi lahko samostojno živel v lastnem stanovanju, v nasprotju z nekaterimi uporabniki v hiši, ki menijo, da sami ne zmorejo bivati, predvsem z vidika urejanja organizacijskih stvari. Uporabniki v hiši veljajo za bolj samostojne, a hkrati menijo, da ne zmorejo samostojnega življenja, medtem ko uporabniki v zavodu menijo, da bi zmogli samostojno živeti.

Ko sem uporabnike vprašala, kakšnih sprememb si želijo, so vsi odgovorili, da nimajo želje po spremembah. Skleпам lahko, da so uporabniki navajeni, da si ničesar ne želijo, saj njihove želje navadno niso uresničene. Med intervjujem sem zasledila, da si nekateri uporabniki v hiši željo bivati v njej tudi med vikendi, saj takrat živijo vsi skupaj v zavodu, ker grede nekateri uporabniki med vikendi domov. To bi bilo težko uskladiti z željo enega uporabnika v zavodu, ki bi si želel skupnega bivanja ves čas.

Čeprav VDC Tolmin na svoji spletni strani ne razlikuje med bivanjem v zavodu in v hiši ter obe obliki bivanja poimenuje bivalna enota, se potek življenja v eni in drugi precej razlikujeta. Bivanje v zavodu je bolj podobno zavodskemu načinu bivanja, čeprav v bivalni enoti živi le 9 uporabnikov. To vsekakor naredi bivalne razmere boljše, vendar je število še vedno previsoko, da bi se lahko prilagodili vsakemu posamezniku. Lačen meni, da je idealno število uporabnikov v bivalni skupnosti oseb z motnjami v duševnem razvoju štiri do šest, saj se le tako lahko upošteva individualne potrebe posameznika in ustvarja občutek domačnosti,

da lahko uporabniki skupnost sprejmejo za svoj dom (1993: 32–33). Njegovemu kriteriju števila uporabnikov pa ustreza bivalna enota, ki jo poimenujejo hiša. Bivalna enota zavod se tudi bolj približa opisu totalne ustanove, saj so uporabniki bolj pasivni, enota pa vpliva na vse vidike posameznikovega življenja. Največje razhajanje od pojmovanja totalne ustanove vidim pri vidiku varuhinj, saj so uporabniki poročali o skupnem druženju, kar za totalne ustanove ne velja. Bivalna enota hiša se bolj približuje konceptu stanovanjskih skupin. Življenje v hiši je bolj podobno običajnemu, tudi sami uporabniki so med intervjujem večkrat uporabili primerjavo z domom (»kot doma«, »tudi doma«). Tu se bolj uresničuje koncept normalizacije in dezinstitutionalizacije, vendar ta način življenja še vedno ni povsem enak življenju doma. Gre za življenje znotraj neke institucije, kjer veljajo določena pravila, ki so značilna za totalne ustanove, saj te zajemajo celotno življenje posameznika. Totalnost pride bolj do izraza v zavodu, saj so uporabniki v veliko bolj pasivnem položaju, od njih pa se tudi manj pričakuje. Najbolj opazna razlika med bivanjem v zavodu in hiši je večji obseg opravil, ki jih opravljajo uporabniki v hiši, poleg tega pa je uporabnikom v hiši jasno, katera opravila morajo opraviti. V zavodu opravila niso določena oziroma jih določi varuh, ali pa jih sploh ni. Neformalni rituali so v hiši veliko bolj opazni kot v zavodu, saj se uporabniki v hiši v času obedov pogovarjajo in družijo. Uporabniki v zavodu imajo prosti čas celo popoldne, uporabniki v hiši pa le, ko končajo z opravili. Razlika je tudi v primeru kršitve pravil, saj so uporabniki v zavodu kvečjemu le ustno opozorjeni, v hiši pa so tudi kazni in grožnje glede zaprtja hiše. Samostojni izhodi so za uporabnike v hiši dovoljeni, v zavodu pa ne. Varuhinja je v hiši prisotna zaradi varnosti in druženja, v zavodu pa predvsem zaradi opravljanja opravil in pomoči pri osebni higieni uporabnikov. Uporabniki v hiši lahko sami odločajo o porabi denarja, medtem ko imajo uporabniki v zavodu skrbnika. Uporabniki v hiši imajo malo socialnih stikov izven zavoda, uporabniki v zavodu pa v večini nimajo stikov. V teh vidikih se zavod bolj približuje konceptu totalne ustanove, hiša pa stanovanjskim skupinam.

Na življenje v posamezni bivalni enoti vplivajo pravila bivanja, rituali, opravila, varuhinje, prosti čas, socialni stiki in denar. Te propozicije sem uvrstila skupaj pod prvo temo. Propozicije pa vplivajo tudi ena na drugo; v nadaljevanju bom omenila povezave, ki se najbolj izpostavljajo in veljajo za obe bivalni enoti. Sama vidim pravila kot glavni in največji vpliv na življenje uporabnikov. Pravila bivanja se sicer razlikujejo med bivalnima enotama, ampak v obeh primerih vplivajo na opravila, za katera so uporabniki zadolženi, rituale, naloge varuhinj in prosti čas. Pravila določajo obseg opravil in njihovo razdelitev med uporabnike.

Neformalni rituali so v največji meri v obliki obrokov, torej pravila že določajo, kdaj je malica, večerja, kdo kje sedi. Tudi formalni rituali so določeni s strani zaposlenih; gre za mesečne sestanke, ki jih vodi skupinska habilitatorka. Pravila morajo upoštevati tudi varuhinje in v skladu z njimi tudi opravljati svoje naloge, ki se razlikujejo med enotama. Opazna je povezava z opravili, ki jih opravljajo uporabniki, saj ima varuhinja v hiši manj nalog kot v zavodu – v hiši ji na primer ni potrebno kuhati, skrbeti za oblačila, saj to uporabniki počnejo sami. Poleg tega varuhinja glede na pravila podaja naloge uporabnikom.

Pravila bivanja vplivajo tudi na prosti čas uporabnikov, saj določajo, kaj lahko počnejo in česa ne. Za poseben odstavek sem se odločila, ker v povezavi s prostim časom vidim veliko več povezav. Pravila bivanja določajo, ali lahko uporabniki gredo na samostojni izhod ali ne, to pa posledično vpliva tudi na socialne stike uporabnikov izven zavoda. Uporabniki, ki sami ne smejo na prosti izhod, že v začetku nimajo možnosti, da bi navezovali ali ohranjali stike izven zavoda, pač pa le čakajo, da jih pride kdo obiskat. Na prosti čas in socialne stike vpliva tudi denar, ki ga dobijo uporabniki mesečno. Večina njihovega denarja gre za bivanje v VDC-ju, mesečno prejmejo žepnino in nagrado za delo. Ta denar v večini porabijo za kavo, cigarete in oblačila, tako da se prostočasnih aktivnosti, ki niso brezplačne, ne morejo udeleževati. Pomanjkanje denarja lahko vpliva tudi na socialne stike, saj nekdo, ki porabi vse denar za kavo in cigarete, ne bo imel denarja, da bi šel s prijateljem na pijačo, v kino ali kakšno prireditev tudi v primeru, da lahko gre na samostojni izhod. Na tem mestu bi rada poudarila tudi, da si bodo uporabniki z denarjem, ki ga mesečno prejmejo, težko privoščili stvari za urejanje sobe tudi v primeru, da bi jim bilo to dovoljeno. Opazimo lahko, da uporabnikom primanjkuje vse tri oblike kapitalov: socialni, kulturni in ekonomski.

Na življenje v posamezni enoti poleg omenjenih propozicij vpliva tudi preselitev uporabnikov. Brez preselitve bi bilo število uporabnikov v bivalni enoti večje, kar bi ustvarjalo še težje pogoje za ustvarjanje domačnosti in povezanosti med uporabniki. Hkrati pa si nekateri želijo bivati z več uporabniki, vendar je večina uporabnikov zadovoljna. Preselitev je povzročila zelo malo sprememb bivanja v zavodu, saj nekateri uporabniki ne zaznajo sprememb ali pa so te spremembe minimalne. Glede na to, da je število varuhinj v zavodu ostalo nespremenjeno in se je število uporabnikov zmanjšalo, bi pričakovala dvig kvalitete življenja tudi tukaj. A z raziskavo se je izkazalo, da življenje v zavodu ostaja na približno enaki točki kot pred preselitvijo. Dvig kvalitete je zaznati le glede pridobitve lastne sobe, kar omogoča večjo zasebnost, vendar to ne velja za vse uporabnike. Še vedno se izpostavlja

težava s kričanjem in nasiljem uporabnikov. Poudariti pa velja, da se kakovost življenja uporabnikov v zavodu zaradi preselitve ni poslabšala.

Preselitev je veliko sprememb prinesla v življenje uporabnikov, ki bivajo v hiši in jim izboljšala kakovost življenja. Dvig kakovosti vidim v novem okolju, saj so se preselili v običajno hišo, ki ni podobna zavodu. Izboljšali so se medsebojni odnosi, saj uporabniki ne poročajo več o kričanju in nasilju, čeprav pravijo, da med njimi še vedno prihaja do konfliktov, kar je po mojem mnenju povsem običajno, saj se ljudje v določenih stvareh ne strinjamo. Kot izboljšavo vidim tudi opravila, za katera so sedaj zadolženi, saj so se nekaj novega naučili oziroma ohranjajo znanje za opravljanje gospodinjskih opravil, ki so potrebna za samostojno življenje. O slabostih bivanja v hiši praktično ne poročajo, zaradi česar sklepam, da je bila preselitev dobra odločitev vodstva VDC-ja in je potrebno bivanje v hiši ohraniti ohraniti tudi v prihodnosti. Prizadevati pa si je potrebno za večanje izbire uporabnikov, saj bodo tako dosegli še dodaten dvig kakovosti brez novih stroškov.

Podatkov raziskave ni mogoče posplošiti na preostale VDC-je, saj sem raziskovala le v VDC Tolmin in sem vprašanja oblikovala posebej za to enoto, ker sem njeno delovanje spoznala v času prakse. Predvidevam pa tudi, da drugi VDC-ji bivanje drugače organizirano in bi bila primerjava neustrezna. Vsekakor pa bi lahko nekatere predloge upoštevali tudi drugi VDC-ji v primeru, da bi tudi pri sebi zaznali podobno problematiko.

6 SKLEPI

- Neformalni rituali potekajo v obliki skupnih obedov in so bolj opazni med uporabniki v hiši, saj se med obedom pogovarjajo. Formalni rituali pa potekajo v obliki skupinskih sestankov, katerih namen je pregled načrtov za prihodnji mesec, ne obravnavajo pa medsebojnih odnosov. O ritualih imajo uporabniki dobro mnenje, vendar pa ti ne prispevajo k medsebojni povezanosti uporabnikov.
- Uporabniki v hiši so vsak dan zadolženi za določena opravila, ki se nanašajo predvsem na gospodinjska opravila, značilna za običajno gospodinjstvo (priprava obrokov, čiščenje, pranje oblačil). Uporabniki v zavodu teh opravil ne opravljajo oz. jih opravljajo v manjši meri enkrat tedensko.
- Gospodinjska opravila v hiši potekajo po vnaprej določenem razporedu in jih opravljajo vsi v enaki meri ter so vnaprej znana. V zavodu gospodinjska opravila sproti določi varuhinja.
- Opravila v okolici opravljajo uporabniki v hiši, ki jih določi varuhinja.
- Večjo možnost izbire imajo uporabniki v hiši. Ta se nanaša na izbiro oblačil, hrano in na porabo denarja. Uporabniki v zavodu imajo možnost izbirati le oblačila. Možnosti izbire glede zbujanja in ureditve sobe ni.
- Količina prostega časa je večja pri uporabnikih v zavodu, vendar ga ti izkoristijo manj aktivno, saj večino popoldneva počivajo. Prosti čas uporabnikov v hiši nastopi po opravljenih opravilih.
- Uporabniki se v prostem času družijo, gledajo televizijo, berejo ali rešujejo križanke, igrajo glasbila ali pa se ukvarjajo z ročnimi spretnostmi. Le dva uporabnika se udeležujeta dejavnosti izven zavoda.
- V prostočasne aktivnosti sodijo tudi delavnice različnih vrst, ki jih organizirajo varuhinje in potekajo v prostorih zavoda. Večina uporabnikov ima pozitivno mnenje. Izjemoma se je izpostavila želja po delavnicah, namenjenih le uporabnikom v hiši.
- Pravila bivanja so določili zaposleni. Pri oblikovanju pravil za hišo so bili vključeni tudi uporabniki, vendar sami niso predlagali pravil.
- Pravil bivanja uporabniki ne bi spreminjali, le manjšina bi nekatera pravila spremenila, vendar meni, da jih ni možno spreminjati, ko so enkrat postavljena.

- V primeru kršenja pravil so uporabniki v zavodu ustno opozorjeni. Uporabniki v hiši pa poročajo tudi o grožnji po zaprtju hiše, po odpustu in o kaznih, ki se nanašajo na zamujanje s prostih izhodov.
- Uporabniki varuhinje tikajo in jih kličejo po imenih. Prav tako jim v večini zaupajo težave. Nekateri uporabniki zaupajo le določenim varuhinjam oz. nobeni. Izpostavljajo pa težavo glede zaupnosti povedanega, saj varuhinje o tem poročajo drugim.
- Naloge varuhinje so druženje in pogovor z uporabniki, birokratske naloge kot sta pisanje dnevnika in izpolnjevanje programa ISSO, pomoč uporabnikom in organizacija popoldanskih delavnic. Uporabniki v zavodu so dodali še gospodinjska opravila in pomoč pri osebni higieni.
- Socialni stiki uporabnikov pretežno vključujejo sostanovalce in sorodnike. S sostanovalci se uporabniki v večini dobro razumejo. Uporabniki v hiši se tudi sprejo in vidijo eno osebo kot neformalnega vodjo. Uporabniki v zavodu tega ne zaznavajo, čeprav večkrat poročajo o kričanju in nasilju.
- Socialni stiki s sorodniki vključujejo v večini stike z brati in sestrami, s katerimi se redko videvajo, vendar vzdržujejo stike s telefonskimi klici.
- Socialnih stikov z ljudmi izven zavoda skorajda ni. Le nekateri uporabniki poročajo, da imajo nekaj prijateljev.
- Vsi uporabniki so bili o preselitvi obveščeni s strani zaposlenih, razlika je v tem, da so bili uporabniki v hiši obveščeni prvi. Ob obvestilu so se vsi počutili dobro, opaziti pa je bilo večje navdušenje pri uporabnikih v hiši.
- Prehod v hišo je potekal brez težav. Uporabniki zaznavajo le prednosti preselitve, tako na ravni odnosov, kot tudi na ravni zasebnosti in opravil.
- Uporabniki, ki so ostali v zavodu, sprememb po preselitvi v večini ne zaznavajo.
- Kakovost življenja se je za uporabnike v hiši močno dvignila, žal pa je kakovost življenja za uporabnike v zavodu ostala enaka.
- Noben od uporabnikov ne bi zamenjal bivalne enote znotraj VDC-ja, vendar pa si jih polovica želi živeti doma ali v lastnem stanovanju. Lahko bi rekli, da je polovica uporabnikov mandatnih.
- Želje uporabnikov so se pokazala med intervjujem, na vprašanje, kaj si želijo, pa ni bilo odgovora. Izpostavlja se želja po bivanju v hiši tudi ob vikendih in želja po

zaupnosti povedanega varuhinjam. Le manjšina uporabnikov v zavodu si želi ponovnega skupnega bivanja.

7 PREDLOGI

- Prvi predlog se nanaša na skupinske sestanke, na katerih bi poleg načrtov uporabniki govorili tudi o medsebojnih odnosih, skupinska habilitatorka pa bi vodila socialne igre za tvorjenje skupinske povezanosti.
- Kljub temu, da so uporabniki v zavodu nekoliko starejši in manj samostojni, bi lahko bili bolj vključeni v opravljanje gospodinjskih opravil. Predlagam, da so uporabniki, ki radi in ki zmorejo opravljati opravila, večkrat zadolženi za opravila oziroma se tudi sami javljajo za delo.
- Ohranitev organizacije dela v hiši, saj se nanjo ni nihče pritoževal.
- Prostočasne aktivnosti uporabnikov potekajo večinoma v prostorih bivalnih enot, zato bi morali zaposleni spodbujati uporabnike k vključevanju v aktivnosti izven VDC-ja, saj bi tako tudi širili svoje socialne mreže. K širitvi in ohranjanju socialnih mrež pa bi lahko prispevali tudi z organiziranimi dejavnostmi, kot so pikniki, čajanke, pohodi, na katere bi povabili svojce, sosede, prijatelje.
- Prispevek k širjenju socialnih mrež vidim tudi z vključitvijo novih prostovoljcev iz iste starostne skupine kot so uporabniki, k temu pa bi prispevalo tudi vključevanje v organizacije in društva (npr. Društvo upokojencev Tolmin).
- Glede popoldanskih delavnic bi bilo potrebno med uporabniki v hiši povprašati, če bi si večina želela imeti delavnice, namenjene samo njim, saj se je ta želja pojavila med intervjuji, vseh uporabnikov pa nisem imela priložnosti vprašati po njihovem mnenju. Vse uporabnike bi bilo treba vprašati, kaj si želijo delati na delavnicah, in zagotoviti neobvezno udeležbo pri delavnicah.
- Ohraniti možnost prostega izhoda uporabnikov v hiši, hkrati pa izvesti analizo tveganja za uporabnike v zavodu ter v primeru, da je verjetnost tveganja majhna, tudi tistim posameznikom omogočiti samostojni izhod, saj bodo tako lahko bolje navezovali stike z drugimi.
- Glede na to, da se je v raziskavi izkazalo, da so pravila bivanja določili zaposleni, bi bilo smiselno, da bi pravila skupaj z uporabniki prebrali in uporabnikom dali možnost, da povedo svoje predloge, o katerih bi se skupaj pogovorili. Pred tem pa bi bilo potrebno uporabnike osvestiti, da imajo vpliv in da so njihovi predlogi zaželeni, saj se je v primeru hiše izkazalo, da so imeli sestanek z uporabniki, vendar so ti imeli občutek, da se morajo s pravili le strinjati.

- Uvesti tudi možnosti za spreminjanje pravil. Moj predlog je, naj uporabniki svoj predlog povedo varuhinji, ki si ga zapiše, o predlogu pa nato diskutirajo vsi skupaj ob prvem skupinskem sestanku.
- Posledice za neupoštevanje pravil se med bivalnima enotama razlikujejo. Predlagam, da uporabniki poleg pravil za vsako določijo tudi posledico in opustitev grožnje o zaprtju hiše.
- Večati izbiro uporabnikov na področju hrane, ureditve sobe, porabe denarja in zbujanja ob vikendih.
- Ohraniti število uporabnikov v hiši, saj omogoča ustvarjanje intimnosti in občutka domačnosti.
- Raziskati možnosti za bivanje doma oz. v lastnem stanovanju pri uporabnikih, ki so izrazili to željo. Opraviti analizo tveganja in se pozanimati o storitvah (kot so osebna asistenca, pomoč družini na domu, socialni servisi, skupine za samopomoč), ki bi omogočala uporabnikom samostojno življenje.
- Prisluhniti in upoštevati želje uporabnikov, ki jih izrazijo v pogovoru, saj jih v primeru, ko jih vprašamo po željah, ne bodo izrazili, kot se je to zgodilo v intervjujih.
- Videmšek meni, da bi morali bivanje v stanovanjskih skupinah časovno omejiti, saj so te skupine zamišljene kot prehodna oblika iz institucije v samostojno življenje (2012: 81–83). Izkazalo se je, da uporabniki nimajo kje bivati, ko jim starši umrejo, ali pa se ne čutijo sposobnih samostojnega življenja. V raziskavi se je pokazalo, da je kakovost življenja boljša v hiši, ki deluje kot stanovanjska skupina, kot v zavodu. Poleg tega vsi uporabniki nimajo želje po samostojnem bivanju, temveč jim ustreza bivanje v stanovanjski skupini.
- Kakovost življenja bi bilo smiselno raziskati tudi v drugih VDC-jih, saj bi to omogočalo primerjavo in morebitne posplošitve na vse VDC-je. V okviru VDC Tolmin pa bi bilo smiselno podobne intervjuje opraviti tudi z varuhinjami, vodjo in direktorico ter primerjati rezultate uporabnikov in zaposlenih. Smiselno bi bilo tudi bolj podrobno raziskati še področji socialnih stikov uporabnikov in pristožnih aktivnosti, ki se lahko dopolnjujeta, hkrati pa vplivata tudi na dvig kakovosti bivanja uporabnikov.

8 LITERATURA IN VIRI

8.1 LITERATURA

Brandon, D. (1990), Pet principov normalizacije. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

Brandon, D., Brandon, A. (1992), Praktični priročnik za osebje v službah za ljudi s posebnimi potrebami. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo, Pedagoška fakulteta.

Bubnov Škoberne, A., Strban, G. (2010), Pravo socialne varnosti. Ljubljana: GV Založba.

Cigler, Ž. (1992), Socialno-varstvena politika. V Socialna država – varnost, svoboda, solidarnost. Ljubljana: Stranka demokratične prenove Slovenije, (127–134).

Čačinovič-Vogrinčič, G., Kobal, L., Mešl, N., Možina, M. (2008), Vzpostavljanje delovnega odnosa in osebnega stika. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo Univerze v Ljubljani.

Dragoš, S., Leskošek, V. (2003), Družbena neenakost in socialni kapital. Ljubljana: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije.

Dragoš, S., Leskošek, V., Petrovič Erlah, P., Škerjanc, J., Urh, Š., Žnidarec Dremšar, S. (2005), Krepitev moči. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Flaker, V. (1998), Odpiranje norosti: vzpon in padeč totalnih ustanov. Ljubljana: Založba/*cf.

Flaker, V., Mali, J., Rafaelič, A., Ratajč, S. (2013), Osebno načrtovanje in izvajanje storitev. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Flaker, V., Nagode, M., Rafaelič, A., Udovič, N. (2011), Nastajanje dolgotrajne oskrbe: ljudje in procesi – eksperiment in sistem. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Flaker, V., Rode, N. (1995), Potrebe ljudi z dolgotrajnimi psihosocialnimi stiskami. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

Flaker, V., Rode, N., Jurančič, I., Vončina, M., Škerjanc, J., Kavav-Vidmar, A., Zaviršek, D., Kastelic, A., Videmšek, P., Zorn, J., Zupančič, D., Cigler, M., Šircelj, J. (1999), Oblike bivanja za odrasle ljudi, ki potrebujejo organizirano skrb in podporo: analiza in predlog ukrepov. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

Flaker, V., Urek, M. (ur.) (1988), Hrastovski anali za leto 1987. Ljubljana: Republiška konferenca ZSMS, Center za mladinsko prostovoljno delo.

Foucault, M. (1998), Zgodovina norosti v času klasicizma. Ljubljana: Založba/*cf.

- Goffman, E. (2008), *Stigma: zapiski o upravljanju poškodovane identitete*. Maribor: Aristej.
- Hlebec, V., Kogovšek, T. (2006), *Merjenje socialnih omrežij*. Ljubljana: Študentska založba.
- Lačen, M., Špiler-Čadej, J., Škrinjar, J. (1993), *Bivalna skupnost*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport.
- Masson, J. (2007), *Zablode psihoterapije*. Ljubljana: UMco.
- Medveš Berginc, S., Božič, A., Barić, J. (ur.) (2014), *Varstveno delovni center Tolmin: najboljših 30 let*. Tolmin: Varstveno delovni center.
- Mesec, B. (2007), *Metodologija raziskovanja v socialnem delu II: študijsko gradivo*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Milošević Arnold, V., Postrak, M. (2003), *Uvod v socialno delo*. Ljubljana: Študentska založba.
- Novak, M., Černigoj Sadar, N., Dragoš, S., Dremelj, P., Ferligoj, A., Hlebec, V., Koglovšek, T., Nagode, M. (2004), *Omrežja socialne opore prebivalstva Slovenije*. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.
- Novljan, E., Jelenc, D. (2000), *Izobraževanje odraslih oseb z motnjami v duševnem razvoju*. Ljubljana: Centerkontura.
- Podlipec, T., Brumen, N., Pušnik, M., Korbar, M. (2001), *Odraslost: osebe z motnjami v duševnem razvoju*. Ljubljana: Zveza Sožitje – zveza društev za pomoč duševno prizadetim Slovenije.
- Skalar, V., Ravnikar, F., Horvat, B., Ivanuša, I., Tolar, J., Valentinčič, J., Kolenec, F. M. (1995), *Okvirni vzgojni program za delo v vzgojnih zavodih, stanovanjskih skupinah, mladinskih domovih in prevzgojnem zavodu*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Škerjanc, J. (2006), *Individualno načrtovanje z udejanjanjem ciljev: pomen uporabniškega vpliva pri zagotavljanju socialno-varstvene storitve*. Ljubljana: Center RS za poklicno izobraževanje.
- Škerjanc, J. (2010), *Individualizacija storitev socialnega varstva*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Tancek, M., J. Sommeregger, B., Kerznar, M., Marinič, A. (ur.) (2008), *Novi paradoks in*

stanovanjske skupine v Sloveniji. Ljubljana: Novi Paradoks, Slovensko društvo za kakovost življenja.

Thompson, R. A. (1995), Preventing child maltreatment through social support. Thousand Oaks : Sage Publications.

Videmšek, P. (2013), Iz institucij v skupnost: stanovanjske skupine nevladnih organizacij na področju duševnega zdravja. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Zaviršek, D., Zorn, J., Videmšek, P. (2002), Inovativne metode v socialnem delu: opolnomočenje ljudi, ki potrebujejo podporo za samostojno življenje. Ljubljana: Študentska založba.

Zgonc, Š., Smrdu, M. (2005), Individualno načrtovanje za samostojno življenje. Ljubljana: Šent – Slovensko združenje za duševno zdravje.

8.2 SPLETNI VIRI

Flaker, V. (1994), Analiza tveganja. Socialno delo, 33, 3: 189–195. Dostopno na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-YRLXVWSM/?query=%27keywords%3dAnaliza+tveganja+-+flaker%27&pageSize=25> (17. 6. 2015).

Flaker, V. (2012), Kratka zgodovina dezinstucionalizacije v Sloveniji: V spomin Katje Vodopivec. v Rafaelič, A. (ur.), Flaker, V. (ur.) (2012), Iz-hod iz totalnih ustanov med ljudi. Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo, XXXIX, 250. (13–30). Dostopno na: http://www.google.si/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CB8QFjAAahUKEwi1h8WDsJbGAhWEjSwKHZI7AMI&url=http%3A%2F%2Fwww.dlib.si%2Fstream%2FURN%3ANBN%3ASI%3ADOC-L0P0OYX9%2F0c68cfa0-df33-489d-8433-0acfa24b3da%2FPDF&ei=gTiBVfXCC4SbsgGS94CQDA&usg=AFQjCNGSseADP6z8FQqvmpBunkxjBl5TPg&sig2=rDmmf311ZG0ntYmUKvx_cg&bvm=bv.96041959,d.bGg&cad=rja (17. 6. 2015).

Globalni standardi izobraževanja in usposabljanja za socialno delo 2005. Dostopno na:

[http://www.google.si/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CCcQFjABahUKEwixtZ7D9drGAhUEpnIKHYOZAO4&url=http%3A%2F%2Fwww.fsd.uni-lj.si%2Fmma%2Fdefinicija%2520socialnega%2520dela%2520MP%2F2011102613090156%](http://www.google.si/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CCcQFjABahUKEwixtZ7D9drGAhUEpnIKHYOZAO4&url=http%3A%2F%2Fwww.fsd.uni-lj.si%2Fmma%2Fdefinicija%2520socialnega%2520dela%2520MP%2F2011102613090156%2520)

2F&ei=LylVfHhAYTMygODs4LwDg&usg=AFQjCNEEV5zX1MgqnkoTWboYUIxM6qZF
xQ&bvm=bv.97653015,d.bGQ&cad=rja (14. 7. 2015).

Inštitut RS za socialno varstvo (2011), Strokovne podlage za pripravo standardov in normativov za področje varstveno delovnih centrov in institucionalnega varstva odraslih oseb s posebnimi potrebami: končno poročilo. Ljubljana. Dostopno na: <http://www.irssv.si/upload2/Strokovne%20podlage%20za%20pripravo%20standardov%20in%20normativov%20za%20podrocje%20varstveno%20delovnih%20centrov%20in%20institucionalnega%20varstva%20odraslih%20oseb%20s%20posebnimi%20potrebami.pdf> (15. 4. 2015).

Lamovec, T. (1993), Človekove pravice v ustanovah duševnega zdravja: [poročilo]. Socialno delo, 32, 1–2: 140–142. Dostopno na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-47SPDY2R/?query=%27keywords%3d%27C4%27Clovekove+pravice+v+ustanovah+du%27A1evnega+zdravja%27&pageSize=25> (17. 6. 2015).

Lamovec, T. (1994), Zagovorništvo kot oblika svetovanja. Socialno delo, 33, 2: 107–114. Dostopno na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-VUT08G6R/?query=%27keywords%3dZagovorni%27A1tvo+kot+oblika+svetovanja%27&pageSize=25> (17. 6. 2015).

Lamovec, T., Čufer, B. (1993), Oblike in razvoj zagovorništva v svetu. Socialno delo, 32, 3–4: 27–30. Dostopno na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-I1NVWDL0/?query=%27keywords%3dOblike+in+razvoj+zagovorni%27A1tva+v+svetu%27&pageSize=25> (17. 6. 2015).

LIMA distance learning package: Empowerment. Dostopno na: <http://www.agef-saar.de/AHOI/Lima/Base/Chapter4.htm> (17. 6. 2015).

Mali, J. (2012), Uvajanje dezinstitucionalizacije na področju oskrbe starih ljudi. v Rafaelič, A. (ur.), Flaker, V. (ur.) (2012), Iz-hod iz totalnih ustanov med ljudi. Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo, XXXIX, 250. (86–94). Dostopno na: http://www.google.si/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CB8QFjAAahUKEwi1h8WDsJbGAhWEjSwKHZI7AMI&url=http%3A%2F%2Fwww.dlib.si%2Fstream%2FURN%3ANBN%3ASi%3ADOC-L0P0OYX9%2F0c68cfa0-df33-489d-8433-0acfca24b3da%2FPDF&ei=gTiBVfXCC4SbsgGS94CQDA&usg=AFQjCNGSseADP6z8FQqvmpBunkxjBl5TPg&sig2=rDmmf311ZG0ntYmUKvx_cg&bvm=bv.96041959,d.bGg&cad=

rja (17. 6. 2015).

MMDZS, delovna področja, socialna. Dostopno na:

http://www.mdds.gov.si/si/delovna_podrocja/sociala/ (14. 7. 2015).

Osburn, J. (2006), An Overview of Social Role Valorization Theory. Dostopno na: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.370.1678&rep=rep1&type=pdf> (17. 6. 2015).

Ramon, S. (2003), Osrednja vloga deinstitucionalizacije v socialnem delu in izobraževanju za socialno delo. *Socialno delo*, 42, 4–5: 211–218. Dostopno na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-LQYYSHR8> (17. 6. 2015).

Smolej, S., Nagode, M. (2012), Osebna asistenca – možnost za samostojno življenje v domačem okolju. *Časopis za kritiko znanosti*, 39 i. e. 40, 250: 144–152. Dostopno na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-8TA8JT6G/?query=%27keywords%3dOsebna+asistenca+%E2%80%93+mo%C5%BEnost+z+a+samostojno+%C5%BEivljenje+v+doma%C4%8Dem+okolju%27&pageSize=25> (17. 6. 2015).

Spletna stran Varstveno delovnega centra Tolmin. Dostopno na: <http://www.vdc-tolmin.si/> (17. 6. 2015), zavihki:

- Zgodovina: <http://www.vdc-tolmin.si/zgodovina/> (17. 6. 2015).
- Javni zavod: <http://www.vdc-tolmin.si/javni-zavod/> (17. 6. 2015).
- Dnevni program: <http://www.vdc-tolmin.si/dnevni-program/> (17. 6. 2015).

Šugman Bohinc, L. (2006), Socialno delo z neprosto voljnimi uporabniki. *Socialno delo*, 45, 6: 345–355. Dostopno na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-TO7977NE/?query=%27keywords%3dSocialno+delo+z+neprosto+voljnimi+uporabniki%27&pageSize=25> (17. 6. 2015).

Videmšek, P. (2012), Prehodnost stanovanjskih skupin – kje se izgublja proces dezinstitucionalizacije? v Rafaelič, A. (ur.), Flaker, V. (ur.) (2012), *Iz-hod iz totalnih ustanov med ljudi. Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*, XXXIX, 250. (74–85). Dostopno na: <http://www.google.si/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CB8QFjAAah>

UKEwi1h8WDsJbGAhWEjSwKHZI7AMI&url=http%3A%2F%2Fwww.dlib.si%2Fstream%2FURN%3ANBN%3ASI%3ADOC-L0P0OYX9%2F0c68cfa0-df33-489d-8433-0acfca24b3da%2FPDF&ei=gTiBVfXCC4SbsgGS94CQDA&usg=AFQjCNGSseADP6z8FQqvmpBunkxjB15TPg&sig2=rDmmf311ZG0ntYmUKvx_cg&bvm=bv.96041959,d.bGg&cad=rja (17. 6. 2015).

Videmšek, P. (2012), Vloga uporabniških gibanj pri spreminjanju vpliva uporabnikov. v Rafaelič, A. (ur.), Flaker, V. (ur.) (2012), Iz-hod iz totalnih ustanov med ljudi. Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo, XXXIX, 250. (106–115). Dostopno na: http://www.google.si/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CB8QFjAAahUKEwi1h8WDsJbGAhWEjSwKHZI7AMI&url=http%3A%2F%2Fwww.dlib.si%2Fstream%2FURN%3ANBN%3ASI%3ADOC-L0P0OYX9%2F0c68cfa0-df33-489d-8433-0acfca24b3da%2FPDF&ei=gTiBVfXCC4SbsgGS94CQDA&usg=AFQjCNGSseADP6z8FQqvmpBunkxjB15TPg&sig2=rDmmf311ZG0ntYmUKvx_cg&bvm=bv.96041959,d.bGg&cad=rja (17. 6. 2015).

Zakon o socialnem varstvu, Ur. L. RS, 3/2007. Dostopno na: <https://www.uradni-list.si/1/content?id=77822> (11. 4. 2015).

9 PRILOGE

9.1 SMERNICE ZA INTERVJU

Kako preživijo dan oz. teden in kakšne so njihove zadolžitve?

Potek njihovega dneva.

Potek tedna – tedenski raspored

Kako je potekal prehod iz zavoda v »hišo« in primerjava življenja v enem in drugem?

HIŠA

Kdo vam je povedal, da se selite v hišo?

Kako si se ob tem počutil?

Po preselitvi, kaj je bilo težko, kaj te je motilo?

Kaj pa je bilo lepo?

Kakšno je bilo življenje v zavodu (prednosti in slabosti), kako si se počutil?

Kakšno je življenje v »hiši« (prednosti, slabosti), sedaj ko že dalj časa tukaj bivaš?

Kaj je tisto, kar naredi življenje v hiši toliko boljše?

Zakaj meniš, da ste se ravno vas pet preselilo v hišo in ne kdo od preostalih uporabnikov?

Si še naprej želiš bivati v hiši ali bi raje bival kje drugje in kje? Če bi raje kje drugje, zakaj?

Kje si želi bivati?

ZAVOD

Kdo vam je povedal, da se bo 5 uporabnikov preselilo v hišo, vi pa ostajate tukaj?

Kako si se ob tem počutil?

Kaj je drugače sedaj, ko vas je manj?

Kaj je dobro sedaj? Zakaj?

Kaj je slabo? Zakaj?

Kaj misliš, da počnejo pa tisti, ki so v hiši, počnejo kaj drugega kot tukaj?

Zakaj meniš, da se je ravno tistih pet uporabnikov preselilo v hišo in ne kdo od vas preostalih?

Bi si tudi ti želel živeti v hiši? Zakaj?

Kje si želi bivati?

Kakšna so pravila bivanja v hiši/zavodu in sankcije za njihovo kršenje?

Kdo je določil pravila, ki veljajo v hiši/zavodu? Kdaj ste jih določili?

Kaj misliš o pravilih, se ti zdijo potrebna?

Ali bi rad spremenil pravila in kaj bi spremenil?

Ali lahko uredite sobo po lastnih željah?

Kakšne so sankcije za kršitev pravil?

Nadzor nad odhodi iz hiše/zavoda, lahko odidejo kadarkoli, morajo komu povedati?

O čem lahko odločajo (oblačila, hrana, zbujanje ...)?

Ali je kdaj omenjeno, da bi morali iti nazaj v zavod, ali je to grožnja za neupoštevanje pravil?
(vprašanje le za hišo)

Kdo opravlja gospodinjska opravila in kako se opravila vpletajo v prosti čas?

Kdo opravlja gospodinjska opravila?

Kako opravljanje gospodinjskih opravil vpliva na njihovo samostojnost (kako se počutijo, se jim zdijo koristna, jih želijo opravljati, katerih opravil ne opravljajo, pa bi jih lahko)?

Delajo še kaj drugega, kaj, kdo to počne?

Razpolaganje z denarjem, koliko mu pomeni, za kaj ga porabi, ga lahko porabi po lastni presoji?

Prosti čas – ali moraš kdaj kaj postoriti, ko bi raje počel kaj drugega? Kaj rad delaš?

Ali varuhi organizirajo kakšne delavnice, dogodke? Si želiš, da bi jih bilo več?

Kakšni so odnosi med uporabniki v hiši/zavodu?

S kom se največ družiš v hiši/zavodu?

S kom najmanj?

S kom prideš največkrat v konflikt in zakaj?

(Kdo je neformalni vodja v skupini) Ali imaš občutek, da je kateri glavni v hiši/zavodu? Zakaj tako misliš?

S kom se izven hiše najpogosteje videvaš – socialni stiki uporabnikov (s kom se družijo: družina, drugi uporabniki, ljudje izven zavoda), kako pogosto, število prijateljev.

Ali imajo uporabniki kakšne skupne rituale, kakšne in kaj jim pomenijo (kava, obedi, skupinski sestanki)?

Imate kakšne običaje, ki jih skupaj počnete vsak dan ali pa vsak teden, mesečno?

Sestanki stanovalcev.

Kako se počutiš ob teh ritualih?

Kakšen je zanje pomen varuha, ki je večino časa prisoten in kakšne odnose imajo z njimi?

Kako kličete varuhinje (po imenu, vikanje/tikanje)?

Kaj počne varuhinja v hiši/zavodu?

Meniš, da je prisotnost varuhinje potrebna in zakaj?

Če imaš težave, jih lahko zaupaš varuhinji in kaj pričakuješ, da bo storila?

Kaj bi po tvojem mnenju morale početi varuhinje v hiši/zavodu?

Kaj bi radi spremenili v zvezi z bivanjem v hiši?

9.2 IZJAVA O AVTORSTVU

Spodaj podpisana Nina Perdih, študentka prvostopenjskega študija Fakultete za socialno delo Univerze v Ljubljani, z vpisno številko 06110001, s svojim podpisom izjavljam, da sem avtorica diplomskega dela z naslovom:

»Kakovost življenja uporabnikov Varstveno delovnega centra Tolmin«.

S svojim podpisom zagotavljam:

da je predloženo diplomsko delo rezultat mojega samostojnega raziskovalnega dela ter da so vsa dela in mnenja drugih avtorjev citirana in navedena v seznamu virov, ki je sestavni del predloženega diplomskega dela;

da se zavedam, da je plagijatorstvo, ne glede na obliko in način predstavljanja tujega avtorskega dela kot svojega, v nasprotju z akademsko etiko in s pričakovanimi moralnimi prepričanji ter pomeni hujšo kršitev pravil in predpisov, ki urejajo to področje, kot tudi posledic, ki jih ima takšno dejanje za predloženo delo in z njim povezani status;

da sem seznanjen/-a z določili Pravidnika o diplomskem delu in diplomskem izpitu;

da je predloženo pisno delo identično elektronski verziji istega dela;

da v skladu s 1. odstavkom 21. člena Zakona o avtorskih in sorodnih pravicah (Ur. l. RS, št. 16/07, 68/08 in 110/13) dovoljujem, da se zgoraj navedeno diplomsko delo objavi v digitalni zbirki eGradiva in repozitoriju UL.

V Ljubljani, 11.8.2015

Podpis avtorja/-ice:

S svojim podpisom:

dovoljujem knjižnici Fakultete za socialno delo Univerze v Ljubljani uporabo svojega rojstnega datuma za namen obdelave diplomskega dela v sistemu COBISS;

soglašam z objavo svojega diplomskega dela na svetovnem spletu;

V Ljubljani, 11.8.2015

Podpis avtorja/-ice:

10 POVZETEK

Začetek zapiranja drugačnih se je začel že v 17. Stoletju, s tem pa so se pojavile totalne ustanove (Foucault 1998: 43). Dezinstitucionalizacija se je začela po drugi svetovni vojni (Flaker 1998: 5–6). Pri dezinstitucionalizaciji in tudi v okviru dela v varstveno delovnih centrih si lahko pomagamo z nekaterimi koncepti in metodami socialnega dela.

Naj najprej navedem definicijo varstveno delovnega centra: »VDC nadomešča in dopolnjuje funkcije doma in lastne družine tako, da upravičencem zagotavlja celovito skrb, razvoj njihove individualnosti in harmonično vključevanje v skupnost in okolje glede na njihove potrebe in sposobnosti.« (Podlipec idr 2001: 9)

Na tem mestu bom omenila le tiste koncepte in metode dela, ki jih vidim kot najpomembnejše. Prvi je koncept normalizacije, ki se povezuje s konceptom družbeno vrednotenih vlog. Nosijo jih tisti posamezniki, ki so v družbi cenjeni in spoštovani, vendar se koncept ukvarja s posamezniki, ki v družbi nimajo cenjene vloge, tako da jo bodo pridobili (Wolfensberg v Osburn 2006: 4-6). Pridobitev cenjene družbene vloge je možno doseči s konceptom normalizacije, tako da strokovnjaki uporabnikom zagotovijo pogoje in razmere za življenje, kot jih imajo ostali prebivalci, in se zavzemajo za življenje uporabnikov v skupnosti (Videmšek 2013: 83–84). Pri uresničevanju koncepta družbeno vrednotenih vlog si lahko pomagamo tudi s krepitvijo moči uporabnikov, saj tako pridobivajo občutek, da lahko odločajo o svojem življenju in to tudi uresničujejo v praksi (Zaviršek idr. 2002: 60).

Za načrtovanje sprememb v posameznikovem življenju uporabljamo analizo tveganja in individualni načrt. Sprememba v življenju posameznika ni nujno preselitev v skupnost, pomagata nam že pri izboljšanju kakovosti življenja uporabnikov, ki je osrednja tema tega diplomskega dela. Kakovosti življenja uporabnikov ne moremo opredeliti, saj si ga vsak drugače predstavlja, zanima pa nas predvsem, kako posameznik živi in kaj si lahko privošči. Uporabniku lahko zagotovimo kakovost življenja tako, da lahko sam odloča, kje in s kom bo živel, kaj bo delal in kako bo porabil denar (Videmšek 2013: 151–159). Pri zagotavljanju kakovosti bivanja vidim velik pomen socialnega, kulturnega in ekonomskega kapitala posameznega uporabnika. Bourdieuju vidi kulturni kapital kot objektiviran (izdelki, ki so definirani kot umetniški), institucionaliziran (npr. število galerij, certifikati) in personificiran kulturni kapital (privzgojeno vrednotenje). Ekonomski kapital vključuje premoženje posameznika, socialni kapital pa definira kot interakcijske lastnosti mrež oz. socialne mreže (v Dragoš, Leskošek 2003: 44).

Empirični del diplomske naloge sestavlja osem delno standardiziranih intervjujev uporabnikov, vključenih v celodnevni program, enako število iz obeh bivalnih enot. Z intervjuji sem želela primerjati kakovost življenja uporabnikov v obeh bivalnih enotah, kako je na to vplivalo ponovno odprtje bivalne enote ter primerjava življenja v obeh enotah.

Z raziskavo sem ugotovila, da se je kakovost bivanja bistveno izboljšala za uporabnike, ki so se preselili v tako imenovano hišo. V okviru raziskave sem jih spraševala po prednostih in slabostih bivanja v obeh bivalnih enotah. Prednosti bivanja v zavodu tako rekoč ne vidijo, vidijo pa kar nekaj prednosti bivanja v hiši, kot sta na primer boljša družba in boljše okolje. Ko sem jih spraševala o slabostih bivanja v hiši, jih niso zaznali. Kakovost življenja uporabnikov v zavodu je ostala na enaki ravni kot pred preselitvijo. Njih sem spraševala o razlikah pred in po preselitvi, vendar v večini nisem dobila odgovora, kaj je sedaj drugače.

Kakovost bivanja sem ocenjevala glede na naslednje vidike: opravila, rituali, pravila bivanja, prosti čas, varuhinje, socialni stiki in denar. Najbolj opazen primanjkljaj vidim v kategoriji socialnih stikov, saj so uporabniki v zavodu navajali, da nimajo prijateljev izven VDC-ja z izjemo enega uporabnika. Polovica uporabnikov v hiši ima malo prijateljev, polovica pa ima stike z drugimi le v času integrirane zaposlitve, vendar to ni prijateljstvo.

Bistvene razlike med bivalnima enotama sem zasledila pri opravilih, saj teh v zavodu skorajda ni, v hiši pa uporabniki sami skrbijo za celotno gospodinjstvo in urejenost okolice. Samostojni izhodi so dovoljeni le uporabnikom v hiši, prav tako lahko sami odločajo o denarju, medtem ko imajo uporabniki v zavodu v večini določenega skrbnika. Večjo možnost izbire imajo uporabniki v hiši ne le na področju izhodov in denarja, temveč tudi glede prehrane. Varuhinje v hiši pomagajo uporabnikom le, ko ti vprašajo za pomoč, v zavodu pa opravljajo vsa gospodinjstva opravila in skrbijo za osebno higieno uporabnikov.

Za izboljšanje kakovosti bivanja uporabnikov predlagam, da strokovni delavci spodbujajo uporabnike k aktivnejšemu preživljanju prostega časa tudi izven institucije, krepijo in širijo socialne mreže uporabnikov z organizacijo dogodkov, na katere povabijo svojce, sosede, prijatelje, osebe s cenjeno družbeno vlogo. Uporabnike naj spodbujajo k vključevanju v organizacije in društva. Glede na to, da je veliko uporabnikov starejših, bi bila smiselna vključitev v Društvo upokojencev Tolmin. Poleg tega pa si morajo zaposleni prizadevati za večjo možnost izbire uporabnikov na področjih, ki zanje ne predstavljajo velikega tveganja.